

Fria eller fälla

En vägledning för avvägningar vid hantering
av träd i offentliga miljöer

Fria eller fälla

En vägledning för avvägningar vid hantering
av träd i offentliga miljöer

2014 Riksantikvarieämbetet i samverkan med
Naturvårdsverket, Trafikverket, Länsstyrelserna,
Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation,
Föreningen Sveriges stadsträdgårdsmästare,
Föreningen Sveriges kyrkogårdschefer och
Sveriges lantbruksuniversitet.

Upphovsrätt för text och bild, om inget annat anges, enligt
Creative Commons licens CC BY, erkännande 2.5 Sverige
<http://creativecommons.org/licenses/by/2.5/se/>.

Huvudredaktör: Fabian Mebus.

Grafisk form: Helena Duveborg.

Tryck print on demand: Publit.

Tryck, offset: Lenanders Grafiska AB, Kalmar 2014.

Omslag: Alnarpsparken vid SLU utanför Malmö. Foto: Fabian Mebus.

Södra kyrkogården i Kalmar. Foto: Fabian Mebus.

Tidö slottspark utanför Västerås. Foto: Karin Sandberg.

ISBN 978-91-7209-701-8 (Tryck).

ISBN 978-91-7209-702-5 (PDF).

Riksantikvarieämbetet 2014

Box 5405, 114 84 Stockholm

Telefon 08-5191 8000

registrator@raa.se

www.raa.se

Innehåll

Förord	5
Läsanvisningar	7
Sammanfattning	9

DEL I: FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR TRÄD I OFFENTLIGA MILJÖER

1. Trädens olika värden	13
1.1. Kulturhistoriska värden	13
1.2. Naturvärden.....	13
1.3. Sociala värden.....	14
2. Beskrivning av miljöer.....	16
2.1. Trädgårdar och parker	16
2.2. Kyrkogårdar och begravningsplatser	19
2.3. Alléer längs vägar	22
2.4. Gatuträd.....	23
3. Orsaker till att träd behöver åtgärdas	26
3.1. Riskträd.....	26
3.2. Skador på träd	27
3.3. Konkurrens mellan träd och omgivning	34
3.4. Konflikter med praktisk verksamhet.....	36
3.5. Olägenheter för människor	36
3.6. Störning av estetisk upplevelse.....	37
3.7. Intrång i kulturmiljöer	37
3.8. Brist på efterträdare	38
3.9. Kostnader för trädvård	38
4. Lagstiftning	40
4.1. Miljöbalkens allmänna hänsynsregler.....	41
4.2. Lagar som reglerar markanvändning och skydd	41
4.3. Övriga lagar	49
5. Styrmedel och kunskapsunderlag	55
5.1. Vårdprogram.....	55
5.2. Trädvårdsplaner	56
5.3. Vård- och underhållsplaner för begravningsplatser och kyrkotomter..	57
5.4. Översiktsplaner och detaljplaner.....	57
5.5. Skötsel- och bevarandeplaner	58
5.6. Kulturmiljö- och naturvårdsprogram	58
5.7. Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd	59
5.8. Kyrkoantikvarisk ersättning	60
5.9. Kulturmiljövårdsanslaget ("7:2 medel")	61

DEL II: MODELL, ARBETSSÄTT, ÄRENDEHANDLÄGGNING OCH UTFORMNING AV ÅTGÄRDER

6.	Utgångspunkter för ett framgångsrikt arbetssätt.....	64
6.1.	Fokusera på gemensamma intressen.....	64
6.2.	Ta vara på varandras kunskaper.....	64
6.3.	Ett prestigelöst förhållningssätt.....	65
6.4.	Leta efter konstruktiva lösningar	66
6.5.	Ett konstruktivt samarbete kräver tid	66
6.6.	Använd dialog som arbetsredskap	66
6.7.	Kommunikation med allmänheten	67
6.8.	Så här kan du göra inför beslut och i planeringssituationer.....	68
7.	Modell för avvägning mellan olika intressen	69
7.1.	Steg 1 – Beskrivning av problem- och målbild	73
7.2.	Steg 2 – Beskrivning av platsens egenskaper och förutsättningar för förvaltning.....	73
7.3.	Steg 3 – Beskrivning av planerad åtgärd och alternativa lösningar	74
7.4.	Steg 4 – Behov av juridisk prövning.....	75
7.5.	Steg 5 – Översiktlig beskrivning och värdering av miljön	75
7.6.	Steg 6 – Ställningstagande om miljöns värden.....	77
7.7.	Steg 7 – Fördjupad bedömning.....	77
7.8.	Steg 8 – Kontroll av utrymme i lagstiftningen.....	94
7.9.	Steg 9 – Sammanvägning.....	94
7.10.	Steg 10 - Ställningstagande om åtgärd eller beslut om tillstånd	95
8.	Ärendehandläggning.....	97
8.1.	Ärendehandläggningens olika steg.....	97
8.2.	Om planering och beslutsfattande.....	99
8.3.	Modellens användbarhet vid handläggning av ärenden	104
8.4.	Risk för och ansvar för skada	117
9.	Utformning av åtgärder	119
9.1.	Utformning av åtgärder i miljöer med höga kulturhistoriska värden..	119
9.2.	Utformning av åtgärder i miljöer med höga naturvärden	124
9.3.	Utformning av åtgärder i miljöer med höga sociala värden.....	127
	Bilaga 1: Ordlista	130
	Bilaga 2: Checklista för upprättande av en trädvårdsplan.....	132
	Bilaga 3: Checklista för modellen	135

Separat bilaga: Regler om träd i offentliga miljöer

Förord

Vem vägledningen vänder sig till

Denna vägledning vänder sig i första hand till handläggare på exempelvis länsstyrelser och kommuner som måste göra avvägningar och fatta beslut om dispenser och tillstånd som rör träd i offentliga miljöer. Vägledningen bör även kunna användas vid upprättande av regionala eller kommunala grönstrukturplaner, vid hantering av gröna frågor i översikts- och detaljplaner, bygglovsgivning samt i olika skeden i den kommunala grönplaneringen. Vägledningen vänder sig också till beställare av trädvårdsåtgärder och nyplanteringar till exempel på Trafikverket, Statens Fastighetsverk, kyrkogårdsförvaltningar, kommunala parkförvaltningar och bostadsbolag samt till konsulter som arbetar med miljöer där det finns träd och som till exempel skriver vårdprogram, skötselplaner eller trädvårdsplaner.

Träd i offentliga miljöer

Med offentliga miljöer menas i detta sammanhang begravningsplatser, alléer, parker och offentliga trädgårdar. Även andra kommunalt ägda trädbevuxna områden, till exempel i anslutning till bostäder eller skolor, omfattas av begreppet. Man kan hitta sådana miljöer både i städer och på landsbygden. Gemensamt för dem är att träden medvetet planterats eller sköts för att uppnå en viss funktion eller ett visst arkitektoniskt syfte. De är skapade av människan för människan. Skötseln av träden finansieras normalt helt eller delvis med offentliga medel. (Vägledningen berör inte träd på tomter eller i privata trädgårdar eller träd i odlings- och skogslandskapet, men många av textens tankar och slutsatser är relevanta även när det gäller dessa miljöer.)

Vägledningens syfte

Vägledningen ska hjälpa till att förebygga konflikter mellan olika kompetenser och intressen genom att visa hur man kan synliggöra alla de olika värden och intressen som är knutna till träden. För de fall där olika värden kolliderar presenteras en modell för att avgöra vilket värde som bör ges företräde i det enskilda fallet. Modellen ska fungera som ett hjälpmedel för en kunskapsbaserad prioritering av och mellan olika värden och åtgärder. Vägledningen ska vidare ge stöd och förståelse för hur olika intressen kan vägas in vid handläggning av ärenden som innefattar tillstånd, dispenser eller lov. Ett annat syfte är att planering, handläggning och genomförande av skötsel av träd i offentliga miljöer ska hanteras på ett mer enhetligt sätt i hela landet utan att det för den delen innebär en likriktning av genomförda åtgärder.

Förväntade effekter

Förhoppningen är att kunskapen och förståelsen för hanteringen av träd i offentliga miljöer ska öka och att samarbetet över sektorsgränserna ska utvecklas. Vägledningen presenterar ett arbetssätt som kan bidra till att flera nationella mål och internationella konventioner uppfylls. Bland dessa kan nämnas de nationella miljömålen, regeringens kulturpolitiska mål och den europeiska landskapskonventionen (ELC). I preciseringarna till miljömålen *God bebyggd miljö* och *Ett rikt växt och djurliv* står exempelvis att det gröna kulturarvet ska bevaras och att den tätortsnära natur som är värdefull för friluftslivet, kulturmiljön och den biologiska mångfalden ska värnas och bevaras och vara tillgänglig för människan. Regeringens nya kulturpolitiska mål anger bland annat att kulturarvet ska vara levande och bevaras, brukas och utvecklas. Både de kulturpolitiska målen och ELC lyfter fram medborgarnas delaktighet.

En gemensam vägledning

Vägledningen har tagits fram av Fabian Mebus (huvudredaktör, Riksantikvarieämbetet), Karin Sandberg (Länsstyrelsen i Västmanlands län), Eva Grönwall (Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation), Johan Arvidsson (Föreningen Sveriges kyrkogårdschefer), Hans Åström (Trafikverket), Karlheinz Hallesius (Föreningen Sveriges stadsträdgårdsmästare) och Johan Östberg (Sveriges Lantbruksuniversitet). Styrgruppen har bestått av representanter från Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation och Trafikverket. Vägledningen representerar organisationernas gemensamma syn på hur ärenden och situationer som berör träd i offentliga miljöer bör hanteras. Vägledningen har skickats ut på en bred remiss och under arbetets gång har ett stort antal länsstyrelser, kommuner och andra myndigheter, intresseorganisationer, universitet, förvaltningar och andra aktörer som arbetar med träd i offentliga miljöer bidragit med värdefulla synpunkter. Därutöver har flera specialister bistått med faktagranskning av texter. Ett stort tack till alla som på olika sätt engagerat sig i projektet!

Ett pionjärbete

Denna vägledning försöker ena olika kompetensområden, yrkesgrupper och sektorer kring ett gemensamt förhållnings- och arbetssätt när det gäller träd i offentliga miljöer. Ett motsvarande dokument har hittills inte funnits, varken i Sverige eller internationellt. Ett pionjärbete av detta slag bör ses som en lärandeprocess som med all sannolikhet medför behov av vidareutveckling och framtida uppdateringar.

Läsanvisningar

Katsura på Lunds
Östra Kyrkogård.
Foto: Johan Östberg.

Denna vägledning ska ge läsaren hjälp att göra egna bedömningar i arbetet med träd och presenterar ett arbets- och förhållningssätt snarare än ett färdigt recept. Texten är uppdelad i två delar.

Del 1 ska förse läsaren med den bakgrundsinformation som behövs för att kunna förstå och använda modellen och det föreslagna arbetssättet. Här beskrivs olika offentliga miljöer och deras värden, lagstiftning, styrmedel och planeringsunderlag samt de vanligaste orsakerna till att träd i offentliga miljöer kan behöva fällas eller utsättas för kraftiga åtgärder. Denna del är tänkt att ge läsaren en övergripande orientering i ämnet.

De centrala kapitlen finns i del 2 där vi presenterar en modell för avvägningar mellan olika värden, ger förslag på arbetssätt, beskriver hur åtgärder kan genomföras i olika typer av miljöer samt ger vägledning om handläggning av ärenden.

Trädvård

Risken för konflikter blir mindre om träden sköts på ett fackmannamässigt sätt och om de får den vård och det underhåll de behöver för att bli gamla individer. Vägledningen är dock inte tänkt att förse läsaren med riktlinjer för trädvård, underhåll och föryngring. Där hänvisas läsaren istället till befintlig svensk och internationell litteratur om trädvård.

Referenser

Vägledningens innehåll bygger på arbetsgruppens samlade kompetens och på aktuell litteratur inom området. Med undantag för i de juridiska delarna av vägledningen har inte påståenden och fakta löpande försetts med referenser i texten. Däremot anges i slutet av varje kapitel ett litet axplock av litteratur som också har använts som källor vid författande av texterna. En ordlista som förklarar ett antal facktermer finns i Bilaga 1.

Begreppen myndighet och förvaltare

I vägledningen talas det om myndigheter respektive förvaltare. Med personer som arbetar på myndigheter avses här ärendehandläggare med mandat att fatta eller förbereda beslut. Begreppet förvaltare avser personer som har ansvar för planering av skötseln eller verksamhet på platsen. I vissa fall agerar förvaltaren enbart som beställare av åtgärder, i andra fall som verksamhetsutövare. Förvaltarens uppgifter kan omfatta vård av trädmiljön men också exploatering, till exempel uppförande av nya anläggningar eller infrastruktur som kan påverka trädbeståndet. Både en fastighetsägare, en arrendator eller en hyresgäst eller liknande kan vara förvaltare. Även myndigheter kan agera som förvaltare, till exempel vid skötsel av natur- eller kulturresevat eller kommunala parker.

Sammanfattning

Träd i städer, på begravningsplatser, i alléer längs vägar, i parker, offentliga trädgårdar och andra offentliga miljöer är värdefulla ur många perspektiv. De kan ha höga natur- och kulturhistoriska värden och vara betydelsefulla för människors hälsa och livskvalitet. Träden skapar attraktiva boende- och arbetsmiljöer, har stora ekonomiska värden och levererar ekosystemtjänster som uppdrag av dagvatten och temperaturreglering.

Likväl kan det uppstå intressekonflikter kring träden. Förslag kan exempelvis väckas om att fälla eller på olika sätt åtgärda dem – förslag som olika intressenter kan ha vitt skilda uppfattningar om. Orsaken kan vara att det blivit brist på utrymme mellan träd och byggnader, ledningar, murar eller vägar, att det kostar pengar att sköta och underhålla dem eller att fallande löv eller grenar orsakar olägenheter. Många träd behöver också åtgärdas av säkerhetsskäl, inte minst i offentliga miljöer där skadade och svaga träd kan utgöra en fara för både personer och egendom. Orsaker till att träd löper risk att skadas är exempelvis jordkompaktering, grävning och påkörning.

Det uppstår kort sagt ofta ett behov av att göra väl genomtänkta avvägningar mellan olika värden. Samtidigt måste man ta hänsyn till de många lagar som reglerar arbetet med träd i offentliga miljöer, till exempel miljöbalkens generella biotopskydd för alléer och kulturmiljölagens bestämmelser om kyrkliga kulturminnen. Även sådan lagstiftning som exempelvis hanterar skadeståndsansvar, arbetsmiljö eller säkerhet för kraftledningar måste beaktas. För träd i offentliga miljöer finns också olika typer av styrmedel och planeringsverktyg, exempelvis vårdprogram, trädvårdsplaner eller åtgärdsprogram.

Denna väglednings syfte är att öka kunskapen och förståelsen för trädens olika värden och att stärka samarbetet över sektorsgränserna. Om samtliga värden, intressen och praktiska förutsättningar på platsen är kända och uppmärksammade är det lättare att göra väl underbyggda avvägningar och välja den mest lämpliga åtgärden.

I vägledningen föreslås ett arbetssätt som innefattar dialog och fokuserar på öppenhet och respekt för olika kompetenser. I det centrala kapitlet presenteras en stegvis modell för avvägning mellan olika intressen. Modellens tio steg inkluderar en detaljerad beskrivning av trädmiljöns förutsättningar samt en översiktlig och en fördjupad värdering av miljön och av träden. Checklistor underlättar beskrivningen och den kunskapsbaserade bedömningen av miljöns och trädens kulturhistoriska värden, naturvärden och sociala värden. Vägledningen beskriver dessutom hur modellen kan användas vid länsstyrelsernas och kommunernas handläggning av en rad olika ärenden.

Även om varje plats har unika förutsättningar som man måste ta hänsyn till finns det ändå generella riktlinjer för hur man bör tänka och agera vid olika typer av trädvårdsinsatser. I miljöer med höga kulturhistoriska värden är det avgörande att känna till det historiska sammanhanget och syftet med miljöns tillkomst. Sådan kunskap ger vägledning om hur man kan ta hänsyn till symmetri och annan arkitektonisk gestaltning, hur man kan tänka vid val av specifikt plantmaterial eller vid bevarandet av enstaka trädindivider som bär på särskilda berättelser. I miljöer med höga naturvärden är det oftast viktigast att bevara de äldsta träden och död ved, antingen på plats eller i så kallade faunadepåer. I miljöer med höga sociala värden är trygghet, säkerhet, användbarhet, estetik och upplevelse viktiga parametrar vid utformning av trädmiljön. Ibland kan enskilda träd, särskilt gamla och grova individer, ha höga symboliska värden och vara extra viktiga att bevara.

**Del 1 | Förutsättningar för träd
i offentliga miljöer**

1. Trädens olika värden

Träd i offentliga miljöer är ofta mycket värdefulla både ur kulturmiljö-, naturvårds- och ur upplevelsesynpunkt. De har stor betydelse för människors hälsa och livskvalitet, de skapar attraktiva boendemiljöer, har stora ekonomiska värden (till exempel är fastighetsvärden kring parker högre än på andra platser) och levererar ekosystemtjänster som exempelvis filtrering av luft, temperaturreglering, koldioxidupptag och dränering. Här sammanfattas trädens kulturhistoriska, natur- och sociala värden. Dessa ligger till grund för den avvägningsmodell som presenteras i kapitel 7 och beskrivs där också mera utförligt (i modellens steg 7).

1.1. Kulturhistoriska värden

Träd i alléer och parker och på begravningsplatser är en del av det biologiska kulturarvet, det vill säga de är levande berättelser om människans närvaro. De har vanligtvis planterats och formats av speciella skäl, till exempel för att skapa stämning eller uttrycka makt eller för att göra praktisk nytta (som till exempel ge foder till boskap eller skydd mot väder och vind). Träden ger uttryck för tidsanda, tradition, natursyn och estetik och kan i vissa fall vara kopplade till en intressant personhistoria. De kan ha pedagogiska värden och vara viktiga informationskällor för forskning. De kan även utgöra ett genetiskt kulturarv, det vill säga vara en särskild art, sort eller klon som har odlats av människan och som har anknytning till en specifik plats eller tidsperiod. Precis som vi betraktar de gamla träd som omger oss idag som en del av vårt kulturarv, kommer många av de nya träd vi planterar idag att betraktas som ett kulturarv av framtida generationer.

1.2. Naturvärden

Parker, trädgårdar, alléer och begravningsplatser har stor betydelse för den biologiska mångfalden. Mycket av denna mångfald är knuten till träd, i synnerhet gamla träd. Åldrade, grova och ihåliga träd är värdefulla för en mängd olika insekter, lavar, mossor och svampar. Träden är också viktiga för till exempel fladdermöss och hålhäckande fåglar. Orsaken till artrikedomen är framförallt att ett gammalt träd kan erbjuda en mängd olika mikromiljöer. Trädet kan vara knotigt, ha skrovlig bark, håligheter och döda vedpartier.

Att träd i offentliga miljöer blivit så viktiga för den biologiska mångfalden beror på att gamla, grova och ihåliga träd blivit en bristvara på många andra håll. Gamla träd med höga naturvärden fanns förr i relativt stor omfattning i det agrara landskapet, till exempel i hävdade ängs- och betesmarker, men även i

Motstående sida:
Avenboksallé längs en gammal väg vid Augerum, Blekinge län, innan och efter återhämling 2011. Träden är cirka 300 år gamla och har höga kulturhistoriska värden. Eftersom träden också har höga naturvärden kunde återhämlingen bekostas av Länsstyrelsen inom ramen för Åtgärdsprogrammet för skyddsvärda träd. Träden svarade bra på åtgärden. Foto: Johan Östberg (överst) och Sofie Willman (nederst).

Gammal ihålig ek med mulm i kulturresevatet Gräfsnäs slottspark, Västra Götalands län. Området är ett populärt utflyktsmål med höga natur- och kulturhistoriska värden.
Foto: Fabian Mebus.

extensivt brukad skogsmark. Idag återstår bara en bråkdel av dessa trädmiljöer. Många har växt eller planterats igen eller utsatts för modernt, intensivt skogsbruk. De kan även ha odlats upp eller avverkats i annat syfte.

Men dessa brister till trots ser det ännu värre ut på många andra håll i norra Europa. Sverige är trots allt ett av få länder som fortfarande har relativt stora bestånd av gamla träd, vilket gör att det är särskilt viktigt att vi bevarar och vårdar dem. Vi måste också se till att tillräckligt många yngre träd får goda förutsättningar att bli så gamla att de kan bära naturvärdena vidare.

1.3. Sociala värden

Träd i offentliga miljöer har stor betydelse för olika typer av sociala värden som hälsa, rekreation, motion, kontemplation, sorgearbete, estetiska upplevelser, känslan av identitet med mera. Till de sociala värdena räknas även trädens leverans av ekosystemtjänster och deras samhällsekonomiska betydelse.

Offentliga parker är särskilt viktiga områden för rekreation när de ligger i städer eller stadsdelar som saknar närhet till naturområden. Forskning har visat att grönytor med träd skapar möjlighet till psykisk återhämtning, minskad stress och ökad fysisk aktivitet. Naturlika miljöer är viktiga för återhämtning från mental trötthet och en liten daglig aktivitet i gröna miljöer ger mätbart förbättrad mental hälsa, förhöjt självförtroende och bättre koncentrationsförmåga. Även historiska parker och kyrkogårdar används i hög grad för exempelvis promenader, umgänge och rekreation. Kyrkogårdar och sjukhusparker spelar ofta en vik-

Lekplats i en lindallé på Kungsgatan i Malmö.
Foto: Johan Östberg.

tig roll i rehabilitering, sorgearbete och kontemplation. Träden i dessa miljöer kan skapa en behaglig atmosfär, en rumskänsla och en välbehövlig isolering från en ibland bullrig omvärld. Träden kan skydda mot väder och vind och ge möjlighet till skugga en het sommardag.

Förändringar av trädbeståndet i offentliga miljöer kan påverka hur området upplevs. Omfattande åtgärder i till exempel alléer men även nedtagning av enstaka träd kan väcka starka reaktioner hos allmänheten. Vissa träd kan beroende på sitt speciella utseende eller sin placering uppfattas som nyckelelement i landskapet, bli förknippade med platsen och ge området en identitet. Andra träd i exempelvis alléer skapar siktlinjer eller avdelar landskapet i olika rum.

Litteratur

Se litteraturförteckning i kapitel 7.

2. Beskrivning av miljöer

Med träd i offentliga miljöer menar vi gatuträd och träd som växer i stadsparker, historiska parker, offentliga trädgårdar, begravningsplatser, kyrkotomter samt alléer längs vägar. Nedan följer en översiktlig beskrivning av miljöerna och deras historia i Sverige. De allra flesta miljöerna har omformats och förändrats sedan de ursprungligen anlades, men träden finns ofta kvar.

2.1. Trädgårdar och parker

Trädgårdar i form av inhägnade nyttoodlingar har funnits i Skandinavien åtminstone sedan vikingatiden. Ordet trädgård betyder inhägnad med odling av träd, i första hand fruktträd, medan grönsaker odlades i kål-, lök- eller kryddgården.

Jaktparker – också kallade *djurgårdar* – har funnits i Sverige sedan 1500-talet. Jaktparkerna bestod av större inhägnade skogsområden för djur, främst hjortar. De anlades nästan alltid i anslutning till slott och större herrgårdar och kunde även fungera som lustparker och promenadområden. Jaktparker innehöll framförallt inhemska trädarter. Under 1800-talet planterades buskage till skydd för fasaner och andra fåglar som jagades.

Lustgårdar anlades på 1500-talet vid kungliga slott och adliga herresäten, där mäktiga personer ville demonstrera sin status och trädgården blev en viktig del av gårdsbebyggelsen. Utformningen influerades framförallt av holländska och tyska förebilder. Dessa trädgårdar var geometriskt och symmetriskt utformade och kallas därför i dagligt tal ibland för formell trädgård. Under stormaktstiden på 1600-talet placerades trädgården i direkt anslutning till huvudbyggnaden kring en gemensam huvudaxel. Den geometriskt formade trädgården var tidens skönhetsideal men också ett försök att återskapa den gudomliga ordning man trodde naturen hade haft före syndafloden. Träd planterades vanligtvis i raka rader, symmetriskt ordnade och formades med regelbunden beskärning. Många av dessa lustgårdar med mittaxel kallas i dagligt tal något felaktigt för *barockträdgårdar*. Regelrätta barockträdgårdar är fåtaliga i Sverige. De anlades bara under en kort period från 1670 fram till cirka 1700.

Parallellt med de geometriska trädgårdarna utvecklades i England under 1700-talet ett stilideal där man anlade ett naturligt landskap. Den *engelska parken*, eller *landskapsparken* karakteriseras av en omväxling mellan öppna ytor och träd-dungar, solbelysta gräskullar och mörk barrskog med inslag av slingrande bäckar

Symmetrisk lustgård med formbeskurna träd och boskéer vid Gunnebo slott, Västra Götalands län. Trädgården anlades i samband med slottets uppförande i slutet av 1700-talet. Området är idag byggnadsminne och kulturreservat. Foto: Stina Larsson.

och gångar. I Sverige blev den engelska parken populär på herrgårdar i slutet av 1700-talet och levde vidare ända in på 1900-talet. Träden i de engelska parkerna kunde bestå av både inhemska arter som redan fanns på plats och utländska arter som planterades som solitärer eller i grupper. Bruket att anlägga parker spred sig i början av 1800-talet till bruks- och stadsgårdar och senare även till prästgårdar och välbärgade bondgårdar.

En speciell typ av park med tonvikt på hälsa utvecklades redan under 1700-talet och användes in på 1900-talet. I dessa *kurparker* eller *brunnsparker* kunde besökarna dricka hälsobringande mineralvatten, genomgå badkurer och ta stärkande promenader.

Fruktträdgårdar anlades mer allmänt från mitten av 1600-talet vid herrgårdar, slott och prästgårdar. Under 1800-talet propagerades det för fruktodling på bondgårdar och i skolträdgårdar. Fruktträden var vanligen högstammiga, planterades i rader och beskars regelbundet. Många fruktträdgårdar förföll eller revs upp under senare delen av 1900-talet. I de som finns kvar hittar man ofta gamla knotiga träd, ibland med lokala fruktsorter.

Ett *arboretum* är en trädssamling vars syfte är att visa olika trädslag. Både inhemska och exotiska arter planterades. Arboreta började planteras på 1700-talet, inte minst som en följd av Linnélärjungarnas botaniska resor. I ett arboretum var själva växtmaterialet och dess systematiska ordning av störst betydelse medan den estetiska utformningen var mindre viktig. Botaniska trädgårdar har vanligtvis anknytning till ett universitet och här finns en blandning av både inhemska och exotiska växtarter och -sorter.

Stadsparken i Borås anlades i slutet av 1800-talet.
Foto: Dag Ekelund.

*Järnvägspark*er började anläggas i samband med järnvägens utbyggnad från mitten av 1800-talet. På 1930- och 40-talen utgjorde järnvägsparkerna ett betydelsefullt inslag i många tätorter och spelade en viktig roll för trädgårdsodlingens utveckling. Träden som planterades kring stationen och i järnvägsparkerna skulle inte bara vara vackra, de kunde även ha till uppgift att förhindra att gnistor från tågen orsakade stadsbränder och att ge skugga och en behagligare miljö för resenärerna. Idag har de flesta järnvägsparkers försvunnit även om enstaka finns bevarade i varierande skick.

Större trädgårdar öppna för besökare har funnits i svenska städer under lång tid, men deras tillgänglighet och användning har skiftat. Det är först efter 1850 som vi kan tala om *stadspark*er i modern betydelse. Parkerna anlades dels för att pryda staden, dels för att ge stadens invånare promenadområden. Planteringarna i de finare parkerna dominerades av exotiska träd och buskar och grupper av blommor medan de enklare planterades enbart med inhemska växter. Stadsparkernas främsta funktion idag är rekreation och lek.

Under slutet av 1800-talet byggdes sjukhus och sanatorier med större grönområden i nära anslutning. Dessa grönområden, *sjukhuspark*er, innehåller ofta stora samlingar av exotiska träd som var menade att tillsammans med ridåer av befintlig trädvegetation bidra till en lugn, läkande och estetiskt tilltalande miljö.

Begreppet *folkpark* kopplades kring sekelskiftet 1900 till arbetarrörelsen och blev en relativt vanlig form av park i städer och samhällen. Folkparker är friluftsanläggningar med teaterscen, servering, dansbana, lusthus, lekplatser och liknande men de innehåller också ofta enklare parkanläggningar med träd, någon blomgrupp och kanske en damm.

Sjukhusparken vid Östra sjukhuset, Malmö. Sjukhuset fungerade som stadens mentalsjukhus mellan 1935 och 1995. Foto: Johan Östberg.

Under andra hälften av 1900-talet lämnades många större trädgårdar att växa igen eller utarmades på planteringar. Skälen var oftast ekonomiska men förfallet kunde också bero på bristande intresse och brist på kunnig arbetskraft. Även under tidigare perioder av ekonomisk tillbakagång eller kriser har trädgårdar fått förfalla. I många äldre och igenväxta anläggningar, till exempel i anslutning till herrgårdar, finns dock bevarade element i form av långlivade växter, rumsliga strukturer samt anläggningar som vägar och trappor.

2.2. Kyrkogårdar och begravningsplatser

Med kristendomens införande i Sverige från mitten av 1000-talet blev kyrkorna navet i den nya samhällsstrukturen. Kyrkorna kom att bilda centrum tillsammans med de kyrkogårdar som växte fram intill dem. *Kyrkogårdarna* sköttes i början som slätterängar, och höet var en löneförmån för klockaren som arbetade där. På de tidiga kyrkogårdarna fanns knappast några träd, möjligen enstaka lövträd som hamlades för att dryga ut fodret till djuren under vintern. I flera hundra år behöll kyrkogårdarna sin medeltida struktur.

I början av 1800-talet började man anlägga planlagda och gestaltade *begravningsplatser* utanför städerna av bland annat hygieniska skäl. Rader av träd planterades i begravningsplatsens ytterkanter intill stenmuren eller staketet. Sådana planteringar kallas för *trädkransar*. Träden i trädkransarna utgjordes oftast av en eller ett par arter, men även mer blandade planteringar kunde förekomma. Trädkransar blev en viktig markör för att skilja den vigda jorden från den ovigda. Träd planterades även i alléer utanför och på begravningsplatsen längs processionsgångar.

Trädkrans med gamla hamlade lindar på Täby kyrkogård, Stockholms län. Kyrkan byggdes på mitten av 1200-talet och även kyrkogårdsmuren är till stora delar medeltida. Lindarna planterades 1785. Foto: Täby församling.

Södra kyrkogården i Kalmar är en typisk stadskyrkogård som anlades under 1860-talet en bit utanför stadsbebyggelsen. Lindaléerna planterades 1862. Foto: Fabian Mebus.

Artvalet på enskilda gravar var medvetet stämningsskapande, till exempel städsegröna pelarformade växter eller hängträd. Under 1800-talet uppstod ett stilideal i trädgårdsarkitekturen med solitära träd med avvikande egenskaper såsom häng-, paraply- och pelarformer eller olikfärgade bladverk. Dessa integrerades även i kyrkogårdsmiljöerna och just hängträden kom att bli karaktäristiska för 1800-talets kyrkogårdar under begreppet *sorgträd*.

Gammalt sorgträd på Sankt Pauli kyrkogård i Malmö. Många hängaskar är särskilt känsliga för askskottsjuka och trädet på bilden visar tydliga tecken på angrepp.
Foto: Johan Östberg.

På landsbygden dröjde det ofta till mitten eller slutet av 1800-talet innan kyrkogårdarna började förses med trädkransar. I vissa delar av landet tog dock inflytelserika personer initiativ till planteringar redan under 1700-talet. Beroende på läge, ekonomi och tradition köptes ibland träd in, men oftast flyttades lövträd av ekonomiska skäl helt enkelt in från angränsande skogsmark. Än idag kan ett mönster uppfattas i äldre trädplanteringar med mer påkostade och avvikande träd vid ingångar och entréer eller i hörn och billigare inflyttade trädslag på mer undanskymda platser, till exempel på norrsidan där det i regel inte heller förekom gravsättningar.

Träd på kyrkogårdar ingår idag oftast i en arkitektonisk helhet och har stor betydelse för hur man upplever begravningsplatsen. På flera håll står de träd som planterats under 1800-talet eller början av 1900-talet kvar och har blivit karaktärsskapande. I synnerhet i ett öppet jordbrukslandskap kan trädkransen ha stor betydelse för upplevelsen. Träden är ofta hamlade eller beskurna men det finns också kyrkogårdar med friväxande träd som aldrig beskurits.

Under 1900-talet har det anlagts ett antal *skogskyrkogårdar*. Gravkvarteren gallrades fram ur befintlig naturmark. Solitära träd i kvarteren och dungar av skog mellan kvarteren lämnades kvar. Dessa kompletterades med planterade träd vid entréer och kapell.

Under senare delen av 1900-talet har skötseln av begravningsplatserna generellt förändrats beroende på teknikutveckling och kyrkogårdsförvaltningars effektivitetskrav. Rationella och ekonomiskt inriktade åtgärder har ofta påverkat trädbeståndets kondition negativt. På övergivna begravningsplatser kan det finnas enstaka gamla gravstenar kvar, men i övrigt är det de åldriga träden som signalerar att det är fråga om miljöer med kultur- och naturvärden.

Det finns cirka 3 200 begravningsplatser i Sverige med en sammanlagd yta på närmare 13 000 hektar. De allra flesta ägs och/eller förvaltas av Svenska kyrkan.

Almallé vid Hötofta, Skåne län. Allén har angripits av almsjuka och idag återstår bara ett fåtal träd. Foto: Hans Åström.

2.3. Alléer längs vägar

Det vi idag kallar för en allé är oftast en formation av två rader med lövträd utefter en väg. I juridiska sammanhang kan alléer definieras på annat sätt (se avsnitt 4.2.8). I Sverige började man under 1600- och 1700-talet att anlägga alléer vid slott, herrgårdar, bruk och städer. Förebilder hämtades från Frankrike där allén har sitt ursprung (eller från Holland när det gällde plantering av stadsträd). Avsikten var att trädraderna skulle ge ett pampigt och överväldigande intryck till gården, i motsats till jordbrukets nyttopåverkade landskap. Alléerna anlades först och främst i anslutning till huvudgården och därefter till andra viktiga målpunkter i och kring ägor. Alléer i nära anslutning till slott, herrgårdar och annan ståndsmässig bebyggelse var ofta symmetriskt planterade och relativt likformiga med avseende på art och beskärning. Alléer som låg något längre bort från bebyggelsen kunde uppvisa större variation. Till en början hade träden i många fall sällskap av en häck – antingen övergick trädraden i en häck eller så stod träden i häcken. Under 1700-talet blev det vanligt med alléer längs infarter till städer.

Inom det svenska jordbruket planterades alléer från 1700-talet och framåt för att ge skydd och skugga åt den som färdades på vägen, men även för att minska jorderosionen (vilket fortfarande är en viktig funktion hos dagens pilevallar) och för att ge löv och ved. Under 1800-talet kom många alléer att planteras längs uppfartsvägar till bondgårdar, prästgårdar och andra större egendomar. Ibland planterades även fruktträdsalléer, av dessa finns dock bara ett fåtal kvar. Många alléträd har beskurits till önskad form av estetiska skäl och bondens alléträd användes ofta för lövtäkt. Numera är en allé främst ett vackert inslag i landskaps- eller stadsbilden.

Olikåldrig björkallé i Umeå. Björk är det vanligaste gatuträdet i norra Sverige som bidrar med grönska i många städer och förstärker den rumsliga upplevelsen.
Foto: Johan Östberg.

Sin största omfattning hade allébestånden en bit in på 1900-talet. Från andra världskriget och framåt har antalet alléer minskat kraftigt, bland annat på grund av den starkt ökande bilismen. Vid breddning av vägar höggs träden ner – ibland på ena sidan, ibland på båda. En annan anledning till att alléer försvunnit är att man under lång tid underlåtit att återplantera träd efter att de gamla har dött.

Trafikverket ansvarar för knappt 3 000 alléer och cirka 160 000 träd utefter det statliga vägnätet. Detta utgör uppskattningsvis 25 % av det totala antalet alléer i Sverige. Resterande alléer finns längs kommunala och enskilda vägar eller på annan mark.

2.4. Gatuträd

Träd i svenska städer har haft en lång rad funktioner genom århundradena, allt ifrån att demonstrera makt i form av långa alléer till att fungera som brandgator, rensa luften och kyla ner fasaderna. Många av dessa funktioner är desamma i dagens städer, men vi börjar nu också mer vetenskapligt kunna påvisa vikten av träd. Ett stort antal vetenskapliga artiklar beskriver trädens förmåga att ta upp dagvatten, rensa luft och förkorta sjukhusvistelser för människor som ser grönska utanför fönstren.

Fram till mitten av 1900-talet dominerade ett fåtal arter bland gatuträden, till exempel parklind och alm i södra delen av landet och björk i norra delen. Under de senaste åren har det blivit vanligare att plantera mer varierade och exotiska trädslag. Många av de stora träd som idag finns som gatuträd har planterats och utvecklats under helt andra förutsättningar, exempelvis i mindre parker,

Gammal ek i Västerås som vuxit upp i ett annat landskap men som har fått stå kvar när vägen byggdes. Kanske bland annat för att den är så vacker?

Foto: Karin Sandberg.

i trädgårdar eller längs mindre vägar. När dessa miljöer sedan har exploaterats och hårdgjorts eller när vägar har breddats har trädens livsvillkor och förutsättningar att bli gamla avsevärt försämrats. Platsbristen i många städer gör att träd måste samsas med olika typer av verksamheter på trånga ytor. Det kan gälla ledningar ovan och under mark eller byggnation och vägar som måste ha en viss fri höjd över vägbanan (se ruta *Säkra trädmiljöer* i kapitel 4). Gatuträdens växtbäddar utsätts ofta för grävningsarbeten och jordkompaktering och träden behöver klara luftföroreningar och salt som sprids av trafiken. Träden å sin sida kan skapa problem med löv, nedfallande grenar, honungsdagg från bladlöss, rotinträngning i ledningar med mera (se vidare kapitel 3).

Samtidigt finns det idag en större medvetenhet och kunskap om träd i städerna, både vad gäller nyetablering och bevarande av gamla träd. Många städer i Sverige och andra länder vill profilera sig som ”gröna”, och det satsas stora belopp på nyplantering. Flera städer har en egen trädpolicy eller annat liknande dokument.

Litteratur

- Andersson, K., Jonsell, M. & Othzén, Y. 2010. *Mälardalens unika parklindar – en skötselvägledning*. Länsstyrelserna, Stockholm. <http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/Sv/publikationer/2011/Pages/malardalens-unika-parklindar.aspx>
- Bengtsson, R. 1998. *Stadsträd från A–Z*. Stad & Land nr 154. Movium, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Bengtsson, R., Hoberg, B., Klintborg, Å., Lundquist, K. & Vollbrecht, K. 1996. *Kyrkogårdens gröna kulturarv*. Movium, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Bengtsson, R., Bucht, E., Degerman, S. & Pålstam, Y. 1996. *Svenska landsvägsalléer*. Stad & Land nr 140. Movium, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Berglund, I. & Straarup, J. 1994. *Kyrkogårdens meditativa rum*. Verbum, Stockholm.
- Flinck, M. 1994. *Tusen år i trädgården. Från sömländska herrgårdar och bakgårdar*. Torekällbergets museum, Södertälje & Tidens förlag, Stockholm.
- Flinck, M. 2013. *Historiska trädgårdar. Att bevara ett föränderligt kulturarv*. Carlsson, Stockholm.
- Guide till svensk landskapsarkitektur*. 2013. D. Hallemar & A. Kling (red.). Arkitektur, Stockholm.
- Historiska parker och trädgårdar – ett arv att värda och sköta. Rapport från ett seminarium på Alnarp 21–23 september 1994*. 1996. A. C. Bonnier & K. Lundquist (red.). Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Jakobsson, A. 2009. *Experiencing Landscape While Walking. On the Interplay between Garden design, Sensory Experience and Medical Spa Philosophy at Ronneby Spa*. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae 2009:67. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Klintborg Ahlklo, Å. 2001. *Mellan trädkrans och minneslund. Svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940–1990*. Movium, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Kyrkogårdens form och miljö – planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader*. 1991. Utgiven i samverkan mellan Boverket, Riksantikvarieämbetet och Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation. Allmänna förlaget, Stockholm.
- Nolin, C. 1999. *Till stadsbornas nytta och förlustande. Den offentliga parken i Sverige under 1800-talet*. Byggförlaget, Stockholm.
- Olsson, P. & Jacobsson, Å. 2005. *Alléhandboken*. Regionmuseet Kristianstad.
- Olsson, P. 2012. *Ömse sidor om vägen. Allén och landskapet i Skåne 1700–1900*. Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden nr 59. Supplement till Kungl. Skogs- och lantbruksakademiens tidskrift. Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm. <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=2544274&fileId=2544306>
- Parkanläggningar som biologiskt kulturarv*. 2014. Vårda väl-blad från Riksantikvarieämbetet, Visby. <http://kulturavsdata.se/raa/samla/html/7142>
- Sjöman, H. 2012. *Trees for tough urban sites*. Doktorsavhandling. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae, 2012:7. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp. <http://pub.epsilon.slu.se/8575/>
- Sjöman, H., Östberg, J. & Bühler, O. 2012. "Diversity and distribution of the urban tree population in ten major Nordic cities". I *Urban forestry & urban greening*. 11(1):31-39. <http://pub.epsilon.slu.se/8943/>
- Svensk trädgårdskonst under fyrahundra år*. 2000. T. Andersson, T. Jonstoj & K. Lundquist (red.). Byggförlaget, Stockholm.
- Urban forests and trees*. 2005. C. C. Konijnendijk, K. Nilsson, Th. B. Randrup & J. Schipperijn (red.). Springer-Verlag, Berlin Heidelberg.
- Östberg, J., Stål, Ö. & Wallin, N. 2010. *Trädarter för alléplantering*. Trafikverkets publikation 2010:46. http://publikationswebbutik.vv.se/upload/6144/2010_046_tradarter_for_alleplanteringar.pdf

3. Orsaker till att träd behöver åtgärdas

En förutsättning för att träd under hela sin livslängd ska kunna bidra till nytta och glädje är att det finns en långsiktighet i förvaltningen och ett bra kunskaps- och planeringsunderlag till exempel i form av trädvårdsplaner med tydliga målsättningar. Personal med hög kompetens som kan genomföra kontinuerligt underhåll och förebyggande trädvårdsåtgärder är avgörande.

Även i anläggningar med välfungerande förvaltning kan det dock finnas många anledningar till att man vill fälla eller på olika sätt åtgärda ett eller flera träd. För att på ett konstruktivt sätt kunna samarbeta kring träd i offentliga miljöer är det viktigt att beskriva de bakomliggande motiven utan att värdera dem. Det som avfärdas som petitesseer av en person kan vara ett nog så viktigt och verkligt problem för en annan. I detta kapitel beskriver vi några vanligt förekommande orsaker till att träd behöver åtgärdas.

3.1. Riskträd

3.1.1. VAD ÄR ETT RISKTRÄD?

Träd kan utgöra en säkerhetsrisk i flera olika avseenden. Det kan röra sig om säkerhet för besökare, trafikanter eller personal. Det kan också röra sig om risk för skada av egendom, till exempel byggnader eller gravanordningar. Ett träd kan klassas som ett riskträd om det bedöms utgöra en risk som inte är acceptabel för trädets förvaltare/ägare. Med risk avses en sammanvägning av sannolikheten för att en viss händelse inträffar och konsekvensen av att denna händelse inträffar. Sannolikheten att något inträffar beror bland annat på trädets status och omgivande faktorer (till exempel vind). Konsekvenserna av en händelse (till exempel att en gren faller) är större om det finns byggnader eller personer i närheten av trädet. Risken blir följaktligen mindre om trädet står i en del av ett område som sällan eller aldrig besöks. Konsekvenserna blir även olika beroende på om det är smågrenar eller hela stammar som riskerar att falla.

3.1.2. BEDÖMNING AV RISKTRÄD

Många träd tas ner på grund av bristande kunskap om vilka träd som är farliga. En hållighet i stammen eller döda grenar i kronan kan lätt tolkas som att trädet är döende eller på väg att rasa, men så behöver inte vara fallet. Träd med stora skador och svampangrepp kan fortfarande räknas som riskfria på grund av bland annat trädets placering eller stabilitet i den kvarvarande veden. Det finns ett antal olika publikationer och metoder som tagits fram för att bedöma riskträd

T. v.: Lind vid en parkeringsplats i centrala Malmö. Trädet hade klassats som riskträd och välte på grund av ett kraftigt svampangrepp.
Foto: Johan Östberg.

T. h.: Hästkastanj i centrala Lund som på grund av strukturella svagheter (invuxen bark) tappar stora grenar och därmed utgör en risk för personer och egendom. Risken kunde ha helt undvikits om man hade genomfört en korrekt uppbyggnadsbeskärning.
Foto: Johan Östberg.

och det hålls också utbildningar i ämnet, som i vissa fall kan leda till certifiering. För att på ett korrekt sätt kunna bedöma trädens vitalitet, skador och eventuella risker bör besiktningen/inventeringen av träden göras av en sakkunnig person med relevant utbildning och erfarenhet, till exempel en konsulterande arborist, trädspécialist eller person med motsvarande kvalifikationer.

3.1.3. HANTERING AV RISKTRÄD

Riskträd kan hanteras på många olika sätt. Inför valet att fälla eller ha kvar trädet är det viktigt att ta ställning till trädets värde i förhållande till den bedömda risken. Alternativ till fällning är till exempel beskärning eller kronstabilisering för att säkra de delar som riskerar att falla. Andra alternativ är att göra högstubbar av instabila eller strukturellt svaga träd. Hur riskträd kan hanteras i olika typer av miljöer beskrivs vidare i kapitel 9 om utformning av åtgärder.

3.2. Skador på träd

En vanlig orsak till att träd i offentliga miljöer behöver åtgärdas är att trädet är skadat. Anledningen till att man ofta vill ta bort skadade träd är att de kan utgöra en säkerhetsrisk eller att man anser att de är fula eller inte passar in i ett kulturhistoriskt eller socialt sammanhang. Det tar ofta relativt lång tid för träd att reagera på förändringar i omgivningen. Det kan därför vara svårt att koppla samman en åtgärd i trädets närhet med en reaktion som först visar sig mycket senare, i vissa fall efter mer än 10 år. Detta är en bidragande orsak till att skadliga åtgärder fortfarande är relativt vanliga.

Nyplanterade lönnar i Malmö. Träden har satts i för små växtbäddar och omges av hårdgjorda ytor vilket gör att rotutvecklingen hämmas eller till och med är obefintlig. Ett antal år efter plantering har träden fortfarande så dåligt rotsystem att de lätt kan välta, till exempel i samband med snö-
röjning (vänstra bilden).
Foto: Johan Östberg.

Trädens reaktion på olika markförutsättningar kan studeras på dessa lindar i Lund. Den vänstra raden har tillgång till en betydligt mindre jordvolym och omges av hårdgjord yta.
Foto: Johan Östberg.

3.2.1. JORDKOMPaktering och täta beläggningar kring träd

Täta beläggningar (vägar och gångbanor med mera) gör det svårare för trädens rötter att ta upp näring, vatten och syre. Liknande problem uppstår när den jord som trädet står i kompakteras för mycket till exempel av tung trafik som kör nära trädet. Många träd står dessutom i en ganska liten jordvolym vilket gör att rötterna inte kan tillgodogöra sig tillräcklig näring för att trädet ska kunna utvecklas optimalt. Alltför små jordvolymen begränsar också rotsystemets utbredning och trädet kan därför bli instabilt.

3.2.2. SVÅRIGHETER VID FÖRYNGRING och NYETABLERING

Träd är särskilt känsliga de första åren efter plantering. Om de får en dålig start löper de större risk att dö eller att behöva bytas ut i förtid. Problem kan uppstå på grund av att växtbädden är för liten, att det nya trädet hamnar på fel höjd eller sjunker efter plantering, att jorden runt trädet torkar ut eller att trädet under de första åren utsätts för konkurrens av annan växtlighet. Det nyplanterade trädet kan också skadas av till exempel harar, rådjur eller gräsklippningsredskap. För att undvika framtida problem bör föryngring och nyetablering genomföras på ett fackmannamässigt sätt.

När man ersätter enstaka träd i en allé, trädkrans eller annan trädrad kallas detta för luckföryngring. Att etablera nya träd genom luckföryngring är inte alltid lätt, särskilt om de gamla träden står tätt och har stora kronor. Beroende på trädart och förutsättningarna på platsen kan det därför krävas att man föryngrar flera träd på en gång eller till och med en hel sektion av en allé, trädkrans eller annan trädrad, även om ambitionen från början var att endast byta ut enstaka trädindividier.

Föryngring av allé med hästkastanj vid Krapperup i Skåne län. Plantering i små luckor kan vara problematisk. Det lilla trädet i luckan längst fram till vänster har dåliga förutsättningar att kunna utvecklas.
Foto: Fabian Mebus.

Skada på ett ungt körsbärsträd efter påkörning med gräsklippare 2008. Sex år senare (2014, högra bilden) har trädet fortfarande inte lyckats att läka såret utan ett rötangrepp håller på att etablera sig.
Foto: Johan Östberg.

3.2.3. SKADOR PÅ RÖTTER OCH STAM

I offentliga miljöer finns en förhöjd risk för skador på stam eller rotsystem. I tätbebyggda områden och i kyrkogårdsmiljöer är det vanligt att grävarbeten genomförs nära träd, vilket riskerar att skada trädets rötter och försämra upptag och transport av näring och vatten. Skadade större rötter kan bli en inkörsport för vednedbrytande svampar. En kapning av grövre rötter kan leda till sämre förankring i marken och en minskning av trädets stabilitet. Även ytlig grävning, eldning, körning med tunga fordon eller byggnation nära trädet kan skada ytliga rötter som är viktiga för upptag av näring. Risken för skador på rötterna är störst vid grävarbeten under trädets krona, men även grävning en bit utanför kronan kan orsaka problem.

Mekaniska skador på stammen, såsom påkörningsskador eller skärskador, är ofta en inkörsport för röta. Sådana skador kan uppstå i samband med större byggarbeten om trädet inte skyddas. Skärskador uppkommer oftast när man kör för nära unga träd med gräsklippare eller grästrimmare, vilket är vanligt om man inte har planterat perenner eller lagt grus eller bark närmast stammen eller vidtagit andra åtgärder för att skydda den.

3.2.4. SKADOR VID BESKÄRNING

Stora snittytor, felaktigt lagda snitt eller borttagning av en stor del av kronan kan medföra stora skador på ett träd. Om beskärning resulterar i stora snittytor finns en förhöjd risk att trädet angrips av vednedbrytande svampar. Omfattande beskärning kan också rubba trädets balans och leda till allt från försämrat upptag av vatten och näring under en tid, till att en så stor del av rotsystemet dör att trädets förankring försämras.

Toppkapning är ett exempel på en omfattande beskärning som innebär att alla grova huvudgrenar i ett stort träd sågas av samtidigt. Det är alltså inte bara toppskottet som tas bort utan hela den övre delen av kronan. I stort sett all toppkapning leder till röta i trädet. Efter toppkapning växer det runt toppen ut nya grenar som har svag förankring och lättare kan gå av. Om ett toppkat träd inte kontinuerligt beskärs blir det ofta instabilt och kan lättare tappa grenar.

Om ett träd står på en plats där det har utrymme att växa fritt behöver det normalt inte beskäras. Många beskärningar görs helt i onödan. Det händer dock relativt ofta att ett träd anses vara för högt eller för stort. Om man skär in många eller samtliga stora grenar för att minska trädets höjd och/eller bredd är risken stor att kronans tillväxt efter beskärningen blir extra intensiv eftersom trädet strävar efter att återställa balansen mellan rotsystem och krona. En annan svårighet är att många trädslag har svårt att klara av denna typ av omfattande beskärning och får minskad vitalitet. Om trädet bedöms vara så värdefullt att det bör stå kvar samtidigt som en kraftig beskärning är nödvändig, till exempel för att förhindra skada på egendom, måste man vara medveten om att trädet kan försvagas eller skadas och att det framöver förmodligen behöver relativt frekventa trädvårdsinsatser.

Rätt utförd beskärning kan däremot minska risken för att träd försvagas i framtiden. Det kan till exempel röra sig om uppbyggnadsbeskärning eller regelbunden hamling. Med uppbyggnadsbeskärning avses beskärning av yngre träd i syfte att på ett tidigt stadium rätta till trädets växtsätt. Alla träd behöver inte uppbyggnadsbeskärnas men utebliven uppbyggnadsbeskärning av träd i offentliga miljöer kan leda till att träd senare behöver utsättas för större ingrepp eller avlägsnas i förtid.

Nyligen genomförd toppkapning av lind i bostadsområde i Visby (vänstra bilden) och ett års tillväxt efter åtgärden (högra bilden). Åtgärden ökar risken för omfattande röta vilket förmodligen avsevärt förkortar trädens livslängd. De nya skotten har svag infästning i stammen och behöver kontinuerligt beskärnas för att garantera säkerheten på platsen.
Foto: Fabian Mebus.

Återhamling av askar som står i en betesmark längs en väg vid Vinberga, Blekinge län. Träden behöver återhamlas, bland annat för att stabilisera kronan och därmed garantera säkerhet för förbipasserande.
Foto: Sofie Willman.

Knuthamlade plataner i Lund. Träden bildar ett grönt tak över torget när löven är utslagna.
Foto: Fabian Mebus.

Regelbunden hamling innebär att man från att trädet är ungt skär av skotten med några års mellanrum. Detta resulterar aldrig i grova snittytor. Nyhamling av äldre träd kan däremot leda till stora röttskador och att trädet dör i förtid. Om ett träd som tidigare regelbundet hamlats får växa fritt under många år får det ofta en instabil krona. Det kan vara svårt att återuppta hamling på ett sådant träd eftersom snittyterna blir stora och trädet försvagas.

Knuthamling innebär att årsskotten klipps bort med kortare tidsintervall än vid hamling och oftast längre ut på grenarna. Från kapstället skjuter sedan nya skott. Eftersom de nya skotten regelbundet tas bort bildas med tiden något som ser ut som en knut vid punkten där de nya skotten utvecklas, därav namnet. I likhet med vanlig hamling måste knuthamling underhållas om inte träden ska komma till skada.

Sammanfattningsvis bör beskärning av träd i offentliga miljöer av dessa anledningar alltid utföras fackmannamässigt och av personer med god kompetens.

3.2.5. TRÄDSJUKDOMAR OCH SKADEGÖRARE

De flesta trädartar kan drabbas av olika sjukdomar. Angripna träd kan tappa löv, barr, bark eller grenar vilket kan minska trädets estetiska värde och leda till ökade skötselkostnader och risk för skada på personer eller egendom. Sjukdomsförloppet kan gå olika fort beroende på orsak och trädslag. Ett angrepp kan leda till en tillfällig eller permanent vitalitetsminskning eller också till att trädet dör inom loppet av någon månad eller flera år. Svampar och insekter utgör dock en naturlig del av ett träds livscykel och att sådana finns på trädet kan inte självklart likställas med en skada. Den eventuella skadan och risken måste alltid bedömas från fall till fall.

Askar på Listebys kyrkogård, Blekinge län. Asken till höger är allvarligt angripen av askskottsjuka och har många döda grenar. Foto: Johan Östberg.

Trädsjukdomar kan komma till Sverige på många olika sätt, till exempel via ved- eller jordtransporter eller med vinden. Den ökande internationella handeln med träd ökar också risken för spridning av trädsjukdomar. Många träd – även svenska sorter och arter – odlas upp på kontinenten och transporteras till Sverige. Sjukdomar kan föras med på själva plantan eller i den medföljande jorden. Faran är lika stor oberoende om trädet är exotiskt eller inhemskt. Ett sätt att begränsa sjukdomsspridning via importerade träd är att kontrollera vilken plantskola växterna kommer från och vilken policy för import företaget har.

3.3. Konkurrens mellan träd och omgivning

När små träd planteras underskattar man ibland hur stort det fullvuxna trädet blir. Följden blir hård konkurrens mellan träden och/eller mellan träden och omgivningen. Ibland går det att beskära träden så att konkurrensen minskas, men ibland behöver träd tas bort helt. Vid förnygring och nyetablering är det därför viktigt att välja arter eller sorter med hänsyn till den slutliga höjden och bredden eller att ha en långsiktig beskärningsstrategi samt att omsorgsfullt planera trädens placering i förhållande till omgivningen. För att uppnå så kallad fri höjd i vägmiljö är det dessutom viktigt att välja arter eller sorter som med rätt beskärning kan få tillräckligt hög stamhöjd och som inte breder ut sig över vägbanan.

3.3.1. KONKURRENS MELLAN TRÄD

En anledning till att trädrader blir för täta är att skötselmetoderna förändras, till exempel att hamling eller regelbunden beskärning upphör. Hamlade och beskurna träd kan stå mycket tätare än träd som tillåts utvecklas fritt.

3.3.2. KONKURRENS MELLAN TRÄD OCH BEBYGGELSE/INFRASTRUKTUR

I många städer är det idag ont om plats både över och under mark och på många håll leder förtättningsprocesser till exploatering av grönytor. Men även utanför städer kan träd som vuxit sig stora inkräkta på byggnader, dräneringar, stenvägar, stängsel, gator, vägar, belysning med mera. Stammar, grenar och rötter kan skrapa, utöva tryck, underminera eller på annat sätt skada omgivande anläggningar. På motsvarande sätt kan omgivningen inkräkta på trädens utveckling genom att begränsa jordvolymen eller tillgången till vatten eller ljus. I ett sådant läge är det ofta omöjligt att behålla både trädvegetationen och de omgivande anläggningarna. Att börja om på nytt med byggnaden, vägen eller muren i samma läge och nyplantering av en trädart som blir lika storvuxen som den tidigare trädplanteringen kan vara svårt att försvara eftersom det troligen leder till en upprepning av samma konflikt.

På kyrkogårdar är det särskilt vanligt att konflikter mellan gamla träd och murar uppstår. Många av dagens gamla trädkransar har en gång planterats längs den ofta betydligt äldre kyrkogårdsmuren. Frågan uppstår då om det är muren

T. v.: Lindar invid ett parkeringshus. Trots att träden regelbundet hamlas inkräktar de på byggnaden.
Foto: Johan Östberg.

T. h.: Murras på Vamlingbo kyrkogård, Gotlands län, som orsakats av asken invid muren.
Foto: David Lundgren.

Rotuppträngning av oxlar på Sankt Pauli kyrkogård i Malmö. Trädens rötter skadar vägen och försämrar tillgängligheten, till exempel för personer som använder rullstol eller rullator. Rötterna ökar också risken för olyckor (risk för snubbling).
Foto: Johan Östberg.

eller trädraden som ska ges företräde. Det är omöjligt att ge ett standardsvar på detta utan avgörandet i de enskilda fallen måste göras utifrån de platsspecifika förutsättningarna och befintliga värdena.

3.3.3. ROTINTRÄNGNING I AVLOPPSLEDNINGAR

Ett vanligt problem i byggda miljöer är att trädrötter tar sig in i avlopps- och spillvattenledningar och orsakar stopp eller läckage. Samtliga träd- och buskararter har potential att åstadkomma rotinträngningar och det är viktigt att ha ett så stort avstånd som möjligt mellan va-ledningar och träd och buskar. Man kan även använda olika typer av barriärer, till exempel kompakta zoner eller geotextil.

3.4. Konflikter med praktisk verksamhet

Trädet kan utgöra ett hinder för att bedriva den verksamhet som pågår eller planeras i området. Till exempel kan träd hindra framkomligheten för transport- och räddningsfordon eller jordbruksmaskiner eller stå i vägen för nya byggnader eller för nya gravar på en kyrkogård. De kan också utgöra hinder när man vill restaurera en byggnad eller en kyrkogårdsmur. I många av dessa fall är det inte möjligt att bevara träden genom beskärning utan här måste man välja mellan att flytta på eller ta ner trädet eller flytta på verksamheten.

3.5. Olägenheter för människor

Det är vanligt att man vill ta ner träd på grund av att man upplever att de medför olägenheter av olika slag. Det kan röra sig om att det ger för mycket skugga eller att man måste ta hand om löv och kvistar. Honungsdagg från bladlöss och nedfallande bär kan smutsa ned bilar, gång- och cykelbanor och sittplatser och

Prydnadsaplar i städer uppskattas för sin blomning och kan ha positiva effekter för bland annat insekter och fåglar. Nedfallande frukt kan dock också leda till halka och sämre tillgänglighet under delar av året.
Foto: Johan Östberg.

leda till att underlaget blir halt. Trädet kan också skymma utsikten eller försvåra TV-mottagningen. Det förekommer att privatpersoner som inte äger träden tar saken i egna händer och faller, förgiftar eller på annat sätt skadar de träd som är till besvär för dem. Vissa upplevda problem kan åtgärdas genom beskärning men ofta måste man välja mellan att leva med olägenheten eller att avlägsna eller ersätta trädet. Vid val av trädslag vid ny- eller återplantering är det viktigt att ta hänsyn till trädets eventuella framtida påverkan på sin omgivning.

3.6. Störning av estetisk upplevelse

Ett döende, skadat, angripet, eller dött träd kan upplevas som fult i vissa miljöer och man kan därför vilja ta bort det. Ibland kan konflikten förebyggas genom att man lämnar delar av det döda trädet, till exempel stammen, eller att man flyttar den döda veden till en annan plats inom området. Träd kan också anses störa den estetiska upplevelsen när de blivit mycket större eller fått en annan form än vad som var tanken när de planterades. Dessa konflikter kan ibland förebyggas genom en långsiktig beskärningsstrategi. Många konflikter kan också förebyggas genom information om trädens och den döda vedens betydelse för den biologiska mångfalden.

3.7. Intrång i kulturmiljöer

I vissa sammanhang, till exempel i många kulturhistoriskt värdefulla miljöer, var symmetri och siktlinjer viktiga aspekter vid plantering av träd. I dessa fall kan man ibland vilja ta ner gamla olikformiga träd och plantera nya enhetliga träd. Av samma anledning kan man även vilja förnya samtliga träd på en gång istället för att ersätta döende träd i takt med att de äldre träden dör. I vissa historiska

Symmetriska planteringar med formbeskurna träd kan vara en viktig del av den arkitektoniska gestaltningen och det kulturhistoriska uttrycket. Här kan död ved och olikåldrighet upplevas som störande. Krapperups slott, Skåne län. Foto: Fabian Mebus.

miljöer, till exempel lustträdgårdar, begravningsplatser och alléer vid slott och herrgårdar utgör också angripna, döende eller döda träd ett främmande inslag som stör det kulturhistoriska helhetsintrycket. Det finns dock stora variationer med avseende på symmetri, likformighet och förekomst av död ved i historiska miljöer varför bedömningen måste utgå från platsens specifika förutsättningar. Död ved kan till exempel ha sparats som ett medvetet inslag i engelska parker.

3.8. Brist på efterträdare

I gamla trädbestånd där det råder platsbrist kan man vilja ta bort ett eller flera träd för att ge plats åt nya yngre individer för att på så sätt hålla trädbeståndet vitalt. På så sätt kan man skapa en variation i ålder och se till att det hela tiden finns både yngre och äldre träd. Trädkontinuitet, i synnerhet kontinuitet av gamla träd, är viktig för många sällsynta arter av bland annat insekter och lavar som har svårt att förflytta sig över större avstånd mellan olika trädmiljöer. Svårspredda arter som är beroende av gamla träd kan oftast inte återetablera sig på en plats om det under en period enbart funnits yngre träd där. Trädkontinuiteten kan också vara viktig ur upplevelsesynpunkt, varför det är viktigt att trädbeståndet i bland annat städer förnyas kontinuerligt.

3.9. Kostnader för trädvård

Ekonomiska aspekter förs ofta fram som skäl för att vilja ta bort ett eller flera träd. Det finns många fall där markägaren eller förvaltaren inte anser sig ha råd att behålla träd på grund av kostnaderna för underhåll. Att sköta träd i offentliga miljöer kostar pengar, det kan man aldrig komma ifrån oavsett hur vitala träden är. Enbart kostnader för arbetsmiljöåtgärder kan bli mycket stora, till exempel när trafiken längs en väg behöver stängas av vid trädarbeten. Träd kan även ge kostnader i form av extra skötselinsatser runt om träden så som lövräfsning och rensning av hängrännor och stuprör. Kostnader kan även uppstå genom skada på egendom, exempelvis murar, byggnader, markbeläggningar, vägar och gravanordningar.

Om träd sköts rätt från början, om man genomför åtgärder i tid och om man alltid anlitar personer med god kompetens kan man dock garantera en långsiktig kostnadseffektivitet samt undvika stora kostnader för akuta insatser. Nedtagning och nyplantering behöver inte vara en billigare åtgärd än fortsatt vård av de befintliga träden. Det medför vanligtvis stora kostnader att ta ner de gamla träden, fräsa stubbar, gräva, nyplantera samt ge extra skötsel de första åren. Även de besparingar som trädens ekosystemtjänster kan ge, särskilt i städer, behöver vägas in i den totala kostnadsbilden.

Litteratur

- Bengtsson, R. 2000. *Stadsträd från A till Z*. Svensk Byggtjänst, Stockholm.
- Embrén, B. 2009. *Växtbäddar i Stockholm stad. En handbok*. Trafikkontoret, Stockholm stad. http://www.stockholm.se/PageFiles/561642/TK_Vaxtbaddar_Stockholms-Stad.pdf
- Gilman, E. F. 2011. *An illustrated guide to pruning*. 3rd edition. Delmar Cengage Learning, Clifton Park, N.Y.
- Jansson, A. 1997. *Vägledning för bättre trädvård*. Movium, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Longsdale, D. 2013. *The Principles of Tree Hazard Assessment and Management*. Research for Amenity Trees 7. The Stationery Office, London.
- Longsdale, D. 2000. *Hazards from trees – A General Guide*. Forestry Commission, Edinburgh. [http://www.forestry.gov.uk/pdf/fcpg13.pdf/\\$FILE/fcpg13.pdf](http://www.forestry.gov.uk/pdf/fcpg13.pdf/$FILE/fcpg13.pdf)
- Sandberg, P. 2010. *Kontroll och skötsel av alléplanteringar*. Trafikverkets publikation 2010:50. http://publikationswebbutik.vv.se/upload/6130/2010_050_kontroll_och_skot-sel_av_alleplanteringar.pdf
- Skydda träden vid arbeten*. 2014. Länsstyrelserna. <http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/Sv/publikationer/2014/Pages/skydda-traden-vid-arbeten.aspx>
- SS 990000:2014 *Trädvård – Termer och definitioner*. 2014. Swedish Standards Institute (SIS), Stockholm.
- Stål, Ö. & Bengtsson, R. 2010. *Plantering och etablering av alléträd*. Trafikverkets publikation 2010:56. http://publikationswebbutik.vv.se/upload/6143/2010_056_plantering_och_etablering_av_alletrad.pdf
- Trädhandbok för Uppsala Kommun*. 2010. Uppsala kommun. http://www.uppsala.se/Upload/Dokumentarkiv/Extern/Dokument/Fritid_o_natur/Parker/Tradhandbok_forUppsalakommun.pdf
- Östberg, J., Delshammar, T., Fransson, A.-M. & Busse Nielsen, A. 2012. *Standard för trädinventering i urban miljö*. Rapport 2012:7. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp. www.inventering.nu
http://pub.epsilon.slu.se/9038/7/ostberg_et_al_120913.pdf
- Östberg, J., Sjögren, J. & Kristoffersson, A. 2013. *Ekonomisk värdering av urbana träd – Alnarpsmodellen*. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Östberg, J., Stål, Ö., Martinsson, M. & Fransson, A.-M. 2010. *Förebyggande av rotinträngningar i VA-ledningar – utveckling av beslutsstöd*. Rapport 2010:04. Svenskt Vatten Utveckling, Stockholm. http://vav.griffel.net/filer/Rapport_2010-04.pdf

4. Lagstiftning

Meditationslund med paraplyalm på Skogskyrkogården i Stockholm.
Foto: Fabian Mebus.

Idetta kapitel ges en översikt av de lagar som kan beröra träd i offentliga miljöer. För detaljer hänvisas till respektive lagtext samt till föreskrifter, allmänna råd, handböcker och vägledningar som publicerats av de olika ansvariga myndigheterna. I kapitel 8 visas hur ett urval av lagarna tillämpas. Både kapitel 4 och kapitel 8 baseras på en utredning med titeln *Regler om träd i offentliga miljöer* som publiceras som en separat bilaga till denna vägledning.

Ibland är lagstiftningen till för att skydda träden och tillämpas när en myndighet ska pröva en åtgärd, till exempel enligt kulturmiljölagen¹, miljöbalken² eller enligt plan- och bygglagen³. Men lika ofta handlar det om att värna människors säkerhet eller samhällsviktiga funktioner. Sådan lagstiftning som exempelvis hanterar skadeståndsansvar, arbetsmiljö eller säkerhet för kraftledningar kan utgöra en del av förvaltarens motiv att utföra en åtgärd som påverkar träd, men denna prövas då inte av en myndighet.

1. Kulturmiljölagen (1988:950), KML.

2. Miljöbalken (1998:808), MB.

3. Plan- och bygglagen (2010:900), PBL.

4.1. Miljöbalkens allmänna hänsynsregler

Miljöbalkens allmänna hänsynsregler ska iakttas av alla som orsakar mer än en försumbar påverkan på hälsa och miljö.⁴ Dessa intressen prioriteras normalt framför andra intressen. Allt ska göras för att minimera negativa effekter på hälsa och miljö, om det inte är orimligt.⁵

Ansvar för att visa hänsyn är således inte begränsat till prövningspliktiga situationer. Även det löpande arbetet i offentliga miljöer behöver baseras på kunskap och omsorg om natur- och kulturvärden samt planeras för att söka bästa möjliga lösningar när det gäller val av plats, metod och produkt. Tillsyn ska användas för att åtgärda situationer där tillräcklig hänsyn inte visas.

4.2. Lagar som reglerar markanvändning och skydd

Offentliga miljöer med träd skyddas huvudsakligen med tanke på deras kulturvärden (främst KML, MB och PBL), naturvärden (huvudsakligen MB och PBL) eller deras betydelse för den bebyggda miljön (PBL).

Kulturvärden skyddas till exempel genom regler om kyrkliga kulturminnen och byggnadsminnen men också genom krav på samråd om landskapets värden och genom status som riksintresse. Naturvärden regleras huvudsakligen genom miljöbalkens artskydd⁶ och områdesskydd⁷, exempelvis biotopskydd för allé, Natura 2000 och fridlysning av arter. Liksom för kulturvärdena skapas också hänsyn och skydd genom samrådskrav och status som riksintresse⁸. För bostadsområden är kommunal planläggning och lovprövning de huvudsakliga instrumenten. Regelverken är ömsesidigt beroende av varandra på flera sätt. Exempelvis kan kommunal planläggning förutsätta undantag från naturskydd och naturskydd kan förutsätta ändring av planer.

4.2.1. PLAN- OCH BYGGLAGEN

PBL är kommunernas formella instrument för att styra utvecklingen av bebyggelse så att lokal politisk vilja om markanvändningen kan uppnås. Beslut om bebyggelseutvecklingen sker i olika former: översiktsplanering och detaljplanering (se avsnitt 5.4), områdesbestämmelser, lovprövning samt tillsyn.

Genom områdesbestämmelser får kommunen ange grunddragen i markanvändningen och delvis ange när lov krävs.⁹ Genom denna planform kan man även införa planbestämmelser om skydd för gemensam användning av mark som är särskilt kulturhistoriskt eller miljömässigt värdefull.

Detaljplan får reglera viss lovplikt, exempelvis införa marklov för att ta ner träd som är värdefulla inslag i den bebyggda miljön.¹⁰ Det kan handla om både enstaka träd och en grupp av träd, exempelvis en allé.¹¹ Se vidare avsnitt 8.3.1.

4. 2 kap 1 § MB.

5. 2 kap 7 § MB.

6. 8 kap MB.

7. 7 kap MB.

8. 3–4 kap MB.

9. 4 kap 42 § PBL.

10. 4 kap 15 § jämförd med 9 kap 12 § PBL.

11. Prop. 1985/86:1 s. 708.

4.2.2. RIKSINTRESSEN

Vissa geografiska områden är särskilt intressanta för den långsiktiga hushållningen med landets resurser.¹² Vid ändrad markanvändning ska hushållningen beaktas särskilt. Hushållningsreglerna verkar dock indirekt, via andra lagar, och har inget självständigt prövningskrav.

Bara vissa statliga intressen kan få status som riksintresse, bland annat naturvårdens och kulturmiljövårdens.¹³ En del områden har genom lag fått status av riksintresse på grund av deras samlade höga natur- och kulturvärden. Bland dessa finns Natura 2000-områden, som jämte det skydd som följer för detta ekologiska nätverk¹⁴ således också generellt ska skyddas som riksintressen. De lagstadgade riksintressena (4 kap MB) gäller stora geografiska områden, mestadels utanför tätorterna. Men skyddet kan också innefatta parker och liknande offentliga miljöer. Även enskilda områden där sektorerna naturvård och kulturmiljövård ställer anspråk på riksintressestatus (3 kap MB) kan innefatta offentliga miljöer som parker med mera. Omgivningarnas status som riksintresse kan bli en del av skyddet för värdena i parkerna med mera. Påverkan på värdena ska beaktas vid viss prövning av ny markanvändning¹⁵.

4.2.3. NATURA 2000

Natura 2000 och artskydd är två av EU:s styrmedel för att skapa och vidmakthålla ett hållbart ekologiskt nätverk. Utgångspunkten är två EU-direktiv¹⁶ om cirka 170 livsmiljöer och 900 växt- och djurarter som bedömts vara särskilt värdefulla. Natura 2000 har egna skyddsregler i Sverige (7–8 kap MB). Arterna och livsmiljöerna omfattas av ett mycket starkt skydd. Det finns högst begränsade förutsättningar att genomföra åtgärder i strid med skyddet. Se vidare avsnitt 8.3.2.

4.2.4. ARTSKYDD OCH FRIDLYSNING

Skyddet för hotade djur- och växtarter bygger på fridlysning och på reglering av bland annat handeln med vissa av arterna. Fridlysning innebär ett utpekande av en art som anses hotad och reglering av förbjudna åtgärder med arten. Detta kan behövas som komplement till områdesskydd för att till exempel freda en art som trots att den är sällsynt är mera spridd även utanför de skyddade områdena.¹⁷ Fridlysning kan ha internationell, nationell eller regional grund. Internationella motiv finns exempelvis i EU:s direktiv om skydd för fåglar och habitat. Det överlappar på så sätt Natura 2000 vilket innebär att det kan behövas flera prövningar av en åtgärd. Aktuella fridlysta arter framgår av bilagor till artskyddsförordningen.¹⁸

12. 1 kap 1 § andra stycket p 4 och 3–4 kap MB.

13. Jämför 3 kap 5–9 §§ MB.

14. 7 kap 27 § ff MB.

15. 3 § 3 st förordningen (1998:896) om hushållning med mark- och vattenområden m.m.

16. Direktiven 79/409/EEG om bevarande av vilda fåglar och 92/43/EEG om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter.

17. Prop. 1997/98:24 del 2, s. 741.

18. Artskyddsförordningen (2007:845).

Läderbaggen räknas i Sverige som nära hotad (kategori NT på rödlistan, se avsnitt 7.7.1.2) och är fridlyst. Den är också utpekad i EU:s art- och habitatdirektiv. Läderbaggen är en stor skalbagge (mellan 2 och 3 cm) som doftar sött. Arten är beroende av hålträd och flera av de fynd man gjort i Sverige är på träd i offentliga miljöer. Foto: Karin Sandberg.

Ett fåtal trädarter är fridlysta. Träd kan dock skyddas som fortplantningsområde eller viloplats för djur.¹⁹ För vissa arter finns så kallat noggrant skydd, vilket markeras med stort N i artskyddsförordningens bilagor. Det gäller till exempel alla fladdermusarter samt vissa skalbaggsarter. Om en sådan art regelbundet (inte nödvändigtvis årligen) använder ett träd under sin fortplantningsperiod eller som viloplats innebär artens fridlysning att trädet inte får fällas, skadas eller på annat sätt påverkas så att den kontinuerliga ekologiska funktionen förstörs. Trädet är skyddat även när det inte används, för att funktionen ska finnas kvar om arten återvänder. Se vidare avsnitt 8.3.3.

4.2.5. NATIONALSTADSPARK

Nationalstadsparker beslutas av Riksdagen.²⁰ En nationalstadspark är i sin helhet av riksintresse med hänsyn till natur- och kulturvärden som finns där.²¹ Beteckningen nationalstadspark ska lyfta fram statens och kommunernas gemensamma ansvar att skydda det historiska landskapet i områden som samtidigt har särskild betydelse för det nationella kulturarvet, en tätortsregions ekologi och människors rekreation. Syftet är att behålla naturens och bebyggelsens struktur samt att hindra intrång i parklandskap eller naturmiljö eller andra skador på det historiska landskapets natur- och kulturvärden.²² För en nationalstadspark ska det finnas en vård- och utvecklingsplan. Hittills finns en nationalstadspark, Kungliga nationalstadsparken, som omfattar området Ulriksdal–Djurgården–Haga–Brunnsviken i Solna och Stockholm.

19. 4 § 4 p artskyddsförordningen jämförd med dess bilaga 1.

20. 4 kap MB.

21. 4 kap 1 § MB.

22. 4 kap 7 § andra stycket MB, prop. 1994/95:3 s. 1, 6, prop. 1997/98:45, del 2, s. 679.

4.2.6. NATURRESERVAT OCH KULTURRESERVAT

Reservat kan bildas av en länsstyrelse eller kommun om det finns ett starkt allmänt intresse. Det gäller samma regler för naturreservat och kulturresevat.²³ Skillnaden är motiven för att utpeka reservat. För naturreservat kan det handla om bevarande av biologisk mångfald, vård och bevarande av värdefulla naturmiljöer (inklusive hela landskapsbilder) eller friluftslivets behov. Kulturresevat väljs när kulturmiljön är det huvudsakliga skälet för skydd.

Föreskrifter för reservatet ska bidra till att syftet med skyddet uppfylls. Det kan handla om förbud mot att ta ner stora träd, vidta anläggningsåtgärder inom en viss radie från träd, ta bort döda träd, bränna ris, plantera, avverka eller använda bekämpningsmedel. Föreskrifterna kan förbjuda skadande åtgärder, men inte kräva aktiva insatser från fastighetsägaren. Föreskrifterna är specifika för varje reservat vilket innebär att en åtgärd kan vara tillåten i ett reservat men inte i ett annat. När reservat bildas ska en skötselplan för området upprättas (se avsnitt 5.5).²⁴

Naturminnen är oftast uppmärkta med en skylt.
Foto: Caspar Ström.

4.2.7. NATURMINNE

Naturminne är oftast gamla träd men kan också vara till exempel stenformationer. Skyddsformen används numera sällan. Det finns cirka 1 500 naturminnen i Sverige. De omfattas av samma regler som reservat.²⁵ Länsstyrelsen får meddela föreskrifter som behövs för att skydda och vårda ett naturminne. Bestämmelserna kan förbjuda vissa åtgärder eller ställa krav på prövning.²⁶

4.2.8. BIOTOPSKYDD

Biotopskydd får beslutas för att skydda små mark- och vattenområden (biotoper) som är värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter, eller som på andra sätt är särskilt skyddsvärda.²⁷ Skyddet skapas genom förbud mot verksamheter eller åtgärder som kan skada naturmiljön.²⁸ Åtgärder som inte skadar är inte förbjudna, det vill säga behöver inte dispens.

Enskilda områden kan få biotopskydd genom beslut av Skogsstyrelsen, en länsstyrelse eller en kommun.²⁹ Vissa biotop typer skyddas generellt, alltså i hela landet, eftersom de utgör viktiga livsmiljöer, tillflyktsorter och spridnings-

23. 7 kap MB.

24. 3 § förordningen 1998:1252 om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. (områdesskyddsförordningen).

25. 7 kap 10 och 5-8 §§ MB.

26. 4 § områdesskyddsförordningen.

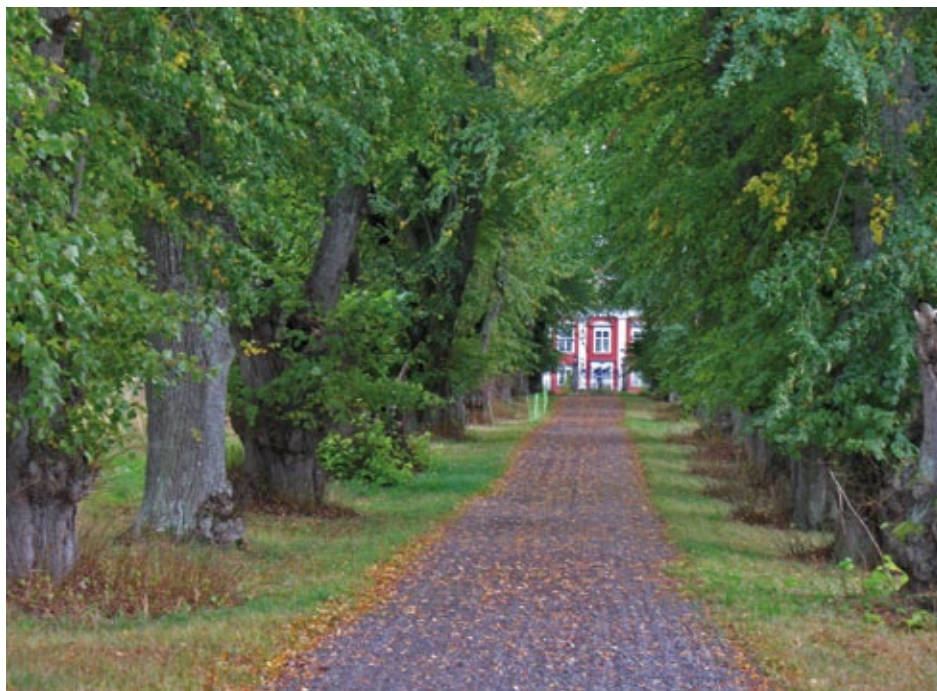
27. 7 kap 11 § första stycket MB.

28. 7 kap 11 § andra stycket MB.

29. 7 kap 11 § första stycket 2 p MB jämförd med 6, 7 och 7a §§ jämte bilagorna 2-3 i områdesskyddsförordningen.

Trädkrans av lind på Lärbro kyrkogård, Gotlands län. Trädkransen består av fler än fem vuxna lövträd som planterats i rad. Träden står inte längs en väg men i ett i övrigt öppet landskap och omfattas därför av det generella biotopskyddet för alléer. Foto: Johan Arvidsson.

Biotopskyddet gäller även alléer längs vägar som finns i parker, som denna allé med parklindar från 1700-talet i Fullerö slottspark, Västerås. Foto: Karin Sandberg.

korridorer för arter och för att de har minskat starkt³⁰. Ett sådant generellt skydd gäller alléer av planterade lövträd.³¹ Vad som räknas som allé är noggrant angivet i reglerna. Träden ska stå i en enkel eller dubbel rad. Allén ska bestå av minst fem träd och till övervägande del ska det vara vuxna träd.³² (Vuxet är enligt Naturvårdsverkets kriterier träd med en diameter av 20 cm i brösthöjd eller, om det kommer först, en ålder av 30 år.³³) Träden ska stå längs en väg eller det som tidigare utgjort en väg eller i ett i övrigt öppet landskap. Trädkransar och alléer intill och på begravningsplatser och kyrkotomter kan därmed omfattas av biotopskydd, om träden står längs en väg eller finns i ett i övrigt öppet landskap. Även alléer i samhällen och städer kan uppfylla kriterierna att stå öppet i landskapet eller längs en väg. Biotopskyddet gäller dock inte de träd som står i omedelbar anslutning till bebyggelse.³⁴ Åtgärder får alltså genomföras där utan dispens, även om de skulle skada naturmiljön. Se vidare avsnitt 8.3.4.

4.2.9. STRANDSKYDD

Utmed hav, sjöar och vattendrag prioriteras allemansrätt, friluftsliv och djur- och växtliv. Det innebär att åtgärder som avhåller allmänheten från att vistas där, eller som väsentligt förändrar livsvillkoren för djur- och växtarter, är förbjudna.³⁵ Strandskyddet gäller också i tätorter och omfattar även mindre och anlagda vatten som dammar och diken. Länsstyrelsen får i det enskilda fallet besluta att upphäva strandskyddet i ett område om det är uppenbart att området saknar betydelse för att tillgodose strandskyddets syften, eller om strandskyddet gäller vid en liten sjö eller ett litet vattendrag och områdets betydelse för att tillgodose strandskyddets syften är liten.

Det finns möjlighet till dispens från förbuden, men det ska finnas mycket starka skäl. Normalt är det kommunen som prövar en sådan dispensansökan, men den hamnar på länsstyrelsens bord om stranden är ett statligt beslutat reservat, naturminne, biotopskydd, djur- och växtskyddsområde eller Natura 2000-område.³⁶

Generellt är strandskyddet 200 meter brett, alltså 100 meter på ömse sidor om vattenlinjen. Området kan utökas upp till 300 meter åt ömse håll.³⁷ Strandskydd kan vara upphävt helt eller delvis, exempelvis på kvartersmark inom detaljplane-lagda områden.³⁸

30. 7 kap 11 § första stycket 1 p MB jämförd med 5 § och bilaga 1 områdesskyddsförordningen.

31. Naturvårdsverket bedömer att även självsådda träd kan ingå, t.ex. om raden sköts som allé. Beskrivning och vägledning för biotopen allé i bilaga 1 till förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. PM daterad 2014-04-15 sid. 3.

32. Första punkten i bilaga 1 till områdesskyddsförordningen.

33. Naturvårdsverket PM 2014-01-15 sid. 3.

34. 8 § områdesskyddsförordningen.

35. 7 kap 15 § MB.

36. 7 kap 18a och 18b §§ MB.

37. 7 kap 14 § MB.

38. 7 kap 18 § MB och 4 kap 17 § PBL.

Trädmiljöer på kyrkotomter och begravningsplatser som denna björkallé på Nederluleå kyrkogård kan ingå i det kyrkliga kulturmiljöminnet.

Foto: Åsa Klintborg Ahlklö.

4.2.10. SAMRÅD OM VÄSENTLIG ÄNDRING AV NATURMILJÖN

Samrådsreglerna är tänkta att fungera som ett förebyggande och lättillgängligt medel för myndigheten att kontrollera, styra och eventuellt hindra störande verksamheter.³⁹ Verksamheter och åtgärder som kan väsentligt ändra naturmiljön ska anmälas för samråd med länsstyrelsen.⁴⁰ Undantag gäller för det som omfattas av tillstånds- eller anmälningsplikt enligt miljöbalken. Undantag gäller endast miljöbalkens prövningar och därför krävs samråd även om åtgärden till exempel har fått bygglov eller tillstånd enligt KML. Se vidare avsnitt 8.3.5.

4.2.11. KYRKLIKT KULTURMINNE

De kyrkliga kulturmiljöerna som enligt kulturmiljölagens definition kan omfatta trädmiljöer är kyrkotomter och begravningsplatser.⁴¹ Länsstyrelsen är tillstånds- och tillsynsmyndighet för dessa miljöer och har inom ramarna för dessa uppdrag ett ansvar att föra förteckning över de kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser som omfattas av tillståndsplikt inom respektive län.⁴²

39. Prop. 1997/98:45, del I s. 379 f.

40. 12 kap 6 § MB, 2 kap 8 § 9 p. och 10 § miljötillsynsförordningen (2011:13). För skogsbruksåtgärder görs anmälan istället till Skogsstyrelsen.

41. 4 kap 3 och 13 §§ KML.

42. 12 § Statens Kulturråds författningssamling 2012:2, KRFS.

Det är de kulturhistoriska värdena hos de kyrkliga kulturminnena som skyddas enligt kulturmiljölagen. Objekten ska vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas.⁴³ Kyrkotomter och begravningsplatser tillkomna före utgången av år 1939, samt ett urval yngre objekt, får inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen.⁴⁴

Ägare till kyrkotomter och begravningsplatser ansvarar för att det finns en vård- och underhållsplan för objekten. Planen ska redovisa hur objekten ska vårdas och underhållas så att det kulturhistoriska värdet inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas. Såväl sedvanligt underhåll som tillståndspflichtiga åtgärder enligt 4 kapitlet kulturmiljölagen ska framgå av planen.⁴⁵ Se vidare avsnitt 8.3.7.

4.2.12. BYGGNADSMINNE

Trots namnet kan även andra objekt än byggnader byggnadsminnesförklaras, exempelvis parker, trädgårdar och alléer av kulturhistoriskt värde. Byggnadsminnesförklaring förutsätter att det kulturhistoriska värdet är synnerligen högt eller att objektet ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde. Det finns olika regelverk för statliga byggnadsminnen och de som ägs av någon annan, men i detta sammanhang har det inte avgörande betydelse.⁴⁶ Beslut fattas av regeringen för statliga byggnadsminnen och i övrigt av länsstyrelsen.

Till beslutet om byggnadsminne hör bestämmelser som preciserar skyddet.⁴⁷ Bestämmelserna ska visa hur objektet – till exempel en park – ska vårdas och underhållas samt i vilka avseenden den inte får ändras. I ett fåtal fall som berör bland annat parker preciserar skyddsbestämmelserna att vård och underhåll ska utföras enligt ett särskilt vårdprogram.

Redan innan det finns en byggnadsminnesförklaring kan länsstyrelsen besluta att åtgärder som väsentligt minskar de kulturhistoriska värdena i exempelvis en park ska anmälas.⁴⁸ Länsstyrelsen har möjlighet att tillfälligt förbjuda åtgärder som kan minska eller förstöra sådana kulturhistoriska värden.⁴⁹ Det är också möjligt att ha bestämmelser om ett omgivande område, så att det hålls i sådant skick att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas.⁵⁰ Se vidare avsnitt 8.3.8.

43. 4 kap 1, 2 och 11 §§ KML.

44. 4 kap 3 och 13 §§ KML.

45. 11 § KRFS 2012:2.

46. 3 kap KML och förordningen (1988:1229) om statliga byggnadsminnen mm.

47. 3 kap 2 § första stycket KML.

48. 3 kap 6 § KML.

49. 3 kap 5 § KML.

50. 3 kap 2 § andra stycket KML.

Knuthamlade lindar vid Paul Jönska Gården i Viken, Skåne län. Gården med den tillhörande restaurerade allmogeträdgården blev byggnadsminne 1987. Foto: Fabian Mebus.

4.3. Övriga lagar

4.3.1. BEGRAVNINGSLAGEN

En begravningsplats består av gravplatser och allmänna ytor. Gravplatser upplåts med gravrätt, huvudsakligen till enskilda.⁵¹ Allmänna ytor är dels områden för kommunikation, planteringar, utsmyckning och ekonomiutrymmen, dels kollektiva gravplatser som minneslundar. I de allmänna ytorna kan det även ingå enskilda gravplatser av kulturhistoriskt värde.⁵²

En begravningsplats ska hållas i ordnat och värdigt skick av huvudmannen (församlingen eller kommunen).⁵³ Skötselplikt gäller även för gravplatserna, i detta fall är det i allmänhet gravrättsinnehavarna som har ansvaret.⁵⁵

Träd på begravningsplatser finns i huvudsak på allmänna ytor, som alléer eller solitärträd. Även på äldre gravplatser kan det stå större träd av solitär karaktär. Träd på rot är tillbehör till fast egendom, det vill säga de ingår i den fastighet som utgör begravningsplats.⁵⁶

4.3.2. VÄGLAGEN

Det statliga vägnätets planering och skötsel regleras i väglagen.⁵⁷ Statligt ägande och ansvar för marken gäller ett definierat vägområde, det vill säga det utrymme som har tagits i anspråk för väganordningen.⁵⁸ En allé i ett vägområde räknas

51. 7 kap 4 § begravningslagen (1990:1144).

52. 7 kap 37 § begravningslagen.

53. 1 kap 1 § begravningslagen.

54. 2 kap 12 § begravningslagen.

55. 7 kap 3 § begravningslagen.

56. 1 kap 1 § och 2 kap 1 § jordabalken (1970:994).

57. Väglagen (1971:948).

58. 3 § väglagen.

Lindallé vid Lomma, Skåne län. Samtliga träd blev flyttade i samband med en breddning av vägen. Foto: Hans Åström.

normalt sett som en väganordning och utgör därmed en del av vägen och är statens egendom och ansvar.⁵⁹

Vid väghållning ska hänsyn tas till allmänna intressen som trafiksäkerhet, miljöskydd, naturvård och kulturmiljö.⁶⁰ (Som väghållning räknas både bygande och drift av väg.⁶¹) Gällande skydd ska beaktas – exempelvis enligt detaljplan, naturvårdsföreskrifter eller annan reglering om skydd.⁶² Vid prövning av ärenden ska inte bara väglagens hänsynskrav tillämpas utan även miljöbalkens allmänna hänsynsregler och (vid ändrad markanvändning) hushållningsbestämmelserna.⁶³

4.3.3. SÄKERHET FÖR KRAFTLEDNINGAR

Drift och underhåll av kraftledningar regleras för att tillgodose säkerhet för allmänheten och för dem som arbetar vid ledningen. Det ställs stora krav på kraftledningars innehavare och på ledningars utformning.⁶⁴ Innehavaren har så kallat strikt skadeståndsansvar, det vill säga ska ta ansvar för en skada även om den inte orsakats genom oaktsamhet. Innehavaren av en starkströmsanläggning ska fortlöpande kontrollera att anläggningen uppfyller kraven på betryggande säkerhet.⁶⁵

Träd vid ledningsgator kan vara en säkerhetsrisk om de är för höga eller i för dåligt skick. För att uppfylla säkerhetsansvaret kan innehavaren kräva att fastighetsägare längs ledningen begränsar växtligheten. En ledning är trädsäker när

59. 2 § väglagen.

60. 4, 13 §§ väglagen.

61. 4 § väglagen.

62. 14 § väglagen.

63. 3a § väglagen.

64. 3 kap 9 § ellagen (1997:857).

65. Starkströmsförordningen (2009:22).

fallande träd inte kan orsaka elavbrott.⁶⁶ Det kan exempelvis uppnås genom breddning av ledningsgator eller nedgrävning av ledningar.

Ledningsrätt kan ge befogenhet att vidta åtgärder som behövs för att använda en ledning eller annan anordning.⁶⁷ Av förarbetena till ledningsrättslagen framgår att ledningsrättshavaren bör ges rätt att ta bort träd och buskar som hindrar ledningens begagnande.⁶⁸

4.3.4. ARBETSMILJÖ

I arbetet för en god arbetsmiljö kan inte miljöbalkens allmänna hänsynsregler tillämpas utan specialregler gäller.⁶⁹ Arbetsgivaren har huvudansvaret för arbetsmiljöarbetet på arbetsplatsen. Riskbedömning är en del av det systematiska arbetsmiljöarbetet. Arbetsmoment som kan innebär risk för skada eller ohälsa ska identifieras och åtgärdas.

4.3.5. SKADESTÅNDSANSVAR

Skadeståndslagen⁷⁰ handlar om personskada, sakskada och förmögenhetsskada. En förutsättning för skadestånd är att skadan orsakats genom fel eller försummelse från den ansvarige fastighetsägaren eller verksamhetsutövaren. Skadan måste också ha en tydlig koppling (kausalitet) till felet eller försummelsen och händelseförloppet måste ha varit någorlunda normalt och förväntat. Om det ovanliga inträffar att ett fullt friskt träd faller på exempelvis en begravningsplats eller i en allé till följd av en kraftig vindby är det inte troligt att det leder till skadestånd.

I ansvaret för försummelse ingår att förebygga skada, exempelvis genom praktiska åtgärder eller genom varningar. Ju större sannolikheten för skadan är, och ju större skador som kan uppkomma, desto högre krav ställs på åtgärder. Om det uppstår en skada trots att den ansvarige har vidtagit rimliga åtgärder bedöms det normalt inte som oaktsamt. Se vidare avsnitt 8.4.

4.3.6. GRANNHÄNSYN

Alla ska nyttja sin fasta egendom med skälig hänsyn till omgivningen.⁷¹ När det gäller träd kan det hända att rötter och grenar tränger in på en grannfastighet så att det medför olägenhet för fastighetens ägare. Som olägenhet räknas till exempel skada på fastigheten eller begränsningar i tillgängligheten, men inte att trädet enbart skymmer eller skuggar (skugga kan dock vara olägenhet enligt miljöbalken). Ägaren till trädet ska först ges möjlighet att åtgärda problemet. Vill ägaren inte göra detta har grannen rätt att ta bort grenar eller rötter på egen bekostnad men inte fälla själva trädet.

66. Energimarknadsinspektionens föreskrifter och allmänna råd, EIFS 2011:2.

67. 1 § ledningsrättslagen (1973:1144).

68. Prop. 1973:157, s. 87–88.

69. Arbetsmiljölagen (1977:1160) och avtal mellan parter. Jämför 1 kap 3 § MB.

70. SFS 1972:207.

71. 3 kap jordabalken.

Säkra trädmiljöer

Vid hantering av träd i offentliga miljöer bör säkerheten för personer som passerar eller uppehåller sig i området eller har det som arbetsmiljö alltid sättas i första rummet. Fastighetsägaren, förvaltaren eller verksamhetsutövaren svarar för säkerheten på platsen. Den som anlitar arbetskraft måste dessutom ha kunskap om arbetsmiljöregler och skapa förutsättningar för en god arbetsmiljö för sina anställda eller entreprenörer. Om träden står nära vägar finns det trafiksäkerhetsaspekter som måste beaktas. Mer om riskträd finns att läsa i avsnitt 3.1.

Att förebygga person- och sakskada

Fastighetsägaren och förvaltaren eller verksamhetsutövaren har ett ansvar att förebygga person- och sakskada i offentliga miljöer. Ett tecken på säkerhetsaspekternas tyngd är att brådskande åtgärder, som är tillstånds- eller dispenspliktiga men som krävs för att garantera säkerheten, i vissa fall får utföras utan att myndigheten först har prövat dem (se avsnitt 8.3.4 och 8.3.7). För mer information om risk för skada och ansvar se avsnitt 4.3.5 och 8.4. Särskilda regler för säkerhet gäller vid kraftledning (se avsnitt 4.3.3).

Att skapa en god arbetsmiljö

Begravningsplatser, alléer, parker och offentliga trädgårdar fungerar inte bara som besöksplatser. De utgör i varierande grad också arbetsmiljöer. Vissa miljöer är dagliga arbetsplatser medan andra är det endast vid några få tillfällen per år. I avvägningssituationer måste stor hänsyn tas till arbetsmiljöaspekter.

Det ställs särskilda krav på arbetsmiljön längs vägar. Att arbeta i trafik är mycket farligt och trafiken måste därför ofta stängas av när man ska arbeta med träd. Vid högre hastigheter krävs påkörnings-

Lindallé vid Öveds kloster, Skåne län. Grenarna mot körbanan har tagits bort för att skapa fri bredd och fri höjd.
Foto: Hans Åström.

skydd. Arbetsmiljöaspekter är i många städer en anledning till att träd hellre planteras i grupper med sammanhängande växtbädd eller i befintliga grönytor snarare än längs vägar och i gaturummet.

Arbetsgivaren har huvudansvaret för arbetsmiljöarbetet på arbetsplatsen (se avsnitt 4.3.4). Riskbedömning är en del av det systematiska arbetsmiljöarbetet. Vid arbeten inom ett träds fallradie, beskärningsarbete och trädfällning finns många riskfyllda arbetsmoment. Det kan bland annat röra sig om arbete från skylift, klättring, arbete från stege och användning av motorsåg, elsekatör eller andra verktyg såväl som riskfaktorer som fallande träd eller grenar (gäller även för allmänheten). För att skapa en god arbetsmiljö kan en rad förebyggande åtgärder vidtas, till exempel ska relevant skyddsutrustning användas och arbetsområdet vid behov spärras av och skyltas. Endast behörig personal med relevant utbildning ska tillåtas arbeta från skylift, klättra eller använda motorsåg.

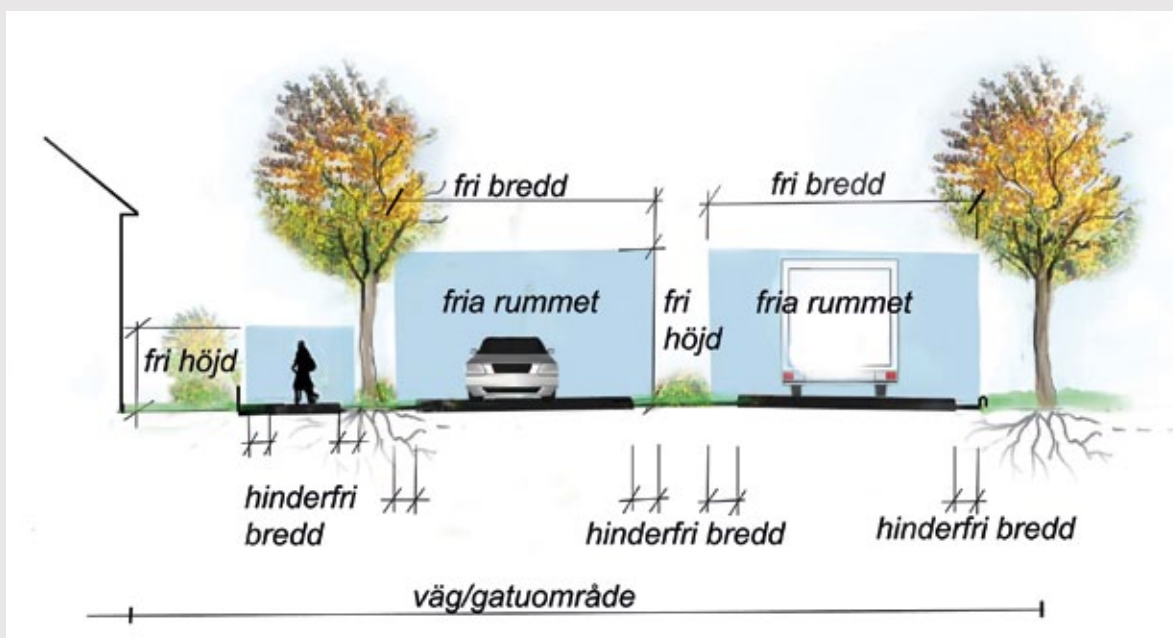

Illustration: Katharina Henriksson, WSP.

Trafiksäkerhet

Olika aspekter av trafiksäkerhet kopplade till träd beskrivs i *Vägars och gators utformning* (VGU), en regelsamling som tagits fram av Trafikverket och Sveriges Kommuner och Landsting (SKL). Reglerna är obligatoriska inom Trafikverket medan de endast är rådgivande för kommuner och andra väghållare.

Det finns åtminstone tre kopplingar mellan träd och trafiksäkerhet. Det handlar om den fria höjden för fordon och oskyddade trafikanter, om säkerhetszonen i sidled mellan vägen och trädet samt trädets status (bland annat dess vitalitet samt förekomst av strukturella svagheter och skador).

Ovanför och vid sidan av varje bilväg eller gång- och cykelväg ska det finnas ett fritt rum där trafikanter kan färdas säkert. Det ställs därför krav på ett minsta avstånd – fri höjd – vinkelrätt från vägbanan upp till eventuella föremål som begränsar höjden. Om den fria höjden är för liten kan vissa trafikanter skadas eller utestängas. I VGU slås den fria höjden fast till 4,7 meter för vägar med biltrafik och 2,5 meter för gång- och cykelvägar. Till detta tillkommer en ytterligare säkerhetsmarginal för snö, ny beläggning med mera.

Säkerhetszonen är det område vid sidan av vägens stödremsa som ska vara fritt från fysiska hinder i form av fasta oeftergivliga föremål. Oeftergivliga föremål är exempelvis bropelare, jordfasta stenar, hus och murar samt träd med en diameter större än 10 cm i brösthöjd.

Säkerhetszonens bredd utgår från tre olika standardnivåer; god, mindre god och låg standard. Zonens bredd är beroende av hur fort det är tänkt att fordonen ska färdas. Som exempel räknas nio meter som god standard vid 90 km/h medan 110 km/h kräver elva meters säkerhetszon. Mindre god och låg standard kan användas för att undvika stora intrång, till exempel på värdefulla alléer och vägträd. I VGU står särskilt angivet att det i landsbygdsmiljö måste göras avvägningar mellan säkerhetsintressen och natur- och kulturhistoriska värden som till exempel alléer, vägträd och milstenar.

Träd med dålig status i anslutning till vägområdet kan utgöra en säkerhetsrisk. Kontinuerliga besiktningar utförs därför av Trafikverkets entreprenörer som i första hand noterar döda träd eller grenar. Vid behov anlitas specialister.

Litteratur

Användning av arbetsutrustning. 2006.

Arbetsmiljöverkets författningssamling,
AFS 2006:04. http://www.av.se/lagochratt/afs/afs2006_04.aspx

Användning av motorkedjesågar och röjsågar.

2012. Arbetsmiljöverkets författningssamling, AFS 2012:01. http://www.av.se/lagochratt/afs/afs2012_01.aspx

Lerman, P. 2014. *Regler om träd i offentliga miljöer*. Underlag till ”Fria eller Fälla”.

<http://www.raa.se/app/uploads/2014/10/Regler-om-trad-i-offentliga-miljor-Underlag-till-Fria-eller-falla.pdf>

Råd för vägars och gators utformning. 2012.

Trafikverkets publikation 2012:180.

Trafikverket, Borlänge. http://publikationswebbutik.vv.se/upload/6893/2012_180_rad_for_vagars_och_gators_utformning.pdf

5. Styrmedel och kunskapsunderlag

Alnarpsparken vid
SLU utanför Malmö.
Foto: Johan Östberg.

Utöver olika lagar som kan reglera arbetet med träd i offentliga miljöer (se kapitel 4) finns det ett antal olika styrmedel och kunskapsunderlag som används för att planera respektive påverka hanteringen av träd. Flera av dem kan användas på samma plats, vilket gör det viktigt att ha god kännedom om deras innehåll och inbördes förhållande så att eventuella motstridiga mål kan uppmärksammas. I detta kapitel beskrivs ett antal verktyg som är vanligt förekommande i offentliga miljöer med träd. Andra planeringsunderlag kan förekomma. Till exempel har vissa städer tagit fram dokument som beskriver grönområdenas sociala värden och naturvärden med mera samt ger förslag på underhållsåtgärder.

5.1. Vårdprogram

Ett vårdprogram är ett övergripande dokument som berör både en anläggnings helhet (inklusive sammanhang och gestaltning) och alla beståndsdelar i anläggningen, till exempel träd, blomsterplanteringar, murar och dammar. Ett vårdprogram innefattar i vanliga fall en historisk beskrivning, en nulägesdokumentation och en kulturhistorisk värdeanalys samt beskrivningar av särskilda vårdkrav. I programmet lägger man också upp rekommendationer och riktlinjer för anläggningens långsiktiga vård och underhåll och den framtida förvaltningen.

I ett fåtal skyddsbestämmelser för byggnadsminnen, särskilt sådana som berör parker och trädgårdar, anges att vård och underhåll ska utföras enligt ett (godkänt) vårdprogram. Genom en sådan skyddsbestämmelse blir programmets skötsel ett bindande krav. De allra flesta vårdprogram och vård- och underhållsplaner är dock inte juridiskt bindande utan är rekommendationer om lämpliga åtgärder. I vardagen kan vårdprogrammet fungera som ett praktiskt styrdokument för förvaltare, myndigheter, entreprenörer, konsulter och hyresgäster och kan tjäna som underlag för prioritering och planering av underhållsåtgärder. Underlaget kan vid myndighetsprövningar och tvister om skada ge stöd för att bedöma vad som är rimliga krav på hänsyn och förebyggande åtgärder.

Vårdprogram används som planeringsunderlag i många kulturhistoriskt värdefulla miljöer. De flesta statliga byggnadsminnen har vårdprogram. Däremot har bara en liten andel av alla enskilda byggnadsminnen i landet vårdprogram.

5.2. Trädvårdsplaner

En trädvårdsplan fokuserar specifikt på anläggningens trädbestånd och de enskilda trädindividerna. En trädvårdsplan är ett utmärkt verktyg för förvaltaren av en anläggning att få kunskap om trädbeståndet och att planera och prioritera åtgärder. Planen kan också ligga till grund för eventuella tillstånds- eller dispensansökningar, både för enskilda åtgärder men även för åtgärder som sträcker sig över flera år. Genom villkor i myndigheters beslut kan de åtgärder som föreslås i planen bli krav, men planen i sig är inte bindande utan ett informellt kunskapsunderlag.

Innehållet i trädvårdsplaner varierar mycket men ofta ingår en historisk beskrivning och en nulägesbeskrivning, en värdeanalys och en beskrivning av målsättningar och behov av långsiktig trädvård. Planen innehåller normalt en detaljerad trädinventering med kartor inklusive beskrivning av eventuella skador och bedömningar av risker. Planerade och prioriterade trädvårdsåtgärder beskrivs för varje träd, bland annat förnyingsmetoder och val av trädslag, utformning av växtbäddar och beskärning. Oftast ingår också en tidplan och ibland även kostnadsberäkningar.

Trädvårdsplaner kan ingå som detaljfördjupningar eller bilagor i vårdprogram, vård- och underhållsplaner, driftplaner, skötselplaner och bevarandeplaner. Alternativa benämningar till trädvårdsplan kan vara handlingsprogram (till exempel för en viss allé eller park) eller trädplan, även om den senare ibland utgör ett mer övergripande dokument som behandlar träd utan att gå in på olika individer. Vissa städer har också tagit fram en trädpolicy som är ett övergripande dokument som inte går ner på individnivå eller specifika geografiska områden utan beskriver den principiella inriktningen för stadens arbete med träd.

En checklista för upprättande av en trädvårdsplan finns i bilaga 2.

Hängbjörk på Sankt Pauli kyrkogård i Malmö.
Foto: Johan Östberg.

5.3. Vård- och underhållsplaner för begravningsplatser och kyrkotomter

För begravningsplatser och kyrkotomter från tiden före 1940 och för yngre sådana som pekats ut av Riksantikvarieämbetet ska det finnas en vård- och underhållsplan, som länsstyrelsen ska ges tillfälle att yttra sig över. Planen ska redovisa hur objekten ska vårdas och underhållas så att det kulturhistoriska värdet inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas. Av planen ska framgå vad som är sedvanligt underhåll och vad som är tillståndspliktiga åtgärder. Planen är inte bindande utan är ett kunskapsunderlag. Planen innehåller i vanliga fall utöver historiska analyser också mer detaljerade redovisningar av inventeringar och nulägesbeskrivningar. Den ska revideras med intervall om högst tio år. En trädvårdsplan kan ingå och ses som en detaljfördjupning av vård- och underhållsplanen. Se även avsnitt 8.3.7.

5.4. Översiktsplaner och detaljplaner

Kommunernas översiktsplaner ska ange inriktningen för den långsiktiga utvecklingen av den fysiska miljön samt ge vägledning inför beslut om hur områden och bebyggda miljöer ska användas. Översiktsplaner har vägledande karaktär och ska användas som stöd för beslut om tillstånd och dispens såväl som skydd. Översiktsplanens skala gör att den sällan kan ge underlag för hantering av enskilda träd, men den kan bland annat hjälpa till att identifiera vilka intressen som finns i omgivningarna samt illustrera det omland som många bedömningar ska göras mot.

Genom kommunernas detaljplaner skapas bindande byggrätter under planens genomförandetid. En annan huvudfunktion är att bindande prioritera viss markanvändning framför andra. Endast mindre avvikelser från denna prioritering kan sedan godtas. I detaljplaner finns möjlighet till bestämmelser om utformning och om skydd. Bestämmelserna får dock inte vara alltför detaljerade. En detaljplans utformningsbestämmelser kan gälla planområdets vegetation, till exempel förbjuda vegetation som är negativ för trafiksäkerheten eller solinstrålningen. Detaljplanerna får också reglera viss lovplikt, exempelvis införa marklov för att ta ner träd.

Detaljplanen anger vilka områden som avsätts för gemensamma behov genom kommunens försorg. Sådana allmänna platser kan vara gator och liknande men också parker. För allmän plats kan detaljplanens egenskapsbestämmelser handla om utformning som till exempel plantering. För allmänna platser, bebyggelseområden och liknande som är särskilt kulturhistoriskt, miljömässigt eller konstnärligt värdefulla får detaljplanen också ha skyddsbestämmelser. Dessa kan preciseras i den utsträckning som behövs, till exempel genom krav på viss skötsel.

5.5. Skötsel- och bevarandeplaner

För naturreservat och kulturreservat ska det finnas skötselplaner som anger hur reservatet ska vårdas.

För Natura-2000 områden ska det finnas en bevarandeplan där målen för bevarandet av naturvärdena fastställs. Bevarandeplanen är ett kunskapsunderlag som ska underlätta prövning av åtgärder som kan påverka värdena.

Skötselplaner får inte innehålla bindande föreskrifter. Det beror på att föreskrifter till stor del riktar sig till markägare och andra sakägare och ska meddelas med stöd av lag. En skötselplan bör dessutom vid behov kunna revideras utan krav på att synnerliga skäl ska finnas. Skötselplanen behöver revideras om man vill göra förändringar som avser områdets förvaltning och som går emot det som står i den gällande skötselplanen. Åtgärderna som beskrivs i skötselplanen ska vara förenliga med gällande beslut.

5.6. Kulturmiljö- och naturvårdsprogram

Många län och kommuner har tagit fram egna kulturmiljö- och naturvårdsprogram eller motsvarande dokument. Innehållet och detaljeringsgraden i dessa program varierar avsevärt men syftet är oftast att sammanställa kunskapsunderlag för länets eller kommunens kulturhistoriska respektive biologiska värden och att ange inriktningen för det framtida bevarande- och förvaltningsarbetet. Vissa program innehåller objektskataloger som pekar ut de mest värdefulla miljöerna i länet/regionen/kommunen och beskriver hur dessa bör vårdas. Offentliga miljöer med träd kan ingå i dessa program.

Axel Oxenstiernas ek i Tidö slottspark utanför Västerås är ett typexempel på ett skyddsvärt träd. Det är grovt, gammalt och har håligheter. Trädet hyser den fridlysta arten läderbagge.
Foto: Karin Sandberg.

5.7. Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd

Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet är ett verktyg som Naturvårdsverket och länsstyrelsernas naturvårdsenheter arbetar med för att vårda och skydda biologiskt värdefulla träd. Programmet avser träd och deras biologiska värden i hela kulturlandskapet och har samarbetsformer med ett flertal andra aktörer såsom Trafikverket, kommunerna, Skogsstyrelsen, Svenska kyrkan, Artdatabanken och Jordbruksverket. Inom programmet arbetar man mycket med inventering, information, skötsel och skydd.

Lindallé på Östra kyrkogården i Malmö.
Foto: Johan Östberg.

Åtgärdsprogrammet fokuserar framför allt på skyddsvärda lövträd i kulturlandskapet. Det beskriver fem prioriterade trädmiljöer som ofta har höga natur-, kultur- och upplevelsevärden. Dessa är: *grova och gamla ekar, gårdsmiljöer, parker och kyrkogårdar, alléer* samt *hamlade träd*.

Om träden, såväl levande som döda, uppfyller ett eller flera av följande kriterier pekas de ut som särskilt skyddsvärda:

- JÄTTETRÄD; träd grövre än 1 meter i diameter på det smalaste stället under brösthöjd.
- MYCKET GAMLA TRÄD; Gran, tall, ek och bok äldre än 200 år. Övriga trädslag äldre än 140 år.
- GROVA HÅLTRÄD; träd grövre än 40 cm i diameter i brösthöjd med utvecklad hållighet i huvudstam.

Åtgärdsprogrammet beslutas av Naturvårdsverket och är ett vägledande dokument som gäller under en avgränsad tidsperiod. Naturvårdsverket avsätter årliga medel för länsstyrelsernas arbete med åtgärdsprogrammet. I offentliga miljöer med biologiskt värdefulla träd kan medlen användas till exempel för att upprätta trädvårdsplaner eller för att genomföra åtgärder som stärker naturvärden.

5.8. Kyrkoantikvarisk ersättning

Huvudmän för begravningsverksamheten, det vill säga Svenska kyrkans församlingar/pastorat samt Stockholms och Tranås kommuner, har rätt att täcka kostnaderna för vård och underhåll av begravningsplatser och deras kulturhistoriska värden genom begravningsavgiften som betalas av alla som har kommunal inkomstskatt. Svenska kyrkan har enligt 4 kap 16 § kulturmiljölagen rätt till viss

ersättning av staten för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena. Den så kallade kyrkoantikvariska ersättningen kan komma ifråga för byggnader och fasta anordningar samt växtlighet med mycket höga kulturhistoriska värden på kyrkotomter och begravningsplatser.

Enligt Svenska kyrkans villkor för kyrkoantikvarisk ersättning kan följande åtgärder beviljas ersättning:

- Upprättande av en vård- och underhållsplan samt revidering och komplettering av en befintlig sådan plan.
- Utredningar och projekteringar som förbereder, underlättar och förbättrar förutsättningarna för vård och underhåll.
- Vård- och underhållsåtgärder som ingår i en långsiktig vård- och underhållsplan. Om åtgärden inte ingår i vård- och underhållsplanen ska den vara av akut och oförutsägbar karaktär.
- Driftskostnader om särskilda skäl föreligger. För att kyrkoantikvarisk ersättning ska kunna ges till driftskostnader ska samsyn råda mellan församlingen och länsstyrelsen och särskilt motiv för att ärendet ska beviljas ersättning ska ges av länsstyrelsen i sitt yttrande över ansökan. Särskilda skäl kan till exempel vara att driftskostnaderna är särskilt höga till följd av komplicerade bevarandeförhållanden.

Exempel på åtgärder som tänkbart kan beviljas ersättning för är förnyelser av alléer eller trädkransar och särskilt kostsam hamling av kulturhistoriskt värdefulla träd. Varje åtgärd behöver dock prövas individuellt.

5.9. Kulturmiljövårdsanslaget ("7:2 medel")

Kulturmiljövårdsanslaget (anslaget 7:2 - Bidrag till kulturmiljövård) är kulturmiljövårdens viktigaste ekonomiska styrmedel. Riksantikvarieämbetet fördelar årligen medel för kulturmiljöinsatser, främst via landets länsstyrelser. För att söka bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer kan markägare, brukare eller föreningar vända sig till länsstyrelsen, som normalt fördelar bidraget i länet en gång per år.

Enligt bidragsförordningen får bidrag lämnas för vård av värdefulla kulturmiljöer. Bidrag får lämnas för kulturhistoriskt motiverade kostnader vid vård av byggnadsminnen, befintliga eller blivande kulturreservat eller landskap som är av riksintresse för kulturmiljövården. Bidrag får också lämnas till vård av andra värdefulla kulturmiljöer som har särskild betydelse för förståelsen av historiska sammanhang eller som har särskild lokal eller regional betydelse. Detta innebär att det är möjligt att lämna bidrag till trädvård inom dessa miljöer.

Bidrag kan också lämnas till enskilda kunskapsunderlag, såsom vård- och underhållsplaner eller särskilda trädvårdsplaner.

Litteratur

- Detaljplanering*. PBL Kunskapsbanken. Boverkets vägledning för plan- och bygglagen. <http://www.boverket.se/Vagledning/PBL-kunskapsbanken/Detailjplanering/>
- Flinck, M. 2013. *Historiska trädgårdar. Att bevara ett föränderligt kulturarv*. Carlsson, Stockholm.
- Förordning (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer*. http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Forordning-20101121-om-bidr_sfs-2010-1121/
- Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning*. u.å. Svenska Kyrkan. www.svenska-kyrkan.se/default.aspx?id=1025900
- Höjer, O. & Hultengren, S. 2004. *Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet*. Rapport 5411. Naturvårdsverket, Stockholm. <http://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Publikationer/ISBN/5400/91-620-5411-2/>
- Lerman, P. 2014. *Regler om träd i offentliga miljöer*. Underlag till ”Fria eller Fälla”. <http://www.raa.se/app/uploads/2014/10/Regler-om-trad-i-offentliga-miljoeer-Underlag-till-Fria-eller-falla.pdf>
- Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd. Mål och åtgärder 2012–2016*. 2012. Rapport 6496. Naturvårdsverket, Stockholm. <http://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Publikationer/ISBN/6400/978-91-620-6496-9/>
- Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga kulturminnen*. Kulturrådets författningssamling, KRFS 2012:2. http://www.kulturradet.se/Documents/Om%20Kultur%c3%a5det/F%c3%b6rfattningssamling/KRFS_2_2012.pdf
- Översiktsplanering*. PBL Kunskapsbanken. Boverkets vägledning för plan- och bygglagen. <http://www.boverket.se/Vagledning/PBL-kunskapsbanken/Oversiktsplanering/>

Del 2 | **Modell, arbetsätt,
ärendehandläggning och
utformning av åtgärder**

6. Utgångspunkter för ett framgångsrikt arbetssätt

Att ett område – exempelvis en park – har både kulturhistoriska värden, naturvärden och sociala värden är oftast enbart positivt. Det bidrar till att fler aktörer är beredda att arbeta för att sköta och bevara det. Mer kontroversiellt kan det bli när trädbeståndet behöver åtgärdas, i synnerhet när någon vill fälla ett eller flera träd. I de allra flesta fall går det dock att tillgodose flera perspektiv i ett och samma område. En förutsättning är att värdena är tydligt beskrivna och att samtliga inblandade är beredda att dela med sig av sin kunskap och att lyssna och lära av andra. I detta kapitel beskrivs ett arbets- och förhållningssätt som bör präglar arbetet med träd i offentliga miljöer.

6.1. Fokusera på gemensamma intressen

Inriktningen för arbetet med vård, underhåll, restaurering och nyetablering av träd i offentliga miljöer bör vara att tillgodose så många värden och intressen som möjligt vid samtliga åtgärder. För att lyckas med detta är det en fördel att fokusera på gemensamma intressen, konstruktiva lösningar och kompromisser utan att negligera de värden man i sin roll som yrkesperson är satt att bevaka och representera.

De flesta värden – både kulturhistoriska, biologiska och sociala sådana – gynnas av att träden mår så bra som möjligt och därmed ges förutsättning att bli gamla. Andra gemensamma nämnare är allas intresse av att komma tillrätta med trädskjudomar, att upprätthålla kontinuitet av trädmiljöer genom att se till att tillräckligt många nya träd planteras samt att verka för en mångfald i trädbestånden.

6.2. Ta vara på varandras kunskaper

På begravningsplatser, i parker, trädgårdar och alléer möts olika kompetenser och intressenter (landskapsarkitekter, landskapsingenjörer, biologer, antikvarier, kulturvetare, exploatörer, fastighetsägare, parkarbetare, arborister med flera) med olika referensramar, språkbruk och synsätt. Man har inte alltid kunskap om varandras verksamheter och har därför ibland svårt att förstå varandra. När åtgärder på träd diskuteras finns det dessutom en risk att de inblandade i första hand utgår från sina egna erfarenheter och intressen. Det förekommer i många fall skilda uppfattningar om vad som är värdefullt och hur en åtgärd bör utformas för att ta vara på ett visst värde. Ett gammalt ihåligt träd kan till exempel betraktas som skadat och i behov av att ersättas, men det kan också betraktas som en biologiskt värdefull livsmiljö för sällsynta arter som bör stå kvar så länge som möjligt.

Företrädare för olika organisationer och myndigheter diskuterar förnyringen av Trafikverkets allé vid Hallfreda, Gotlands län. De gamla askarna har höga natur- och kulturhistoriska värden men flera träd i allén har dött eller drabbats hårt av askskottsjuka. De utgör nu en risk för trafikanter. Foto: Fabian Mebus.

Alla inblandade bör därför utöver kunskap inom sina egna sakområden ha åtminstone grundläggande kunskaper även om övriga värden knutna till träden. Detta avser såväl planerare, beslutsfattare och handläggare som markägare, utförare och sakkunniga inom olika ämnen. Konflikter beror i många fall på okunskap snarare än ovilja att samverka. Trädens olika värden måste vara kända, specificerade och beskrivna för att man ska kunna ta hänsyn till dem när beslut fattas och åtgärder genomförs.

I synnerhet handläggare och beslutsfattare bör vara medvetna om fler värden än de som rent formellt ska prövas och beaktas i ett eventuellt beslut. I och utanför Sverige finns det idag gedigen kunskap om biologiska, kulturhistoriska och sociala värden och om skötseltekniska aspekter. Det är avgörande att ta vara på och respektera varandras kunskaper.

6.3. Ett prestigelöst förhållningssätt

Den modell för avvägning mellan olika värden och intressen som beskrivs i kapitel 7 kräver ett prestigelöst förhållningssätt. Alla måste vara beredda att inför beslut och i avvägningssituationer förutsättningslöst analysera trädmiljöns olika värden för att gemensamt kunna avgöra vad som bör prioriteras högst i den aktuella miljön. Det innebär också att alla måste vara beredda att acceptera att de värden man har till uppgift att företräda och försvara i vissa lägen kommer att bli lägre prioriterade än andra. Självklart måste detta alltid ske inom ramarna för vad tillämpliga regelverk tillåter.

6.4. Leta efter konstruktiva lösningar

För tjänstemän och beslutsfattare kan det vara lätt att med hänvisning till lagen besluta om åtgärder som kanske är korrekta men som helt i onödan missgynnar vissa värden. Med god vilja går det oftast att hitta konstruktiva lösningar som gynnar mer än ett värde samtidigt som man håller sig inom lagens ramar. Välunderbyggd kunskap och tydliga motiveringar i beslut och åtgärdsförslag är avgörande.

6.5. Ett konstruktivt samarbete kräver tid

Ofta stupar ett konstruktivt samarbete mellan olika sektorer och aktörer – till exempel mellan naturvård och kulturmiljövård eller mellan en myndighet och en kyrkogårdsförvaltning – på tidsbrist. Anledningarna kan vara många, till exempel att en ansökan eller anmälan om en planerad åtgärd lämnas in för sent (”när maskinen redan är på väg”), att ansökningar är ofullständiga, att ansökningar blir liggande och sedan måste hanteras skyndsamt eller att myndigheter har bristande rutiner för interna samråd. För att kunna göra avvägningar mellan olika intressen krävs det att samtliga berörda har god tid på sig att ta reda på fakta, diskutera avvägningar och planera åtgärden. Ofta kan det också krävas besök i fält.

Det tar därför – åtminstone initialt – mer tid att använda den modell som här föreslås (se kapitel 7) än att hantera frågor och handlägga ärenden utifrån ett mer begränsat perspektiv där endast ett eller ett fåtal värden beaktas. Förhoppningsvis leder dock arbetssättet till mer långsiktigt hållbara och välförankrade beslut. Arbete enligt modellen minskar också risken för bristfälliga underlag i ansökningar, vilket kan leda till mer effektiv handläggning av ärenden. Att använda sig av modellen bör därför i ett längre perspektiv vara samhällsekonomiskt fördelaktigt.

6.6. Använd dialog som arbetsredskap

Den modell som presenteras i kapitel 7 bygger på att man vid sidan om kultur- och naturvärden, säkerhetsaspekter och lagstiftning även tar hänsyn till områdets och trädens sociala värden. Det kan vara lätt att inhämta expertkunskap men svårare att få ta del av allmänhetens synpunkter och intressen. Vilka värden ser exempelvis besökare till en kyrkogård eller allmänheten som dagligen promenerar eller cyklar genom en allé? Inför större åtgärder – men även inför mindre åtgärder som kan påverka allmänheten och olika intressenter – är det viktigt att alla får komma till tals. Det är sällan tillräckligt med enbart information eller så kallade skriftliga samråd. Om man på allvar vill ta reda på hur en trädmiljö används, vad den betyder för besökare och närboende och hur den fungerar som arbetsmiljö för förvaltaren är det ofta nödvändigt att anordna förutsättningslösa dialogmöten. I fall som kan engagera många människor kan det vara lämplig att anlita en professionell dialog- eller processledare eller motsvarande. Man kan också bjuda intressegrupper och föreningar till dialog.

till åtgärder brukar förändras med ökad kunskap. Om man till exempel vet att död ved gör stor nytta för insekter och hackspettar kan acceptansen för högstubbar eller torrträd i landskapet öka. På samma sätt kan man acceptera att gamla träd tas bort om man har fått information om att de utgör en säkerhetsrisk. Av denna anledning är det viktigt att förklara de bakomliggande motiven till åtgärden och vad målet med åtgärden är. God information brukar förebygga negativ publicitet som ofta beror på missförstånd eller okunskap.

Det finns många olika sätt att informera allmänheten, till exempel skyltar, folddrar, pressmeddelanden, internet, guidningar och informationsmöten. Det är en fördel att använda sig av flera olika kanaler.

6.8. Så här kan du göra inför beslut och i planeringssituationer

- Arbeta med god framförhållning och se till att skapa tillräckligt med tidsutrymme för dialog och diskussion.
- Ta tillvara befintlig kunskap, rådgör med olika sakkunniga och se till att samtliga värden specificeras.
- Bjud in till dialogmöten.
- Gör en värdering enligt den föreslagna modellen.
- Försök att hitta gemensamma lösningar och kompromisser.
- Gör en prestigelös avvägning mellan olika värden om detta krävs.
- Följ upp och utvärdera.
- Var beredd att ompröva dina beslut och ställningstaganden.
- Informera allmänheten både innan och under genomförandet om vad som görs och varför det görs.

Litteratur

Hallgren, L. & Ljung, M. 2005. Miljökommunikation. Aktörssamverkan och processledning. Studentlitteratur, Lund.

Eksvärd, K., Hallgren, L., Lönngrén, G., Norrby, T., Tivell, A., Westberg, L. & Byström, L. 2006. Gå en mil i mina skor – på väg mot samförvaltning. Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala.

<http://www.slu.se/Global/externwebben/centrumbildningar-projekt/centrum-for-biologisk-mangfald/Dokument/publikationer-cbm/cbm-fristaende-publikationer/ifrapport.pdf>

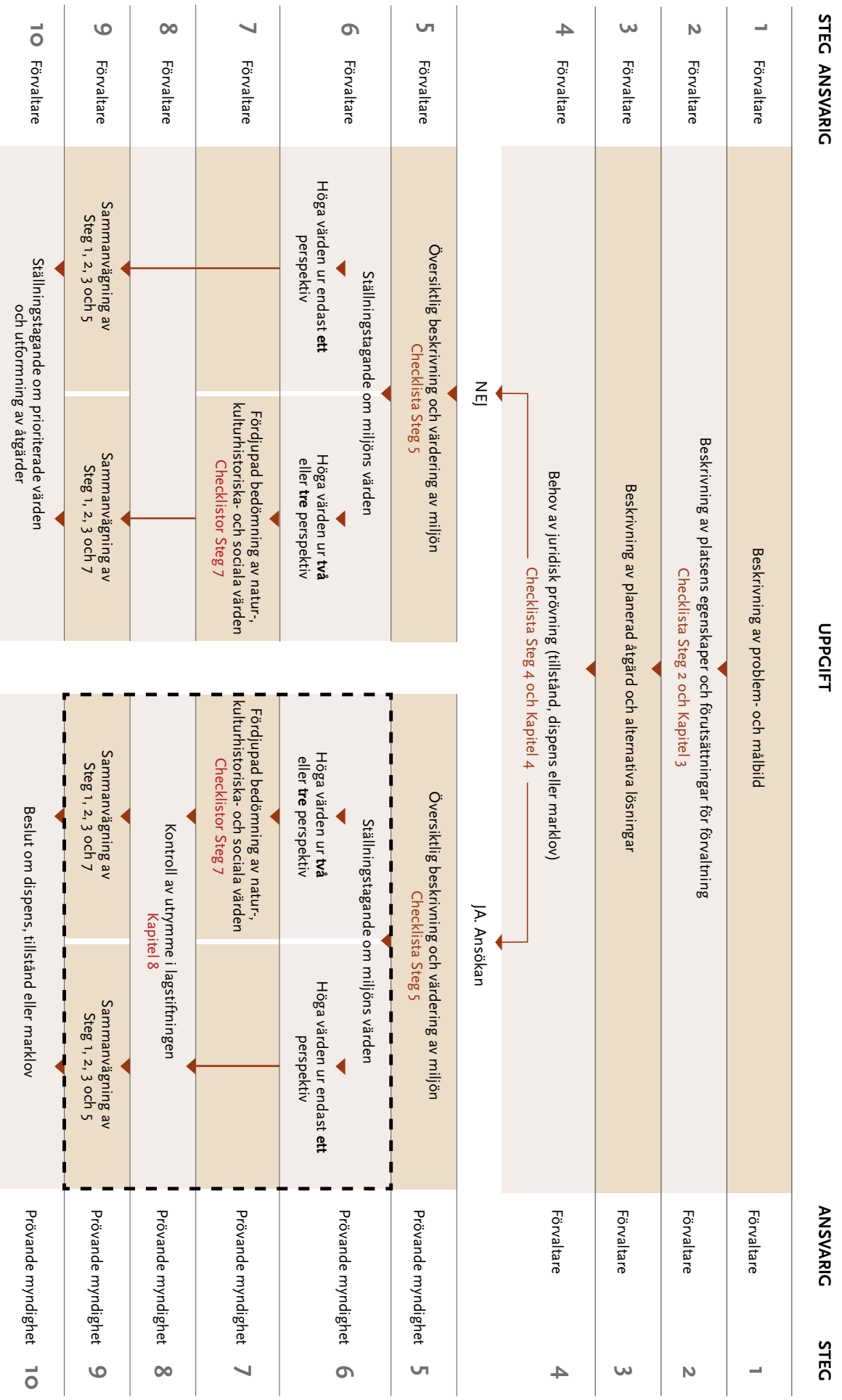
Olausson, I. 1996. Dialog – handbok för ökad möteskompetens, effektiv planering och verklig demokrati. Telegram Bokförlag, Stockholm.

7. Modell för avvägning mellan olika intressen

Ibland måste man prioritera mellan olika intressen innan man kan bestämma hur en åtgärd ska utformas. För att man ska kunna göra detta krävs det att man noggrant beskriver alla värden, tar hänsyn till platsens och förvaltningens förutsättningar och kontrollerar om åtgärden kräver tillstånd eller dispens. I detta kapitel beskrivs en modell för hur man kan bedöma områdets och träds värden och hur man kan göra avvägningar mellan dessa värden. Modellen är indelad i kulturhistoriska värden, naturvärden och sociala värden och beskriver scenarier med och utan rättslig prövning. Förutsättningarna för de steg som inbegriper rättslig prövning vid ärendehandläggning beskrivs i kapitel 8. En checklista för modellen finns i bilaga 3.

Arbetet med modellen sker i tio steg. Det är inte nödvändigt att gå igenom samtliga – vilka steg som behöver tas avgörs av situationens karaktär och av om den planerade åtgärden kräver tillstånd eller dispens. Modellen kan förefalla mer komplicerad än vad den är. Det går att öva upp en rutin, särskilt om samma företrädare upprepade gånger möts för dialoger. I steg 1–3 beskriver förvaltaren/verksamhetsutövaren utgångsläget och lägger en grund för den vidare hanteringen. Det är förvaltaren/verksamhetsutövaren uppgift att förse samtliga berörda med en tydlig bild av utgångsläget. De inledande stegen är därför av stor betydelse. I de flesta situationer är det fullt tillräckligt att använda sig av checklistan för steg 5 för att ta fram en övergripande beskrivning och värdering av miljön som sedan ligger till grund för prioritering mellan olika värden. Den mer detaljerade bedömningen av olika värden i steg 7 och sammanvägningen i steg 9 kräver särskild sakkunskap och används främst i komplicerade situationer där många höga värden står på spel. Det stegvisa arbetssättet kan beskrivas enligt följande modellskiss (en detaljerad skiss över de olika situationer som kan uppstå vid ärendehandläggning med juridisk prövning i steg 6–9 visas i kapitel 8):

Modellskiss för avvägning mellan olika intressen

Informationen inom den streckade linjen återkommer i kapitel 8

Viktigt att veta

Rätt tillfälle att använda modellen

Modellen har störst betydelse när det finns intressekonflikter och motstridiga förslag till åtgärder. Den är i första hand framtagen för att användas vid omfattande åtgärder i trädbestånd, till exempel restaureringar av gamla träd, omfattande nyplanteringar eller när många träd behöver fällas eller på annat sätt åtgärdas. Självklart kan modellen också användas när man vill åtgärda enstaka träd i känsliga miljöer med höga natur-, kultur- eller sociala värden.

Det finns oftast ingen anledning att använda modellen vid regelbundna underhållsbeskärningar såsom formträdsbeskärning eller knuthamling och inte heller vid ersättning av något enstaka träd till exempel i alléer.

Modellens checklistor kan även användas separat. Till exempel kan checklistorna om värdering av miljöns och trädens värde användas för att bedöma hur olika åtgärder påverkar värdena. Först bedöms parametrarna med utgångspunkt från nuläget och sedan en gång till utifrån den situation som kommer att råda när en tänkt åtgärd är genomförd.

Modellen behöver inte resultera i en skriftlig redovisning, arbetet kan även ske helt i muntlig form. Om ärendet är komplicerat eller berör stora värden rekommenderas dock att alla ställningstaganden och bedömningsunderlag dokumenteras. Skriftlig dokumentation minskar risken för framtida konflikter och är till hjälp vid utvärdering av genomförda åtgärder. I juridiska ärenden är skriftlig dokumentation ett krav.

Hästkastanjer i Stockholm. Foto: Johan Östberg.

Kunskapsbehov

Oavsett om modellen används som hjälp vid ärendehandläggning eller i en planerings- eller förvaltningssituation utan myndigheters inblandning behöver samtliga deltagande ha en tydlig uppfattning om platsens förutsättningar. Frågor som måste kunna besvaras är bland annat hur driften och skötseln fungerar, vilka arbetsmiljö- och säkerhetsaspekter som behöver beaktas och vilka ekonomiska ramar det finns. Det är förvaltarens/verksamhetsutövarens uppgift att ta fram detta underlag och förse den prövande myndigheten med uppgifterna.

För att kunna använda modellen måste man dessutom i förväg ha skaffat sig god kunskap om sådant som inte kan ses och bedömas på plats, det vill säga områdets historia och den historiska kontexten, den närmaste omgivningen, relation till liknande miljöer, förekomst av fridlysta, rödlistade eller sällsynta arter, hur området används av besökare med mera. Saknas ett sådant kunskapsunderlag kan kompletterande inventeringar eller utredningar krävas. Ju mer komplicerat ärendet är och ju fler och större värden det finns i området desto mer detaljerad kunskap behövs.

Ibland är ärendets karaktär och de tillgängliga resurserna sådana att det är svårt att ta fram ett detaljerat kunskapsunderlag. Man blir då tvungen att nöja sig med kvalificerade uppskattningar och generaliseringar. I dessa fall måste samtliga parter vara medvetna och överens om risken att vissa värden förbises.

Vilken kunskap myndigheter behöver ha för att kunna pröva ärenden beskrivs i kapitel 8.

Medverkan av sakkunniga

Modellen förutsätter ett tvärvetenskapligt angreppssätt. Förmodligen är det inte möjligt för en och samma person att beskriva områdets samtliga värden och bedöma de parametrar som ingår i modellen. I komplicerade ärenden kan flera olika sakkunniga behöva bidra med kunskaper.

Formell kunskap krävs till exempel vid antikvarisk medverkan enligt 3 och 4 kapitlet KML.

För många områden finns det sedan tidigare olika typer av inventeringar och bedömningar som direkt kan appliceras i den föreslagna modellen. Det kan exempelvis röra sig om naturvärdesinventeringar, inventeringar av särskilda arter, riksintressebeskrivningar, länsvisa eller kommunala kulturmiljövårdsprogram med mera. Det kan dock vara vanskligt att använda kunskapsunderlag utan sakkunskap. I många fall krävs det att olika sakkunniga bidrar i uttolkningen.

Skilj mellan miljö, träd och trädvård

I den föreslagna modellen är det viktigt att skilja mellan miljön i sin helhet och träden. Med miljön menas den större kontext som anläggningen befinner sig i. Det kan till exempel röra sig om ett gods, en kyrkogård eller en park i ett bostadsområde. Denna helhetsmiljö bedöms i de tre första checklistorna i steg 7. Träden kan antingen betraktas som enskilda individer eller som en trädanläggning. Med det sistnämnda menas en sammanhållen och avgränsad formation till exempel en allé, en trädkrans på en kyrkogård eller ett trädbestånd i en park. Trädens olika värden bedöms med hjälp av parametrarna i de tre sista checklistorna i steg 7.

Först efter att man behandlat miljön och dess värden samt träden och deras värden är det dags att diskutera konkreta trädvårdsåtgärder. Det är ju sällan möjligt att uttala sig om en åtgärds lämplighet utan att ha satt åtgärden i relation till den omgivande miljön. En åtgärd som bedöms som felaktig i en viss miljö kan vara den mest lämpliga i en annan miljö. Det kan till exempel vara motiverat att lämna högstubbar eller döende träd i en miljö som bedöms ha extra höga naturvärden medan det kan vara olämpligt att lämna sådana träd i en miljö som bedöms ha extra höga kulturhistoriska värden. På samma sätt kan olika typer av beskärningar vara lämpliga i vissa miljöer men inte i andra.

Hamlad lönn och ask
på Färentuna kyrkogård,
Stockholms län.
Foto: Leif Gren.

7.1. Steg 1 – Beskrivning av problem- och målbild

Förvaltaren/verksamhetsutövaren beskriver problembilden och de bakomliggande motiven för att vilja genomföra en åtgärd samt målbilden för området. Denna beskrivning bör på ett konkret sätt ge svar på frågan *varför* förvaltaren vill göra någonting och vilket önskat tillstånd det ska leda till. I många fall finns målbeskrivningar i befintliga trädvårdsplaner, detaljplaner eller motsvarande planeringsunderlag som förvaltaren här kan hänvisa till. Om målbeskrivningar i befintliga dokument är bristfälliga eller om syftet med vården av trädanläggningen inte framgår på ett tydligt sätt behöver förvaltaren formulera eller förtydliga dessa. Det är särskilt viktigt att konkretisera motiven för en planerad åtgärd eftersom det inom vissa lagar, till exempel artskyddet eller biotopskyddet enligt miljöbalken, bara är vissa motiv (så kallade särskilda skäl) som är giltiga för att dispens ska ges.

7.2. Steg 2 – Beskrivning av platsens egenskaper och förutsättningar för förvaltning

Förvaltaren/verksamhetsutövaren beskriver platsens och trädens fysiska egenskaper (till exempel närhet till bebyggelse eller antal träd i en allé) samt förutsättningar för förvaltning på platsen. Förutsättningarna behöver endast beskrivas i den utsträckning de har betydelse för utformningen av själva åtgärden. Dessa förutsättningar har ofta också en tydlig koppling till syftet med själva ansökan eller önskan att genomföra en viss åtgärd. Det kan också finnas en koppling till lagstiftning, till exempel skadeståndslagen, arbetsmiljölagen eller väglagen som bakomliggande motiv för att vilja utföra en åtgärd (se kapitel 4).

De viktigaste förutsättningarna framgår av Checklista steg 2 (se även kapitel 3).

Checklista steg 2: Platsens egenskaper och förutsättningar

Observera att detta är en "bruttolista". Ta endast upp de punkter som är relevanta i det enskilda fallet, antingen som anledningar för att träden ska åtgärdas eller som anledning för att en specifik metod/åtgärd har föreslagits.

Trädanläggningens egenskaper

Beskriv trädslag och hur träden är placerade (till exempel i en allé, trädkrans eller som solitärer), trädens ungefärliga ålder, storlek och grovlek och andra uppgifter som kan ha betydelse.

Infrastruktur över och under mark

Beskriv vatten-, avlopps- och elledningar samt andra dragningar under mark samt närliggande vägar, gångytor, byggnader och andra anläggningar.

Markförhållanden och annat som har betydelse för träden

Beskriv tillgång till vatten och dränering, tillgänglig växtbädd, förekomst av trädsvampar, kompaktering och effekt av tidigare skötsel eller utebliven skötsel.

Drift och skötsel

Beskriv praktiska skötsel aspekter som framkomlighet med maskiner, förutsättningar för beskärning och annan trädvård, klippning och omhändertagande av löv och så vidare.

Ekonomi

Beskriv förvaltarens ekonomiska förutsättningar och kostnader för att ha kvar och vårda träden eller för nyplantering. Här kan man också ta upp kostnader för säkerhetsåtgärder som kan krävas vid arbete i vägmiljöer och liknande.

Arbetsmiljö och säkerhet

Beskriv trädens betydelse för arbetsmiljön och för säkerheten på platsen (se ruta *Säkra trädmiljöer* i kapitel 4 och avsnitt 3.1).

7.3. Steg 3 – Beskrivning av planerad åtgärd och alternativa lösningar

Förvaltaren/verksamhetsutövaren beskriver sin idé om hur en planerad åtgärd skulle kunna genomföras (till exempel föryngring av en trädrad). Denna beskrivning bör på ett konkret sätt ge svar på frågan *vad* förvaltaren vill göra, *hur*, *när* och *var* den vill göra det och hur åtgärden bidrar till att uppfylla målbilden. Förvaltaren/verksamhetsutövaren bör också beskriva vilka alternativa lösningar det finns till den föreslagna åtgärden. Även noll-alternativet kan beskrivas, det vill säga vad som händer om ingenting görs. Detta underlättar inte bara en eventuell prövning av åtgärden hos en myndighet utan minskar också risken att förbise andra kanske mer långsiktigt hållbara lösningar. Förvaltaren bör ange för- och nackdelar med olika lösningar och varför den föreslagna åtgärden bedöms vara den mest lämpliga. En redovisning av alternativa lösningar underlättar en så kallad rimlighetsbedömning som kan behövas bland annat för att leva upp till miljöbalkens allmänna hänsynsregler. Till exempel kan man här beskriva att man har valt bort särskilt kostsamma lösningar därför att miljönyttan är marginell.

7.4. Steg 4 – Behov av juridisk prövning

Förvaltaren/verksamhetsutövaren måste undersöka om särskilda bestämmelser gäller i området samt ta reda på vilka åtgärder som lagstiftningen tillåter. Förvaltaren bedömer sedan om åtgärden kräver myndighetsprövning, till exempel tillstånd enligt kulturmiljölagen, dispens enligt miljöbalken eller marklov enligt plan- och bygglagen. Om så är fallet lämnar förvaltaren in en ansökan och myndigheten handlägger ärendet (se modellskissens högra spalt samt kapitel 8). Annars planerar förvaltaren själv åtgärden (se modellskissens vänstra spalt).

Vid osäkerhet om huruvida åtgärden kräver tillstånd eller dispens bör förvaltaren samråda med den prövande myndigheten eller lämna in en ansökan till myndigheten som då får avgöra om prövning krävs. I många fall finns det utrymme för tolkning om en åtgärd kräver prövning eller inte. Det förekommer påtagliga skillnader mellan myndigheter i olika delar av landet med avseende på detta tolkningsutrymme, till exempel när det gäller att avgöra om en åtgärd på träd kan anses utgöra en väsentlig ändring av kulturmiljön (vilket i så fall kräver tillstånd på de flesta begravningsplatser). De vanligaste lagarna som bör beaktas i samband med åtgärder på träd i offentliga miljöer framgår av Checklista steg 4 (se också kapitel 4).

Checklista steg 4: Lagstiftning att beakta

- Områdesbestämmelser och marklov – se avsnitt 4.2.1
- Riksintressen – se avsnitt 4.2.2
- Natura 2000 – se avsnitt 4.2.3
- Artskydd och fridlysning – se avsnitt 4.2.4
- Naturreservat och kulturresevat – se avsnitt 4.2.6
- Naturminne – se avsnitt 4.2.7
- Biotopskydd – se avsnitt 4.2.8
- Strandskydd – se avsnitt 4.2.9
- Samråd om väsentlig ändring av naturmiljön – se avsnitt 4.2.10
- Kyrkligt kulturminne – se avsnitt 4.2.11
- Byggnadsminne – se avsnitt 4.2.12

7.5. Steg 5 – Översiktlig beskrivning och värdering av miljön

Området inklusive trädanläggningen beskrivs och värderas översiktligt, i första hand utifrån redan befintlig kunskap om kulturhistoriska, biologiska och sociala värden. Sådan kunskap kan finnas i vård- och underhållsplaner, vårdprogram, riksintressebeskrivningar eller olika typer av inventeringar. Vid behov görs enklare kompletterande inventeringar eller utredningar.

I situationer utan juridisk prövning ansvarar förvaltaren för detta steg. I ärenden med juridisk prövning har staten/kommunen ofta underlag för de allmänna intressen där skydd hävdas, till exempel riksintressen. Sådana underlag saknas dock ofta för generell skyddade områden som vissa biotopskyddsområden. I sådana fall är ändå utgångspunkten att området har höga naturvärden, om inget annat framkommer för det enskilda området. Om det saknas närmare kunskaper om grunderna för skyddet kan det ibland bli svårare att försvara det mot

eventuella förslag på förändring. Den sökande ansvarar dock för att ansökan ger tillräcklig kunskap om förslagets påverkan på de skyddade intressena. Detta bör inkludera en beskrivning av miljön i det enskilda fall som ansökan gäller. Förvaltaren kan behöva hjälp av sakkunniga för att ta fram denna kunskap.

En översiktlig beskrivning och värdering kan bland annat innehålla de uppgifter som framgår av Checklista steg 5.

Checklista steg 5: Översiktlig beskrivning

- Kulturhistorisk bakgrund och historisk markanvändning
- Syftet med att miljön skapades
- Landskap och sammanhang (till exempel avstånd till liknande miljöer och biotoper)
- Planerad framtida utveckling av området (till exempel i översiktsplaner, detaljplaner eller vårdprogram)

Checklista steg 5: Översiktlig värdering/prioritering

Observera att denna lista endast är tänkt att användas för att enkelt kunna bedöma om ett område främst har höga natur-, kulturhistoriska eller sociala värden. I tveksamma fall eller om höga värden står på spel hänvisas till checklistorna i steg 7.

Kulturhistoriska värden

- Har områdets kulturhistoriska karaktär förändrats i mycket liten utsträckning i förhållande till den tidsperiod området representerar?
- Har området beståndsdelar från många olika tidsskeden, vilka tydliggör områdets kulturhistoriska utveckling genom tiden?
- Är området ett av de mest typiska i sitt slag eller är det förebildligt och/eller präglat av en viss händelse, person eller grupp av personer som är av stor betydelse för den kulturhistoriska utvecklingen?
- Utgör träden genom sin placering, form, art eller karaktär en viktig del av den kulturhistoriska helhetsmiljön?
- Ligger området i eller i anslutning till ett utpekade område för kulturmiljövård (till exempel områden av riksintresse för kulturmiljövård eller områden som är listade i länets eller kommunens program för kulturmiljövård)?

Naturvärden

- Har området lång kontinuitet med avseende på biototyp på platsen?
- Har området en avgörande funktion för spridningen av rödlistade eller andra sällsynta trädlevande arter?
- Innehåller området många särskilt skydds-

värda träd (till exempel gamla, grova eller ihåliga träd)?

- Finns det kända förekomster av ett flertal rödlistade arter i området?
- Ligger området i eller i anslutning till ett utpekade område för naturvård (till exempel en värdestrakt, område av riksintresse för naturvård eller områden som är listade i länets eller kommunens program för naturvård)?

Sociala värden

- Är området en viktig plats för kontemplation, sorgearbete, eftertanke och psykisk eller mental återhämtning?
- Är området en viktig plats för sociala möten, rekreation eller motion?
- Innehåller området spännande eller märkvärdiga träd eller andra element, har många konstnärliga inslag eller utmärker sig genom en framstående arkitektonisk gestaltning?
- Är området lättillgängligt och tryggt att vistas i?
- Ligger området i eller inom en kilometers avstånd från en stad eller större tätort och/eller har i förhållande till den lokala befolkningens mängd ett stort antal besökare eller förbipasserande?

7.6. Steg 6 – Ställningstagande om miljöns värden

Den övergripande beskrivningen från steg 5 utgör en gemensam kunskapsbas för alla inblandade och ligger till grund för en dialog mellan företrädare för de olika värdena. I många fall räcker en sådan översiktlig beskrivning med efterföljande dialog för att man ska bli överens om vilka värden som bör ges högst prioritet. Därmed har man också tillräckligt underlag för att gemensamt utforma åtgärder och man kan gå direkt till steg 9 och 10.

Vid ärendehandläggning med rättslig prövning görs först en kontroll av tillämplig lagstiftning (steg 8). För en prövande myndighet bör den övergripande beskrivningen tillsammans med beskrivning av mål, syfte och förutsättningar, steg 1–3, utgöra ett minsta underlagsmaterial för att kunna bedöma och pröva ett ärende.

Om de kulturhistoriska, biologiska och sociala värden är höga och det är otydligt vilket värde som bör prioriteras högst går man vidare till steg 7.

7.7. Steg 7 – Fördjupad bedömning

Nedanstående tabeller är hjälpmedel för att skaffa tillräckligt bra underlag när man behöver väga olika värden mot varandra. I detta steg är det helt avgörande att sakkunniga inom olika ämnesområden medverkar. Bedömningen görs vid ärendehandläggning av den prövande myndigheten, i övriga situationer av förvaltaren eller av personer med relevant kompetens som anlitas av förvaltaren.

Först värderas den miljö där träden eller trädanläggningen finns med hjälp av de tre första checklistorna. Detta görs utifrån ett antal parametrar på en 4-gradig skala. Parametrarnas ordningsföljd i tabellen avspeglar *inte* deras relativa tyngd. Det är inte heller säkert att miljöns värde ökar med antalet uppfyllda parametrar. Bedömningen görs i tre perspektiv: kulturhistoriska värden, naturvärden och sociala värden. Därefter värderas de enskilda träden utifrån samma tre perspektiv i de tre sista checklistorna. Detta görs med ett antal parametrar som besvaras med ”ja” eller ”nej”. Det är önskvärt men inte alltid nödvändigt att bedöma samtliga parametrar. När man exempelvis hanterar enstaka träd mitt i en stadsmiljö som domineras av gator och byggnader är inte den omgivande miljön alltid av så stor betydelse. Där kan man koncentrera sig på bedömningen av de enskilda trädens värden.

7.7.1 BEDÖMNING AV MILJÖNS VÄRDEN

Värdering och prioritering

Checklistorna i detta avsnitt ger en ram för att bedöma de egenskaper hos en miljö som betingar dess värden, gradera dessa värden samt förklara och motivera värdena. Förutom olika parametrar för värdering finns även parametrar för prioritering av värdena. Med *värdering* avses bedömningar av hur betydelsefull en miljö är ur kulturhistoriskt, biologiskt eller socialt perspektiv. Med *prioritering* avses bedömningar av hur angeläget det är att skydda, vårda eller på annat sätt vidta förvaltande åtgärder för värdena. Kräver värdena särskilda hänsyn eller omständigheter för att bestå och vara tillgängliga?

Inom kulturmiljövården finns en tydlig ambition och ett behov att skilja mellan värde-

ring och prioritering, exempelvis vid skydd och vård av objekt och miljöer. För att tydliggöra detta görs en åtskillnad mellan värdering och prioritering i tabellen för det kulturhistoriska perspektivet. Inom naturvården och arbetet med sociala värden saknas en motsvarande tradition varför vi här har valt att inte urskilja värderings- respektive prioriteringsparametrar. För att kunna använda modellen för avvägningar mellan olika intressen kan dock samtliga parametrar bedömas på samma sätt oberoende på om det rör sig om värdering eller prioritering, eftersom syftet med tabellerna är att underlätta en prioritering *mellan* de olika perspektiven och inte *inom* ett perspektiv.

Gradering av parametrarna

De olika parametrarna för värdering respektive prioritering av värden har i checklistorna nedan försetts med vardera fyra graderingsalternativ. Graderingen medger en bedömning av värdenas nivå och angelägenhet. I texterna som förklarar de olika parametrarna exemplifieras endast ytterligheterna "A" (stämmer helt) respektive "D" (stämmer inte alls) för att ge vägledning till när dessa kan bedömas vara giltiga. Graderingsalternativet "B" bör väljas då en miljö i betydande omfattning eller i dess väsentliga delar, men inte helt eller i huvudsak, uppfyller de beskrivna kriterierna för en given parameter. Graderingsalternativet "C" bör tillämpas då dessa kriterier uppfylls endast i någon eller några mindre delar av en miljö eller i miljön som helhet men endast i starkt begränsad omfattning.

Ung pilevall vid Burlöv i närheten av Malmö.
Foto: Hans Åström.

7.7.1.1. *Det kulturhistoriska perspektivet*

Nedanstående tabell kan inte ersätta en fullständig kulturhistorisk värderings- och prioriteringsprocess som behöver genomföras i andra sammanhang, till exempel vid miljökonsekvensbedömningar eller beslut om byggnadsminnen eller kulturreservat. I dessa sammanhang behöver man än mer tydligt skilja mellan värdering och prioritering. För dessa fall hänvisar vi till Riksantikvarieämbetets *Plattform för kulturhistorisk värdering och urval* (www.raa.se/varderingochurval).

Checklista steg 7: Miljöns kulturhistoriska värden					
Parametrar	A	B	C	D	Motivering
	stämmer helt..... stämmer inte alls				
1. Stor informationspotential					
2. Stor pedagogisk potential					
3. Låg grad av förändring					
4. Lång läsbar kontinuitet					
5. Hög grad av representativitet					
6. Hög grad av förebildlighet eller annan betydelse för kulturhistorisk utveckling					
7. Hög grad av sällsynthet (prioriteringsparameter)					
8. Hot mot kulturmiljön (prioriteringsparameter)					
9. Annan parameter (beskriv vilken)					

Förklaring av parametrarna

1. Stor informationspotential: Om området har ett omfattande informationsinnehåll med avseende på dess kulturhistoria kan det ge goda möjligheter att utvinna kunskap och exempelvis ha stor betydelse för forskning. Här avses sådan information som inte nödvändigtvis är synlig eller på annat sätt upplevbar och förståelig för var och en, men som med olika metoder kan samlas in i form av data vilka kan bearbetas och tolkas av sakkunniga. Det kan till exempel röra sig om ett visst genetiskt växtmaterial eller en särskild arkitektonisk gestaltning av grönytor.

Högt värde (A): Området har stor potential för att utveckla ny kunskap som också kan vara av nationell betydelse.

Lågt värde (D): Området saknar eller har mycket begränsade förutsättningar för att utvinna kunskap. Eventuell kunskapsinsamling är främst av lokal betydelse.

2. Stor pedagogisk potential: Ett område har stor pedagogisk potential om det är tydligt läsbart och ger goda möjligheter till förmedling, förståelse och upplevelse av dess kulturhistoria. Här handlar det om att bedöma i vilken omfattning miljön genom sitt innehåll kan återspegla bakomliggande kulturhistoriska skeenden. När områdets kulturhistoriska karaktär är välbevarad och sambanden mellan dess ingående delar är tydliga, ökar normalt möjligheten till förståelse och upplevelse av miljöns kulturhistoriska sammanhang. Exempel på

De cirka 300 år gamla lindarna vid Skokloster, Uppsala län, har ett omfattande kulturhistoriskt informationsinnehåll. Placeringen och olika beskärningshöjder korrelerar till slottet och avspeglar olika ideal från slutet av 1600-talet fram till idag. Foto: Fabian Mebus.

åtgärder som kan minska det pedagogiska värdet kan vara att en motorväg skär genom ett godslandskap med alléer eller att en allé mellan godset och kyrkan tagits bort vilket gjort att kopplingen till adelns starka makt över kyrkan (till exempel rätten att tillsätta präster) blivit mindre tydlig.

Högt värde (A): Områdets kulturhistoria är mycket tydligt läsbar vilket gör den möjlig att förmedla, förstå och uppleva.

Lågt värde (D): Området har påverkats på ett sådant sätt att dess kulturhistoria är svårbegriplig och miljön inte är förmedlingsbar utan omfattande informationsinsatser, till exempel i form av äldre kartor och bilder.

3. Låg grad av förändring: En miljö kan vara kulturhistoriskt värdefull oavsett om graden av förändring är hög eller låg, beroende på om den återspeglar en avgränsad tidsperiod eller ett längre utvecklingsförlopp. Om områdets innehåll och karaktär återspeglar en avgränsad tidsperiod kan det vara mer värdefullt om det uppvisar många för tidsperioden kännetecknande beståndsdelar samtidigt som få inslag från andra tidsperioder förekommer. Detta kan till exempel gälla ett enhetligt genetiskt växtmaterial som finns bevarat sedan anläggnings-tiden eller en oförändrad utformning av en herrgårdsmiljö med park eller trädgård.

Högt värde (A): Områdets kulturhistoriska karaktär har förändrats i mycket liten utsträckning. Den påverkas inte negativt av för tidsperioden främmande inslag och inga väsentliga tidstypiska beståndsdelar har försvunnit eller förvanskats.

Lågt värde (D): Områdets kulturhistoriska karaktär har påtagligt förändrats. Området präglas av inslag som är främmande för tidsperioden samtidigt som viktiga tidstypiska beståndsdelar försvunnit eller förvanskats.

4. Lång läsbar kontinuitet: Områdets utveckling i ett historiskt perspektiv (tidsdjup) är läsbar och förståeligt. För att kunna återspegla ett längre utvecklingsförlopp är det viktigt att det finns väsentliga beståndsdelar som visar hur miljön har präglats av olika skeenden. Nya inslag har löpande tillkommit utan att bärande nyckelelement från tidigare skeden har raderats eller förvanskats. Särskilt tydliga förändringar och tillägg i miljön bidrar till förståelsen av utvecklingen genom tiden. Ett exempel kan vara en kyrkogård där man tydligt kan observera uttryck från alla dess olika skeden från en medeltida utformning till en trädkrans från början av 1900-talet.

Högt värde (A): Området har beståndsdelar från samtliga eller de flesta av dess olika präglade tidsskeden, vilka tydliggör områdets kulturhistoriska utveckling genom tiden. Inga bärande nyckelelement från olika tidsskeden har försvunnit eller förvanskats.

Lågt värde (D): Området saknar viktiga beståndsdelar från samtliga eller de flesta av dess präglade tidsskeden, vilket gör det omöjligt eller mycket svårt att på plats utläsa områdets kulturhistoriska utveckling över tiden.

5. Hög grad av representativitet: En representativ miljö är särskilt kännetecknande och typisk för en eller flera aspekter av den kulturhistoriska utvecklingen i landet och/eller regionen. Miljön har många gemensamma drag med andra miljöer av samma eller liknande typ och fungerar som en god representant för ett kulturhistoriskt skeende eller utvecklingsförlopp.

Gamla kontinuerligt hamlade askar och lönnar i en allé i det statliga byggnadsminnet Biskops Arnö, Uppsala län. Vägen har flyttats utanför allén för att öka framkomligheten för bland annat lantbruksmaskiner. Bebyggelsemiljön och det omgivande landskapet har förändrats över tiden och de olika tidsskikten gör att det historiska förloppet kan läsas i landskapet. Foto: Fabian Mebus.

Högt värde (A): Området är ett av de mest typiska av sitt slag i landet och/eller regionen.

Lågt värde (D): Området uppvisar påtagligt avvikande egenskaper jämfört med andra miljöer av samma eller liknande typ och det finns många bättre representanter.

6. Hög grad av förebildlighet eller annan betydelse för kulturhistorisk utveckling: Miljön är inte nödvändigtvis representativ men kan ha utgjort modell eller förebild för eller på annat sätt haft särskild betydelse för den kulturhistoriska utvecklingen i landet och/eller regionen. Miljön kan till exempel återspegla ett nytt fenomen och dess efterföljande spridning. Den kan också vara präglad av en särskild händelse, person eller grupp av personer som haft avgörande inflytande på vissa aspekter av samhällsutvecklingen. Det kan till exempel röra sig om en betydelsefull arkitekt som ritade anläggningen eller en inflytelserik beställare.

Högt värde (A): Området är förebildligt och/eller är präglad av en viss händelse, person eller grupp av personer och är av stor betydelse för den kulturhistoriska utvecklingen i ett nationellt perspektiv och/eller regionalt perspektiv.

Lågt värde (D): Området kan inte anses vara förebildligt och kan inte kopplas till en särskild

betydelsefull händelse, person eller grupp av personer i den kulturhistoriska utvecklingen.

7. Hög grad av sällsynthet (prioriteringsparameter): Området är av en typ eller har typer av värden som saknar eller har få motsvarigheter i landet, regionen eller kommunen. Miljön eller delar av miljön har antingen alltid varit sällsynt (motsats till representativitet) och kan vara värdefull genom att exempelvis återspegla en betydelsefull händelse. Miljön kan också vara av en typ som varit vanlig men som minskat kraftigt i landet eller regionen. Att miljön idag är mycket sällsynt innebär inte i sig att den är kulturhistoriskt mer värdefull. Däremot kan detta ge anledning att ta extra stor kulturmiljöhänsyn, enbart på grund av att miljön är en av få kvarvarande.

Hög prioritet (A): Området är av en typ som har ytterst få motsvarigheter i landet och/eller regionen.

Låg prioritet (D): Området är av en typ som är relativt vanlig i landet och/eller regionen.

8. Hot mot kulturmiljön (prioriteringsparameter): Området och/eller dess kulturhistoriska värden kan på olika sätt vara föremål för hot. Hoten kan exempelvis bestå av risk för nedbrytning, igenväxning och förfall eller annan negativ förändring av kulturmiljön. Om en sådan utveckling gått eller tillåts gå för långt kan i många fall miljöns kulturhistoriska värden helt eller huvudsakligen gå förlorade. Det är viktigt att identifiera och bedöma graden av dessa hot för att kunna prioritera de värden vars fortlevnad är beroende av särskilda åtgärder och/eller hänsyn.

Hög prioritet (A): Området och/eller dess kulturhistoriska värden hotas överhängande av nedbrytning, igenväxning och förfall eller annan negativ förändring.

Låg prioritet (D): Området och dess kulturhistoriska värden är inte särskilt känsliga för och/eller hotas inte inom överskådlig tid av nedbrytning, igenväxning och förfall eller annan negativ förändring.

7.7.1.2. Naturvärdesperspektivet

Fokus inom naturvården ligger idag på bevarande av arter och deras habitat, artmångfald, naturtyper och tillgängliggörande av naturen. Arter värderas sällan i sig utan prioriteras istället utifrån deras grad av sällsynthet. Även arbetet med olika naturtyper, värde-trakter och ekologisk funktionalitet utformas utifrån biotopernas förutsättningar att fungera som livsmiljö för sällsynta arter.

Checklista steg 7: Miljöns naturvärden					
Parametrar	A	B	C	D	Motivering
	stämmer helt.....stämmer inte alls				
1. Stor informationspotential					
2. Stor pedagogisk potential					
3. Området ligger i en värde-trakt					
4. Området har lång kontinuitet					
5. Långsiktig ekologisk funktionalitet					
6. Området är viktigt för spridning av arter					
7. Stor förekomst av särskilt skyddsvärda träd					
8. Stor förekomst av/förutsättning för rödlistade arter					
9. Brist och minskning av biototypen					
10. Annan parameter (beskriv vilken)					

Förklaring av parametrarna

1. Stor informationspotential: Vissa trädmiljöer är extra viktiga med avseende på forskning om naturen, till exempel för undersökningar kring en specifik arts utbredning eller ekologi.

Högt värde (A): Området är särskilt lämpligt för forskning, även i ett nationellt perspektiv.

Lågt värde (D): Området har inga kända goda förutsättningar för forskning.

2. Stor pedagogisk potential: Vissa trädmiljöer kan ha särskilda egenskaper som gör miljön extra gynnsam för uppvisning av arter eller andra naturfenomen. Det kan till exempel röra sig om ett särskilt tydligt exempel för hur en specifik art kan ha spritt sig från mer naturliga

trädmiljöer till träd i offentliga miljöer.

Högt värde (A): Området är särskilt lämpligt för undervisning, även i ett nationellt perspektiv.

Lågt värde (D): Området saknar goda förutsättningar för undervisning. Eventuell undervisning eller guidning har endast varit av lokalt intresse, om de alls har förekommit.

3. Området ligger i en värde-trakt: Om området tillhör en viss biototyp och ligger i ett landskapsavsnitt där det finns gott om liknande värdefulla miljöer av samma biototyp, kallas detta för en värde-trakt. Området blir då en del i ett nätverk av potentiella lokaler som arterna kan utnyttja och artinnehållet har generellt

sett bättre möjligheter att långsiktigt bevaras. I en värde-trakt kan biotoper med övervägande unga träd och som idag saknar rödlistade arter vara lika viktiga som biotoper med många rödlistade arter, eftersom de unga träden kan fungera som framtida livsmiljöer för arterna. Inom naturvårdsförvaltningen på länsstyrelserna har det blivit vanligare att arbeta med kluster av områden, det vill säga värde-trakter, istället för att koncentrera sig på enskilda objekt. Ett exempel där man använder begreppet värde-trakter är den nationella strategin för formellt skydd av skog.

Högt värde (A): Det aktuella området utgör del av en värde-trakt för den biototyp området representerar.

Lågt värde (D): Det aktuella området ligger isolerat och långt ifrån en värde-trakt för biotypen.

4. Området har lång kontinuitet: Många arter kräver eller gynnas av lång kontinuitet (> 100 år). I områden med lång kontinuitet är förutsättningarna för att många sällsynta arter ska kunna finnas kvar eller återetableras betydligt större än i miljöer med bruten kontinuitet. Begreppet kontinuitet kan här gälla i flera olika skalor. Det kan avse såväl själva biotopen som det omkringliggande landskapet. Det kan handla om kontinuitet av träd såväl som kontinuitet av vissa substrat på träd (till exempel död ved).

Högt värde (A): Det aktuella området har lång kontinuitet med avseende på biotyp på platsen, det omkringliggande landskapet och viktiga trädanknutna substrat.

Lågt värde (D): Kontinuiteten på platsen är bruten och det har under de senaste hundra åren skett mycket dramatiska förändringar som negativt påverkat förutsättningar för trädlevande arters överlevnad.

5. Långsiktig ekologisk funktionalitet: Långsiktig ekologisk funktionalitet innebär att ett område även i framtiden har goda förutsättningar att upprätthålla sina ekologiska funktioner och ha kvar sina viktiga strukturer och

sitt artinnehåll. Om ett område är mycket litet så att det lätt påverkas av sin omgivning (stor kanteffekt) eller om ett område ligger mycket isolerat från andra liknande områden har det ofta låg långsiktig funktionalitet. Andra faktorer som kan minska ett områdes långsiktiga funktionalitet är till exempel förändringar i hydrologin eller att det totala antalet skyddsvärda träd är för litet eller att lämpliga träd som kan fungera som efterträdare saknas. Ett område kan idag ha kvar många arter, även rödlistade sådana, trots att miljön egentligen inte längre är lämplig som livsmiljö för arterna. Detta beror på att många arter reagerar långsamt på yttre förändringar. Fenomenet benämns ibland utdöendesuld. Ett område med utdöendesuld har normalt låg långsiktig ekologisk funktionalitet, även om man ibland kan åtgärda problemet genom aktiva hjälpåtgärder som tillförsel av död ved eller uppsättning av mulmholkar.

Högt värde (A): Området bedöms ha mycket goda förutsättningar till långsiktig ekologisk funktionalitet vilket innebär att området även på lång sikt kommer att kunna fungera som livsmiljö för dess rödlistade och/eller typiska arter.

Lågt värde (D): Området bedöms ha inga eller mycket små möjligheter att på lång sikt fungera som en sådan livsmiljö, även om vissa hjälpåtgärder vidtas.

6. Området är viktigt för spridning av arter:

Många av de mest sällsynta arterna har svårt att förflytta sig längre sträckor. För att spridning ska vara möjlig behövs en viss mängd träd med rätt egenskaper inom ett visst avstånd. Ofta talar man om att arterna behöver en "grön infrastruktur". Hur många träd som behövs och hur långt detta avstånd får vara varierar mellan arterna. Om landskapet är fattigt på lämpliga spridningselement är träd som möjliggör spridning mellan de få lokalerna som finns i landskapet extra viktiga. Många alléer fungerar som så kallade spridningskorridorer.

Den flera kilometer långa blandallén vid Björnö, Kalmar län, är olikåldrig och innehåller många gamla träd med höga naturvärden och även en hel del död ved. Alléer som denna har en viktig funktion som livsmiljö och för spridning av arter. Foto: Fabian Mebus.

Högt värde (A): Området bedöms ha en avgörande funktion för spridningen av rödlistade eller andra sällsynta arter.

Lågt värde (D): Området har ingen eller försumbar funktion för spridning av arter. Det finns många alternativa spridningsvägar i närheten.

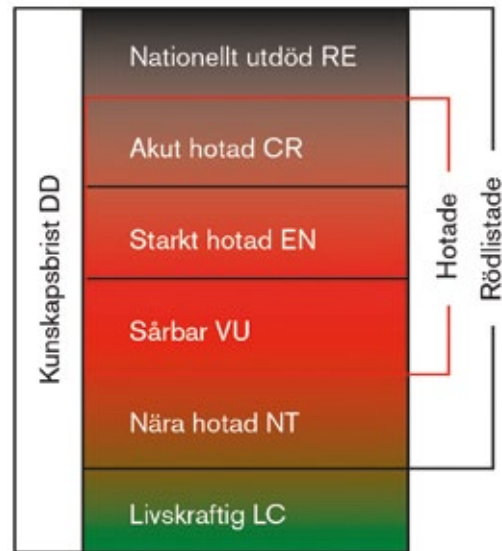
7. Stor förekomst av särskilt skyddsvärda träd:

Särskilt skyddsvärda träd utgör livsmiljö för andra sällsynta arter, till exempel vedlevande insekter eller lavar. Ju fler sådana träd som finns desto större är möjligheten att området hyser rödlistade arter. Kvaliteter hos ett värdefullt träd kan vara hålligheter, savflöden, död ved, djupa barksprickor med mera. I det nationella åtgärdsprogrammet för särskilt skyddsvärda träd anges kriterier som ska vara uppfyllda för att ett träd ska klassas som särskilt skyddsvärdt (se avsnitt 5.7).

Högt värde (A): Området innehåller många särskilt skyddsvärda träd.

Lågt värde (D): Området innehåller inga eller endast något enstaka särskilt skyddsvärdt träd.

8. Stor förekomst av/förutsättning för rödlistade arter: Rödlistade arter är sällsynta (nära hotade) eller hotade arter som riskerar att dö ut i Sverige. Det är inte alltid man känner till

De olika kategorierna i den svenska rödlistan. Grafik: ArtDatabanken, SLU.

om det finns rödlistade arter i ett område. Kvalificerade bedömningar av områdets förutsättningar att kunna hysa rödlistade arter kan därför vara tillämpbara. Sådana bedömningar används bland annat i Skogsstyrelsens nyckelbiotopsinventering. AHA-metoden (se litteraturlistan i slutet av kapitlet) är ett exempel på en enkel men effektiv metod för att avgöra sannolikheten att ett träd hyser rödlistade arter. Man kan också titta på vilka rödlistade arter som är kända ifrån det omkringliggande landskapet och försöka bedöma sannolikheten att de även finns i det aktuella området. Det finns sex olika kategorier i den svenska rödlistan: RE (nationellt utdöd), CR (akut hotad), EN (starkt hotad), VU (sårbar) och NT (nära hotad) samt DD (kunskapsbrist). CR indikerar störst sannolikhet för att arten dör ut i Sverige. En art som efter utvärdering inte bedöms uppfylla någon av rödlistningskriterierna kategoriseras som LC (livskraftig). Det är viktigt att bara räkna in de arter som är beroende av träden, det vill säga inte arter som exempelvis finns i grässvålen (utom mykorrhizasvampar som ju är direkt kopplade till träden) eller i eventuella angränsande vattenmiljöer etcetera. För vissa hotade arter som

bedöms vara i behov av speciella åtgärder har man tagit fram nationella åtgärdsprogram. I normala fall satsas också statliga pengar på särskilda bevarandeåtgärder för dessa arter.

Högt värde (A): Det finns kända förekomster av ett flertal rödlistade arter i området. Av dessa arter är minst en ur kategorierna VU, EN eller CR. Om det saknas uppgifter om sådana arter ska området enligt en kvalificerad bedömning hysa uppenbart mycket goda förutsättningar som livsmiljö för flera hotade arter.

Lågt värde (D): Det finns inga rödlistade arter eller bara någon enstaka som hör till kategorin NT eller DD. Det är osannolikt att fördjupade artinventeringar leder till upptäckt av fler rödlistade arter.

9. Brist och minskning av biototypen: Om biototypen har varit vanligare förut men har minskat så mycket att det idag finns relativt få områden kvar är det normalt extra viktigt att bevara alla kvarvarande områden. Med biototyp avses i detta sammanhang en ekologisk livsmiljö, till exempel ekmiljö, oavsett om det rör sig om en offentlig miljö med träd, till exempel ekar i parker och alléer, eller en annan typ av miljö, till exempel ekar i hagmarker.

Mulmknäpparens larver lever som rovdjur på andra insektslarver i hålträd. I takt med att hålträden i Sverige minskar får mulmknäpparen allt färre platser att leva på. Arten är klassad som sårbar (VU) på den svenska rödlistan. Foto: Karin Sandberg.

Högt värde (A): Denna typ av biotop har i ett nationellt eller regionalt perspektiv kraftigt minskat och det finns idag en generell brist på biotopen.

Lågt värde (D): Biototypen har generellt inte avsevärt minskat och är idag fortfarande relativt vanlig, även om det kan ha förekommit lokala minskningar.

7.7.1.3. Det sociala perspektivet

Vad som gör ett område viktigt för och uppskattat av besökare är ofta högst subjektivt och inte alltid mätbart. Det finns dock flera studier inom ämnet som visar på ett antal generella faktorer som har betydelse när vi väljer områden för utomhusvistelse. Nedanstående tabell tar upp de viktigaste av dessa faktorer.

Checklista steg 7: Miljöns sociala värden

Parametrar	A	B	C	D	Motivering
	stämmer helt.....stämmer inte alls				
1. Skydd från omgivningen					
2. Plats för kontemplation, sorgearbete, eftertanke och återhämtning					
3. Möjlighet till rekreation, motion och sociala möten					
4. Möjlighet till upplevelse					
5. Potential att ge känsla av identitet och samhörighet					
6. Upplevelse av trygghet					
7. Leverans av viktiga ekosystemtjänster					
8. Närhet till tätort och avsaknad av andra grönområden					
9. Hög grad av tillgänglighet					
10. Stort antal besökare och/eller förbipasserande					
11. Brist på liknande miljöer					
12. Annan parameter (beskriv vilken)					

Förklaring av parametrarna

1. Skydd från omgivningen: Ett område som är skyddat från exempelvis störande synintryck eller buller från omgivningen ger bättre möjligheter till avkoppling, rekreation och kontemplation. Det geografiska läget spelar förstås roll – ett område i närheten av en flygplats är till exempel sällan fritt från störningar. Men också områdets utformning med exempelvis skyddande träd- och buskridåer har betydelse.

Högt värde (A): Området är lugnt och ger gott skydd mot ovälkommen påverkan från omgivningen, till exempel störande synintryck, lukt eller buller.

Lågt värde (D): Området är på ett tydligt och för de flesta ovälkommet sätt påverkat av omgivande aktiviteter.

2. Plats för kontemplation, sorgearbete, eftertanke och återhämtning: Offentliga miljöer med träd kan generellt vara viktiga platser för mental och psykisk återhämtning, särskilt i storstäder. Begravningsplatser men även exempelvis sjukhusparker kan vara viktiga platser för att bearbeta sorg och ägna sig åt eftertanke. Miljöns utformning med till exempel gamla träd kan vara viktiga faktorer för att skapa en harmonisk, lugn och fridfull miljö. Studier har visat att även utsikten över träd från exempelvis sjukhus och skolor kan ha positiva effekter.

Högt värde (A): Området används dagligen eller mycket ofta för kontemplation, sorgearbete, eftertanke och psykisk eller mental återhämtning.

Lågt värde (D): Området saknar goda förutsättningar och används aldrig eller endast sällan för dessa aktiviteter.

3. Möjlighet till rekreation, motion och sociala möten: Ett områdes geografiska läge, innehåll och utformning kan i varierande grad uppmuntra till sociala möten, spontanidrott, picknick, vila och andra aktiviteter. Ny forskning lyfter särskilt fram hur parker och andra grönområden tros kunna stärka den sociala sammanhållningen i samhället. För barnen är det en stor tillgång om det går att klättra, leka och röra sig fritt i miljön.

Många parker, som Alnarpsparken vid SLU utanför Malmö, används för picknick och sociala möten.
Foto: Fabian Mebus.

Högt värde (A): Området har stora rekreativvärden, är en viktig plats för sociala möten och/eller ger möjlighet till motion och används i detta avseende dagligen eller mycket ofta.

Lågt värde (D): Området saknar goda sådana förutsättningar och används aldrig eller endast sällan för dessa aktiviteter.

4. Möjlighet till upplevelse: Trädmiljöer och även enskilda träd – vare sig de är medvetet arkitektoniskt gestaltade eller inte – kan vara faktorer som gör ett besök på en plats till en upplevelse att minnas.

Högt värde (A): Området har mycket stora upplevelsevärden. Det innehåller spännande och/eller märkvärdiga element eller är tydligt varierat. Området är vårdat, har konstnärliga inslag och/eller utmärker sig genom en framstående arkitektonisk gestaltning.

Lågt värde (D): Området erbjuder inga ovanliga upplevelser och/eller är relativt homogent utformat. Det ger inga eller mycket otydliga estetiska upplevelser och har i förhållande till det omgivande "vardagslandskapet" inga tydligt framstående arkitektoniska egenskaper.

5. Potential att ge känsla av identitet och samhörighet: Vissa miljöer eller anläggningar, till exempel alléer med gamla träd eller en medeltida kyrka på landsbygden, kan förmedla en känsla av identitet och samhörighet. Särskilt när träden är gamla och stora kan de ge en känsla av kontinuitet i ett samhälle som präglas av snabba förändringar. Miljöer med gamla träd kan för många människor också ha stora symboliska värden. Denna upplevelse är inte alltid beroende av att man befinner sig i själva miljön utan kan tas del av på avstånd.

Högt värde (A): Området är viktigt för många människors identitet och förmedlar en känsla av kontinuitet och samhörighet. Detta ger sig ofta uttryck genom ett stort engagemang från allmänheten i samband med åtgärder som påtagligt ändrar miljön.

Lågt värde (D): Området saknar uppenbara symboliska eller identitetsskapande värden och framkallar sannolikt inte allmänhetens engagemang vid förändringar.

6. Upplevelse av trygghet: Att man känner sig trygg kan för många vara en viktig och till och med avgörande del av en utemiljös sociala kvalitet. Hur platsen och de närmaste omgivningarna ser ut och vilka som brukar vistas där är faktorer som på olika sätt kan bidra till eller motverka trygghetskänslan.

Högt värde (A): Området förmedlar en hög grad av trygghet. Det är normalt vårdat, ligger inte för avskilt och har god genomsikt.

Lågt värde (D): Miljön undviks av många, särskilt under dygnets mörka timmar, till exempel på grund av tidigare olagliga händelser, avskilt läge eller dålig genomsikt.

7. Leverans av viktiga ekosystemtjänster: Träd i offentliga miljöer kan leverera olika typer av ekosystemtjänster som är viktiga för samhällsekonomin. (Eftersom ekosystemtjänster per definition handlar om naturens bidrag till människans välbefinnande räknas de här som ett socialt värde.) Exempel på sådana tjänster är luftrening, reglering av mikroklimatet, vind- och solskydd, produktion av syre och upptag av koldioxid samt upptag av dagvatten och dränering. Ibland har träd planterats för att leverera en tjänst, till exempel vindskydd, men oftast är det samhälleliga värdet av träden och deras ekosystemtjänster betydligt otidigare än så, och därmed svåra att mäta.

Högt värde (A): Träden inom det aktuella området levererar kända och för platsens funktion mycket viktiga ekosystemtjänster.

Lågt värde (D): Trädens leverans av ekosystemtjänster inom området är försumbar.

8. Närhet till tätort och avsaknad av andra grönområden: Undersökningar har visat att människor i vardagen i stor utsträckning väljer att vistas i naturmiljöer som ligger inom en kilometers radie från bostaden eller arbets-

Unga körsbärsträd levererar ekosystemtjänster i centrala Stockholm. De bidrar inte bara med skugga och vacker blomning utan minskar också mängden dagvatten som reningsverken behöver ta hand om tack vare att dagvattnet leds ner i trädens växtbäddar. Foto: Johan Östberg.

platsen. Grönområdets närhet är därför ofta en viktig förutsättning för ett områdes sociala värde och har även betydelse i ett barnperspektiv. Att människor har tillgång till områden för rekreation är mycket viktigt för folkhälsa och välmående. Ju färre andra områden för rekreation som finns i eller i närheten av ett bostadsområde eller ett område med många arbetsplatser desto viktigare är det att sociala värden i områdena ges prioritet vid planering av åtgärder.

Högt värde (A): Området ligger i eller inom en kilometers avstånd från en stad eller större tätort och det finns få eller inga liknande tätsortsnära grönområden inom samma avstånd.

Lågt värde (D): Området ligger betydligt längre än en kilometer från en tätort och det finns gott om andra jämförbara grönområden inom närmare räckhåll.

9. Hög grad av tillgänglighet: För många personer, särskilt med olika typer av funktionsnedsättningar och för barn, är det viktigt eller till och med avgörande att området är lättillgängligt. Det innebär bland annat att det ska vara lätt att ta sig till och orientera sig i området, det ska finnas sittplatser och det ska vara lätt att ta sig runt i området. Olika typer av serviceanläggningar såsom toaletter, parkeringsplatser, bord och iordningställda stigar underlättar vistelsen.

Högt värde (A): Området är mycket lättillgängligt och har få hinder i form av till exempel stora nivåskillnader eller ojämna ytor. Det finns olika typer av serviceanläggningar.

Lågt värde (D): Området är svårtillgängligt vilket gör att en stor del av befolkningen inte kan vistas där.

10. Stort antal besökare och/eller förbipasserande: Ju fler personer som nyttjar ett område desto viktigare är det att ta hänsyn till områdets sociala värden. Även om de flesta förbipasserande inte aktivt har valt miljön för till exempel rekreation eller upplevelse kan träden vara viktiga vilket har visat sig i storstäder där åtgärder i alléer eller nedtagning av enstaka

träd kan väcka starka reaktioner hos allmänheten. Trädmiljöer kan också utgöra en stor del av ett besöksmåls attraktivitet och ha betydelse för turismen.

Högt värde (A): Området har i förhållande till den lokala befolkningens mängd ett stort antal besökare och/eller passerar dagligen av ett stort antal människor.

Lågt värde (D): Området har mycket få besökare och/eller passerar dagligen endast av enstaka personer.

11. Brist på liknande miljöer: Om den typ av anläggning som området utgör är sällsynt eller minskar är det extra värdefullt att bevara kvarvarande områden med sina sociala värden. Det kan till exempel röra sig om det enda området i tätorten med rinnande vatten, den enda parken med grönytor för lek eller den enda kyrkogården med utrymme för avskildhet och ro.

Högt värde (A): Denna typ av anläggning med dess sociala värden är tydligt minskande eller har varit sällsynt under lång tid. Det finns idag inga eller mycket få områden med motsvarande sociala värden.

Lågt värde (D): Områden med motsvarande sociala värden är relativt vanliga.

7.7.2 BEDÖMNING AV DET ENSKILDA TRÄDETS ELLER TRÄDANLÄGGNINGENS VÄRDEN

Träden bör inventeras individuellt. Ibland utgör träden solitärer men många gånger har flera träd planterats i grupp för att bilda ett rumsligt sammanhang, till exempel i lövgångar, bersåer eller alléer. I dessa fall är det viktigt att också bedöma hela denna formation. Det är en fördel om olika yrkesgrupper – till exempel trädspecialister, landskapsarkitekter, kulturhistoriker och biologer – kan samarbeta så att man får en helhetsbild. Trädens kondition och säkerhetsaspekter bör ha bedömts i ett tidigare skede och bör ingå i en beskrivning av platsens egenskaper och förutsättningar för förvaltning (steg 2). Om det finns en aktuell trädvårdsplan för området kan man normalt hitta de flesta uppgifterna där (se vidare bilaga 2). Uppgifter om träd kan också finnas i trädportalen (www.tradportalen.se).

7.7.2.1. *Det kulturhistoriska perspektivet*

Trädet eller trädanläggningen har ett högt kulturhistoriskt värde om det uppfyller en eller flera av följande parametrar:

Checklista steg 7: Trädens kulturhistoriska värden			
	ja	nej	Motivering
1. Trädet eller trädanläggningen är arkitekturhistoriskt betydelsefull och utgör på så sätt en viktig del av den kulturhistoriska helhetsmiljön. Det kan exempelvis röra sig om alléer, trädkransar, vårdträd eller rumsbildande planteringar.			
2. Träden eller trädanläggningen visar på ett visst historiskt utvecklingsförlopp och har därför betydelse för förståelsen av den historiska utvecklingen av miljön. Träden kan också representera andra generella samhällsförändringar under en viss tidsperiod.			
3. Trädet eller trädanläggningen är ursprunglig i miljön, det vill säga från tiden när miljön anlades (träden har inte ersatts av nya träd i ett senare skede).			
4. Trädet eller trädanläggningen har en sägen eller tradition knuten till sig.			
5. Träden är av en speciell art eller klon som är knuten till platsen.			
6. Trädet eller trädanläggningen har en koppling till en specifik kulturhistoriskt betydelsefull händelse (det kan exempelvis vara beskrivet av Linné, planterat vid ett kungabesök eller särskilt omnämnt i litteratur).			
7. Trädet eller trädanläggningen har präglats av en typisk historisk skötsel (exempelvis hamling eller formträdsbeskrning).			
8. Annan parameter (beskriv vilken)			

Denna vitpil är Lunds botaniska trädgårds äldsta träd och är ett typ-exempel på ett träd med höga kulturhistoriska värden. När trädgården anlades på 1860-talet stod trädet på den här platsen. Tillsammans med ett annat exemplar prydde det infarten till gården som låg här då. Vid en orkan 1999 miste trädet sin krona men har sedan dess utvecklat en ny frisk krona.
Foto: Fabian Mebus.

7.7.2.2. *Naturvärdesperspektivet*

Trädet eller trädanläggningen har ett högt naturvärde om det uppfyller en eller flera av följande parametrar:

Checklista steg 7: Trädens naturvärden			
	ja	nej	Motivering
1. Trädet har stamhåligheter, mulmhål eller innehåller mycket död ved.			
2. Trädet har grov bark, barklös ved eller omfattande savflöde.			
3. Trädet är ovanligt grovt (jätteträd) eller är mycket gammalt.			
4. Trädet är en högstubbe.			
5. Trädet har tickor eller andra vedsvampar.			
6. Trädet är av en rödlistad art eller av en sällsynt sort eller klon.			
7. Trädet utgör eller har goda förutsättningar att utgöra livsmiljö för rödlistade arter, indikatorarter eller paraplyarter.			
8. Annan parameter (beskriv vilken)			

Gamla hamlade träd som denna ihåliga ask på Färentuna kyrkogård, Stockholms län, har ofta både höga natur- och kulturhistoriska värden. Foto: Leif Gren.

Klätterträd i Tyresta nationalpark utanför Stockholm. Foto: Fabian Mebus.

7.7.2.3. *Det sociala perspektivet*

Trädet eller trädanläggningen har ett högt socialt värde om det uppfyller en eller flera av följande parametrar:

Checklista steg 7: Trädens sociala värden			
	ja	nej	Motivering
1. Trädet eller trädanläggningen är känt och välbesökt.			
2. Trädet har ett stort symboliskt eller identitetsskapande värde (till exempel en så kallad sparbankssek).			
3. Trädet eller trädanläggningen är viktigt för den rumsliga uppfattningen av platsen (exempelvis en stor solitär mitt på en öppen yta eller en allé som utgör en siktlinje).			
4. Trädet eller trädanläggningen är en viktig del av utsikten för många människor (exempelvis från sjukhus, vårdhem, skola, boende).			
5. Trädet eller trädanläggningen är del av en viktig lek- eller rekreationsmiljö (exempelvis ett klätterträd).			
6. Trädet eller trädanläggningen har stora estetiska värden (exempelvis säregen form och färg eller vacker blomning) eller är av en ovanlig art eller sort.			
7. Trädet eller trädanläggningen levererar viktiga ekosystemtjänster som också kan vara viktiga för platsens betydelse för sociala möten (exempelvis vind-, sol- eller insynsskydd och dränerande egenskaper).			
8. Trädet är ovanligt stort eller mycket gammalt (sådana individer har visat sig väcka särskilt starka känslor och ger också upplevelsen av platsens ålder och kontinuitet).			
9. Annan parameter (beskriv vilken)			

7.8. Steg 8 – Kontroll av utrymme i lagstiftningen

Vid ärendehandläggning behöver man innan sammanvägningen i steg 9 ta hänsyn till vilket utrymme lagstiftningen ger att väga in olika intressen vid prövning. Detta beskrivs vidare i kapitel 8.

7.9. Steg 9 – Sammanvägning

I steg 9 sker en sammanvägning av den fördjupade bedömningen av områdets och trädens olika värden (steg 7) och de förutsättningar för förvaltningen som tidigare beskrivits (steg 1–3).

Tabellerna i steg 7 ska ses som hjälpmedel för att kunna göra prioriteringar i en komplex verklighet och i det enskilda fallet. Parametrarna ska tjäna som ett diskussionsunderlag och vara ett stöd för att synliggöra, argumentera för och utveckla förståelsen för olika värden. Bedömningarna av parametrarna är inte en enkel poängräkning där det perspektiv som får flest poäng – flest A eller B eller ja – vinner och automatiskt blir det som man tar störst hänsyn till. Parametrarna är olika många för varje perspektiv, de väger olika tungt, är i olika grad subjektiva eller objektiva och lätta eller svåra att mäta. De är helt enkelt inte direkt jämförbara sinsemellan. Därför finns det heller inte något objektivt sätt att avgöra vilka värden som väger tyngst.

I många fall kommer en bedömning av parametrarna trots allt att ge en tydlig fingervisning om vilket perspektiv som bör prioriteras högst. Företrädare för de olika perspektiven kan med hjälp av parametrarna argumentera för och tydliggöra miljöns och trädens betydelse och sätta det i relation till andra miljöer i kommunen, länet eller landet. Att ett perspektiv prioriteras högst innebär inte att de andra perspektiven ska åsidosättas utan att man lägger tyngdpunkten på det prioriterade perspektivet samtidigt som man i den mån det är möjligt även tar hänsyn till övriga perspektiv. För att modellen ska fungera är det dock viktigt att själva värderingen/prioriteringen med hjälp av tabellerna också får utslag vid utformning av åtgärderna och vid utformning av beslut (inom ramen för vad lagstiftningen ger utrymme för). Om ett perspektiv visar sig vara något lägre prioriterat jämfört med ett eller två andra innebär det att man i normalfall bör acceptera en viss försämring av värdena för detta perspektiv om det krävs för att gynna värden i ett annat mer prioriterat perspektiv.

Det kan förstås också visa sig att två eller tre perspektiv bedöms väga lika tungt och därför bör visas lika stor hänsyn. I de flesta fall bör man kunna komma fram till en utformning av åtgärden som gynnar eller åtminstone tar hänsyn till samtliga värden. I de sällsynta fall där ingen enighet mellan olika representanter kan nås måste ärendet lyftas till en högre beslutsnivå. I situationer utan juridisk prövning kan detta till exempel vara förvaltningschefen/-ledningen och i situationer med juridisk prövning till exempel länsstyrelsens eller kommunens ledning. I dessa fall bör man också upprätta en konsekvensbeskrivning där man efter beslutet tydligt talar om vilka perspektiv och värden som fått stå tillbaka och vad detta kan innebära. På så vis blir det synligt att man gjort ett medvetet val där ett visst

perspektiv prioriterats till förmån för ett annat. Detta val måste dock alltid vara förenligt med syftet i den lagstiftning som berörs.

När man har kommit fram till vilka miljö- och trädvärden som bör ges högst prioritet är det dags att väga samman dessa med syftet och målet med åtgärden och förutsättningarna för förvaltning. Förutsättningarna på platsen sätter ibland gränser för vad som rent praktiskt är möjligt att genomföra och i vilken utsträckning det finns möjlighet att ta hänsyn till de olika värdena. I juridiska ärenden är det lagstiftningen och dess tolkningsutrymme som sätter ramarna (se kapitel 8).

7.10. Steg 10 – Ställningstagande om åtgärd eller beslut om tillstånd

Nu är det till sist dags att bestämma sig för den mest lämpliga utformningen av åtgärden. Denna ska gynna de prioriterade värdena och överensstämma med vad som är mest rimligt i förhållande till förvaltningens förutsättningar. Åtgärden beskrivs så detaljerat att inga missförstånd om genomförandet kan uppstå i ett senare skede. Ofta finns det flera olika sätt att genomföra åtgärden varför de handgripliga detaljerna lämpligast diskuteras tillsammans med den som får i uppdrag att genomföra själva åtgärden. Att diskutera åtgärderna på plats innan och under själva genomförandet brukar minska risken för missförstånd. Generella riktlinjer om hur åtgärder kan utformas i ett område med höga naturvärden, kulturvärden eller sociala värden ges i kapitel 9.

I juridiska ärenden fattas ett officiellt beslut om tillstånd, dispens eller marklov. Det kan vara lämpligt att i villkor till beslutet reglera utformningen av åtgärden eller med hänvisning till exempelvis de allmänna hänsynsreglerna ge upplysningar om lämplig utformning av åtgärden (se kapitel 8).

I de flesta förvaltningssituationer rekommenderas att dokumentera, följa upp och utvärdera åtgärden för att se om den har uppnått sitt syfte. På så sätt kan man dra nytta av erfarenheterna inför framtida ställningstaganden.

Litteratur

- Bolund, P. & Hunhammar, S. 1999. "Ecosystem services in urban areas". I *Ecological economics* 29(2) 293–301.
- Hedblom, M., Caeuso, A., Green, M. & Ode, Å. 2011. *Grönytor i tätorter – metoder att följa utvecklingen av upplevelsevärden och biologisk mångfald*. Rapport 6411. Naturvårdsverket, Stockholm. <http://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Publikationer/ISBN/6400/978-91-620-6411-2/>
- Höjer, O. & Hultengren, S. 2004. *Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet*. Rapport 5411. Naturvårdsverket, Stockholm. <http://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Publikationer/ISBN/5400/91-620-5411-2/>
- Jansson, M. 2012. "Kunskapssammanställning". I *Hela staden – argument för en grönblå stadsbyggnad*. Stad och Land Nr 183. Movium, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp. <http://www.movium.slu.se/system/files/news/9265/files/helastaden-1.pdf>
- Johannesson, J. & Ek, T. 2006. *Eklanet Östergötland – naturinventering av ekmiljöer*. Rapport 2006:10. Länsstyrelsen Östergötland. <http://www.lansstyrelsen.se/ostergotland/SiteCollectionDocuments/sv/djur-och-natur/friluftsliv/ostergotlands-natur/EklanetOstergotland.pdf>
- Johansson, K. 2011. *Kulturbistorisk bedömning av parker och grönområden – en metodutveckling*. Byggnadshistorisk rapport 2011:4. Stockholms stadsmuseum, Stockholm. http://www.samfundetsterik.se/wp-content/uploads/2012/03/Kulturbistorisk_bedomning_gronomraden_SSM.pdf
- Konijnendijk, C., Annerstedt, M., Busse Nielsen, A. & Maruthaveeran, S. 2013. *Benefits of urban parks – A systematic review*. Report for IFPRA. Köpenhamn & Alnarp. http://curis.ku.dk/ws/files/44944034/Ifpra_park_benefits_review_final_version.pdf
- Nationell strategi för formellt skydd av skog*. 2005. Naturvårdsverket, Stockholm, och Skogsstyrelsen, Jönköping. <http://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Publikationer/ISBN/1200/91-620-1243-6/>
- Peters, K., Elands, B. & Buijs, A. 2010. "Social interactions in urban parks: stimulating social cohesion?". I *Urban Forestry & Urban Greening* 9(2):93–100.
- Plattform för kulturbistorisk värdering och urval – Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*. 2014. Riksantikvarieämbetet, Stockholm. <http://www.raa.se/varderingochurval>
- Rödlistade arter i Sverige* 2010. 2010. U. Gärdenfors (red.). Artdatabanken, Sveriges Lantbruksuniversitet, i samarbete med Naturvårdsverket, Uppsala.
- Nitare, J. & Norén, M. 1992. "Nyckelbiotoper kartläggs i nytt projekt vid Skogsstyrelsen". I *Svensk Botanisk Tidskrift* 86:219–226.
- Sörensson, M. 2008. "AHA – en enkel metod för prioritering av vedentomologiska naturvärden hos träd i sydsvenska park- och kulturmiljöer". I *Entomologisk tidskrift* 129(2): 81–90.
- Tyrväinen, L., Pauleit, S., Seeland, K. & De Vries, S. 2005. "Benefits and Uses of Urban Forests and Trees". I *Urban Forests and Trees – a reference book*. C. Konijnendijk, T. Randrup, K. Nilsson & J. Schipperijn (red.). Springer, Berlin.
- Östberg, J., Delshammar, T., Fransson, A.-M. & Busse Nielsen, A. 2012. *Standard för trädinventering i urban miljö*. Rapport 2012:7. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp. [www.inventering.nu http://pub.epsilon.slu.se/9038/7/ostberg_et_al_120913.pdf](http://pub.epsilon.slu.se/9038/7/ostberg_et_al_120913.pdf)

8. Ärendehandläggning

Idetta kapitel beskrivs hur den modell som presenteras i kapitel 7 kan användas i ett antal vanligt förekommande prövningar som berör träd i offentliga miljöer. Modellen bedöms överlag vara till stor nytta för handläggning av ärenden. Den gör det exempelvis lättare att iaktta miljöbalkens allmänna hänsynsregler, ger underlag för rimlighetsbedömningar och för avvägningar, medverkar till att identifiera kunskapsluckor och är till stöd för att hitta bättre alternativa lösningar. Modellen kan också användas som underlag vid utformning av ansökningar, vilket underlättar myndigheternas handläggning. I de fall modellen inte kan användas fullt ut uppmärksammas detta i texten.

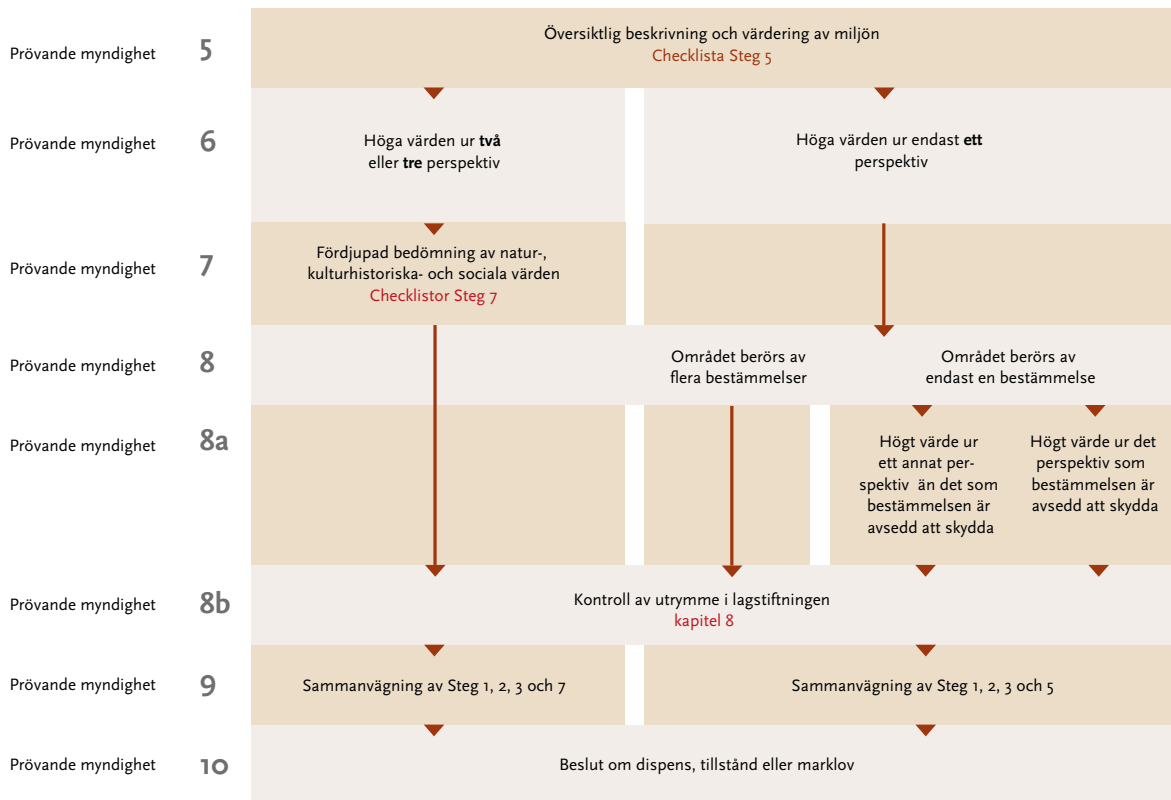
Kapitlet inleds med en översikt av ett antal grundläggande principer kring ärendehandläggning som är av särskild vikt i sammanhanget. Det avslutas med en genomgång av ansvar för eventuella skador som kan orsakas av träd, då dessa frågor ligger till grund för många ärenden som rör träd i offentliga miljöer.

Kapitlet baseras i huvudsak på utredningen *Regler om träd i offentliga miljöer* som utgör en separat bilaga till denna vägledning. Utredningen ger en fylligare beskrivning av ytterligare prövningssituationer och tar också upp relevanta lagfall. Den beskriver även mer detaljerat hur modellen kan användas vid ärendehandläggning.

8.1. Ärendehandläggningens olika steg

Den högra spalten av modellskissen som presenteras i kapitel 7 avser situationer med juridisk prövning. Skissen kan delas upp i flera olika spår beroende på om det finns höga värden i ett eller flera perspektiv och vilka bestämmelser som berör området. De olika spåren kan ses i följande detaljskiss:

Detaljskissen över ärendehandläggningens olika steg

Steg 8, där det gäller att kontrollera vilket utrymme lagstiftningen ger att ta hänsyn till olika intressen, kan se ut på olika sätt. Om det bara finns värden ur ett perspektiv har det betydelse om området berörs av endast en eller av flera bestämmelser och om den bestämmelse som gäller också är avsedd att skydda detta värde. Ett exempel: Värdena i ett område är höga främst ur naturvärdesperspektivet. Om den gällande bestämmelsen är avsedd att också skydda detta värde, till exempel genom miljöbalkens generella biotopskydd, behöver handläggaren endast kontrollera i vilken utsträckning det är möjligt att ta hänsyn till olika praktiska förutsättningar och om det finns alternativa lösningar (steg 1 – 3). Om den gällande bestämmelsen däremot är avsedd att skydda ett annat värde, till exempel genom kulturmiljölagens skydd av kyrkliga kulturminnen, behöver handläggaren beakta att ett tillstånd i detta fall inte kan nekas med hänvisning till områdets naturvärden utan att man vid behov istället kan hänvisa till miljöbalkens allmänna hänsynsregler. Om området berörs av flera bestämmelser behöver kontrollen ske separat för varje bestämmelse. Om det finns höga värden ur flera perspektiv behöver handläggaren kontrollera vilket utrymme det finns att väga in de olika värdena vid prövning enligt den eller de bestämmelser som området berörs av.

8.2. Om planering och beslutsfattande

8.2.1. SERVICE OCH SAMORDNING

Samordnad prövning

Myndigheter har ett ansvar att förenkla för enskilda. Det innebär att hanteringen av prövningar som rör träd i offentliga miljöer i möjligaste mån ska samordnas, exempelvis genom att naturvårds- och kulturmiljöansvariga har rutiner för samråd eller gemensam beredning. Det ligger både i enskildas och i myndigheters intresse att göra så, eftersom det kan effektivisera hanteringen och minska risken för motstridiga bedömningar på grund av brister i underlaget.⁷²

Gemensamma beslutsdokument

Myndigheten bör alltid ha en samordnad dialog med sökanden om bedömningen av en ansökan och om de villkor som kan komma att ställas. Om det bedöms lämpligt för sökanden bör besluten enligt de olika bestämmelserna skrivas i ett och samma beslutsdokument, men som olika punkter och med separata villkor för respektive bestämmelse. Om sökanden har fått dispens för en åtgärd enligt en bestämmelse men avslag enligt en annan bestämmelse för en annan åtgärd i samma beslutsdokument kan beslutet överklagas i den del som har fått avslag.

Upplysning om ytterligare bestämmelser

Serviceskyldigheten innebär också att myndigheter bör upplysa sökande om att fler bestämmelser kan beröras av en planerad åtgärd. Till exempel kan en ansökan om tillstånd enligt kulturmiljölagen för väsentlig ändring av ett kyrkligt kulturminne också innebära att reglerna om det generella biotopskyddet för alléer enligt miljöbalken aktiveras. Myndigheten kan inte på eget bevåg utvidga ärendet så att det omfattar flera bestämmelser utan bör istället underrätta sökanden om behovet av en utökad ansökan. Detta görs lämpligen innan myndigheten börjar handlägga ärendet så att den kan samordna sin prövning enligt olika bestämmelser.

Tidiga samråd

Det är eftersträvänsvärt med tidiga samråd inför åtgärder och eventuella ansökningar om dispens, tillstånd eller lov. I mån av resurser är det alltid lämpligt att myndigheter uppmuntrar förvaltare och andra aktörer som hanterar träd i offentliga miljöer till detta. Tidiga samråd bidrar till att ansökningar beaktar fler perspektiv och redan från början inriktas på det mest lämpliga alternativet för genomförande.

72. Se 4–7 §§ förvaltningslagen (1986:223).

8.2.2. UPPLYSNING OM ALLMÄNNA HÄNSYNSREGLER OCH ALTERNATIVA LÖSNINGAR

Miljöbalkens allmänna hänsynsregler innebär att åtgärder i de offentliga miljöerna behöver baseras på kunskap och omsorg om natur- och kulturvärden samt planeras för att söka alternativa och bättre lösningar.

Det är förvaltarens/verksamhetsutövarens ansvar att visa att den föreslagna åtgärden är lämplig ur miljösynpunkt. Ofta har dock den prövande myndigheten ett bredare kunskapsunderlag och kan därför – i form av samråd eller annan dialog – upplysa om alternativa lösningar som innebär mindre skada på miljön inklusive kulturmiljön. Även om den prövande myndigheten inte kan ge avslag på en ansökan med hänvisning till naturvärden (vilket är fallet exempelvis i ärenden om kyrkliga kulturminnen) kan den ändå upplysa om bättre alternativ med hänvisning till de allmänna hänsynsreglerna.

När det gäller hur hänsyn kan visas lyfter reglerna fram bland annat val av teknik, metod och material.⁷³ Sedan görs avvägningen mellan miljöhänsyn och andra intressen.⁷⁴ Är kostnaden för hänsyn rimlig? Vilken karaktär har olägenheten och hur känsligt är det intresse som berörs? Skärpta krav kan ställas till exempel i ett område med mycket sällsynta växt- eller djurarter.⁷⁵ Det är upp till förvaltaren/verksamhetsutövaren att visa att kostnaden för ytterligare åtgärder inte är rimlig.⁷⁶

8.2.3. PARALLELL TILLÄMPNING

Det finns inte över- eller underordnade lagar om prövning. Tillämpningens utmaningar handlar snarare om hur många prövningar som kan bli aktuella och hur motstridiga bedömningar kan hanteras. Intrycket att vissa lagar är överordnade kan bero på att dessa har fler prövningskrav och starkare verktyg, exempelvis stoppregler istället för hänsynsregler. Det kan också bero på vem som har mandat att avgöra bedömningarna och hur olika slags expertis används som stöd.

Regelverk gäller således parallellt och flera prövningar kan därför behövas. Exempelvis kan fällande av träd i en allé förutsätta marklov från kommunen, länsstyrelsens dispens från biotopskydd och tillstånd för att väsentligt ändra kyrkligt kulturminne. Det räcker att det blir nej vid en av prövningarna för att åtgärden inte ska kunna genomföras.

8.2.4. SKILDA PRÖVNINGAR

Även om ärendena hanteras hos samma myndighet, prövas de normalt sett separat eftersom flera regelverk ska tillämpas. Besluten bör överensstämma med varandra i den mån det är förenligt med gällande lagstiftning, men prövningen måste göras förutsättningslöst i varje enskild del.

73. 2 kap 3 § första stycket, 4–6 §§ MB.

74. MB 2 kap 7 §, prop. 1997/98:45, del 2 s. 662.

75. Prop. 1997/98:45, del 2, s. 662 f.

76. Prop. 1997/98:45, del 2 s. 662.

En av flera björkalléer i Rommehedslägret i Borlänge. Träden i området skyddas genom flera olika regelverk. Enligt gällande detaljplan krävs marklov för fällning av träd med en diameter över tio centimeter mätt en meter över markytan. Området är också byggnadsminne och trädfällning och trädplantering måste föregås av samråd med Länsstyrelsen. Länsstyrelsen gör dessutom bedömningen att de flesta träden i lägret omfattas av miljöbalkens generella biotopskydd för alléer.
Foto: Sofia Stenberg.

Varje prövning sker utifrån det aktuella regelverkets kriterier och definitioner. Dessa kriterier kan skilja sig avsevärt mellan olika regelverk. Exempelvis tar prövning enligt kulturmiljölagen normalt inte hänsyn till trädens naturvärden eller betydelse för människors hälsa. På motsvarande sätt tas det inte hänsyn till varken kulturhistoriska värden eller hälsa i reglerna för det ekologiska nätverket Natura 2000.⁷⁷

8.2.5. VILKA INTRESSEN FÅR VÄGAS IN VID PRÖVNING?

Lagarnas ändamål regleras i de inledande så kallade portalparagraferna. Det finns regelverk som inte har uttalade prövningskriterier eller närmare definitioner och bedömningarna får då ta stöd av regelverkets ändamål enligt förarbetena samt praxis för lagen.

För plan- och bygglagen omfattar ändamålet fler perspektiv än miljöbalken och uttryckligen anges att prövningar ska beakta sociala förhållanden som till exempel frihet, jämställdhet och (enligt förarbetena) integration.⁷⁸ Bedömningar av markanvändning och bebyggelse ska beakta exempelvis tillgänglighet, samhällsservice, ekonomisk tillväxt och konkurrens.⁷⁹ Detta hänger samman med lagens uppgift att både planera samhället och pröva enskilda projekt (byggen).

För miljöbalken gäller generellt att dess bestämmelser ska tillämpas för att främja människors hälsa och miljön, inklusive kulturmiljön.⁸⁰ Människors hälsa inbegriper medicinsk hälsa men också välbefinnande och minskad oro samt landskapets möjlighet att ge upplevelser och inspiration.⁸¹ När det gäller ändrad markanvändning ska bedömningen omfatta alla relevanta sociala aspekter.⁸²

77. 6 kap 7 § 4 st sista meningen MB.

78. 1 kap 1 § PBL.

79. 2 kap PBL.

80. 1 kap 1 § MB.

81. Miljööverdomstolens dom den 28 juni 2004 i M 1368-03 (Frödingfallet), den 12 oktober 2005 i M 7485-04 samt Miljödomstolens i Vänersborg dom den 30 november 2005 i M 3054-04.

82. 1 kap 1 § 2 st 4 p MB.

Frukträdgård vid Julita gård, Södermanlands län.
Foto: Fabian Mebus.

Arbetsmiljö ingår inte i miljöbalkens prövningar.⁸³ Ett annat undantag från den generella portalparagrafen är Natura 2000, en begränsad prövningsform som inte behandlar andra intressen än det utpekade naturskyddet.

Vissa hälsoperspektiv behandlas inte i miljöbalkens förarbeten, men det finns inget förbud i miljöbalken mot att beakta exempelvis sociala aspekter på människors hälsa, när det är relevant för prövningen.

Skillnader mellan regelverken innebär att både motiven för åtgärden och konsekvenserna för olika intressen har olika relevans vid olika slags beslut. Kunskaperna som tagits fram med hjälp av modellen kan i dessa undantagssituationer inte användas fullt ut, men de kan ändå vara av stor betydelse för att få en funktionell och kostnadseffektiv åtgärd.

8.2.6. OLIKA PRÖVNINGSKRITERIER

Utöver portalparagrafer finns vanligen i lagarna kriterier för prövningarna, till exempel begrepp som skada, påtaglig skada, skälig, rimlig, synnerliga skäl och särskilda skäl. Dessa prövningskriterier i sig exkluderar inte något intresse, om inte så anges, de anger bara en kvalifikationsgräns. Prövningen om det finns ”särskilda” skäl innebär därmed att tyngden hos omständigheterna utvärderas med tanke på respektive relevanta intressen. En omständighet kan vara positiv för ett intresse och negativ för ett annat. Bedömningarna i praxis visar vilka omständigheter som är tunga och vilka som inte är det.

Konstruktionen av prövningskravet ger också signaler om styrkan i styrningen. Skydd som bygger på förbud med dispensmöjlighet tolkas så att det

⁸³. 1 kap 3 § 2 st MB.

normalt blir nej till dispens; undantag ska verkligen vara undantag. Skydd som istället skapas genom förbud med tillståndsplikt indikerar att det normalt kan bli ja. De mjukaste prövningsformerna är krav på anmälan eller samråd, som båda utgår från att förändringar normalt kan accepteras och istället fokuserar på lämpligt genomförande. Båda *kan* emellertid leda till ett stopp för åtgärden.

Alla regelverk har inte uttryckliga eller tydliga beskrivningar av kriterierna för förbud eller avvägning. Då får besluten grundas på en mera fri bedömning, men alltid mot bakgrund av den politiska vilja som ligger bakom regeln (ändamålen med regleringen) och med stöd av eventuell praxis.

8.2.7. KUMULATIVA EFFEKTER

I många prövningssituationer är det relevant att väga in långsiktiga konsekvenser av upprepade åtgärder och beslut (kumulativa effekter). När det gäller biotopskyddet har regeringsrätten slagit fast att kumulativa effekter ska beaktas.⁸⁴ Risken för långsiktigt negativa effekter genom att dispenser ges upprepade gånger kan väga tyngre i det enskilda fallet än det faktum att det vid tidpunkten för prövning av en dispensansökan finns många biotoper av ett visst slag. Även när det gäller prövningar enligt andra bestämmelser, exempelvis enligt kulturmiljölagen, är det tänkbart att beslut bygger på resonemang om kumulativa effekter vid upprepade åtgärder.

8.2.8. STOPPREGLER OCH UNDERLAG

Principen för stoppregler är att kvalitetsförsämring normalt inte godtas. Undantag kan accepteras under vissa omständigheter och det är kriterierna för undantag som avgör hur stark stoppregeln är. Fokus för kunskapsunderlaget och bedömningen är vilka kvalitetsförsämringar (effekter) som kan drabba det intresse stoppet ska skydda.

Stoppregler formuleras ofta som förbud. Regeln kan styra genom att ställa upp kriterier för vad som är förbjuden kvalitetssänkning, ett exempel på ett sådant begrepp är påtaglig skada på riksintresse. Utredningen behöver klarlägga om aktuella förändringar riskerar att hamna i farozonen för kriteriet. Förbud kan också gälla vissa åtgärder eller verksamhet oavsett vilken påverkan de orsakar, eller vissa miljöer, till exempel stränder. Förbud kan också gälla en specifik företeelse oavsett var den finns, som en fornlämning eller en art. Utredningen behöver säkerställa att skyddade platser eller företeelser inte riskeras. Stoppregler kan förbjuda avvägning (se nedan), till exempel då riksintressen hotas. Utredningen behöver i så fall inte fördjupa motiv för avvägning, eftersom en sådan inte kommer att genomföras.

Tillämpning av stoppregler förutsätter god kunskap om vad som skapar värdena. Dessa egenskaper ska ha angetts redan när skyddet skapades, men komplettering kan behövas för att se värdena med moderna ögon. För statliga intressen är det statens ansvar att kunskapsförsörja.

⁸⁴.Regeringsrätten, RÅ 1997 ref. 59, Avgörandedatum 1997-10-21

Nästa steg är att förstå hur de skyddsvärda egenskaperna riskerar att förändras till följd av förslaget (effekter). Tillämpning förutsätter också en tydlig utvärdering av vad förändringarna betyder för det prioriterade intresset (konsekvenser).

För prövningen av undantag från stoppregler är motivet vanligtvis av stor betydelse. Svaga motiv är sällan skäl till dispens. Trots tunga motiv är det emellertid inte självklart att en allvarlig kvalitetsförsämring kan godtas. Det kan nämligen finnas ett kriterium som säger att undantag ska vara förenliga med skyddets syfte, det vill säga de får inte spolia de ändamål som skyddet en gång skapades för.

8.2.9. AVVÄGNING OCH UNDERLAG

Skydd genom stoppregler ska således uppfattas som en tydlig prioritering av det utpekade intresset framför andra. Med avvägningsregler handlar det istället om att prioritera i ett visst fall. Frågan är varför en viss förändring ska anses viktigare än försämringar som kan uppstå för andra intressen. Angreppssättet är argumentation. Det innebär att motiven för förslaget får mera fokus. Givetvis är kunskap om förändringens effekter, och utvärdering av konsekvenser för olika intressen, nödvändig för att kunna prioritera bland intressena och även för att bedöma rimlig nivå på hänsyn till övriga intressen.

8.3. Modellens användbarhet vid handläggning av ärenden

8.3.1. MARKLOVSÄRENDEN

Krav på marklov för att fälla träd får avse träd som är värdefulla inslag i den bebyggda miljön. Planbestämmelsen kan till exempel ange att träd med viss diameter kräver marklov för att fällas eller helt förbjuda att träd fälls. Ansökan om marklov ska innehålla uppgifter som behövs för att pröva åtgärden, bland annat förenlighet med eventuella planer, tidpunkt då arbetena är avsedda att påbörjas och vem som är kontrollansvarig.⁸⁵

Trädets värde för den bebyggda miljön kan vara hälsomässigt: både att det levererar frisk luft och att det ger välbefinnande genom att skapa en grön miljö. Men det kan också handla om värden i natur- och kulturmiljöperspektiv. Det är dock trädets betydelse för den bebyggda miljö som står i fokus, inte dess ekologiska roll.

Prövning av marklovsärenden innefattar den samlade bedömning som ska göras enligt plan- och bygglagens allmänna hänsynsregler.⁸⁶ Bedömningen innebär att intressena kan visas mer eller mindre hänsyn beroende på vad som bedöms vara en samlad lämplig lösning. Det finns inget på förhand prioriterat intresse. Det är ett politiskt ansvar att göra bedömningen i PBL. Ett intresse kan därför få olika prioritet i olika kommuner, trots motsvarande situationer. Att vara ett utpekad intresse i PBL innebär därmed endast att intresset blir en del av

85. Jämför 9 kap 35 § PBL.

86. 2 kap PBL.

Formbeskurna lindar
vid Gunnebo slott,
Västra Götalands län.
Foto: Fabian Mebus.

den samlade bedömningen, inte att intresset får prioritet.⁸⁷ Uttrycksättet i reglerna att ett visst intresse ska ”beaktas” betyder endast att intresset visas hänsyn så långt beslutanden anser det lämpligt. När modellen ska användas har den politiska prioriteringen mellan olika intressen sannolikt redan skett i översiktsplaneringen och möjligen även i detaljplanen. Planerna kan ge input till användningen av modellen och visa vilka intressen som bör prioriteras.

8.3.2. NATURA 2000-ÄRENDEN

De arter och livsmiljöer som ingår i Natura 2000 omfattas av ett mycket starkt skydd. Det finns högst begränsade förutsättningar att genomföra åtgärder i strid med skyddet. Skulle skyddsreglerna aktiveras är därför sökandet efter alternativa möjligheter en huvuduppgift.

Skyddet har en komplicerad formell konstruktion och ett stegvis angreppssätt kan underlätta korrekt tillämpning. Modellens angreppssätt är i linje med stegen, men alla intressen i modellen kan inte beaktas vid prövningarna.

Steg ett är att avgöra om reglerna aktiveras. Ärendet ska alltid prövas, om det inte på grundval av objektiv information står helt klart att betydande påverkan inte kan uppstå.⁸⁸ Det handlar inte bara om påverkan på de skyddade arterna och habitaterna utan på alla naturvärden. Bevarandeplaner ska utformas för att underlätta prövningar och vara tillgängliga för allmänheten.⁸⁹ Samråd med länsstyrelsen kan behövas för att förvaltaren ska kunna ta ställning till prövningsbehovet, men det finns inga processregler om detta skede.

87. Prop. 2009/10:170 s 159 ff.

88. Se 7 kap 28a § MB och ovan nämnda dom av Regeringsrättens den 21 december 2006 i 4253-05, Skrea.

89. 17 § förordningen 1998:1252 om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. (områdesskydds-förordningen) jämförd med 6 kap 20 § MB.

Om betydande påverkan kan uppstå aktiveras steg två, med samråd och miljökonsekvensbeskrivning inför prövningen.⁹⁰ Det bör observeras att prövningen av Natura 2000 inte får beakta kulturmiljö- eller sociala intressen och inte heller naturmiljön som helhet. I steg två är endast de habitat och arter som motiverar Natura 2000-skyddet föremål för analys och prövning.

Habitat kan skyddas såväl inom ett Natura 2000-område som utanför. Ett exempel som kan bli aktuellt gäller åtgärder på träd som står ganska långt ifrån området, men som ändå har betydelse för andra arter som skyddas inom områdets gränser.⁹¹

Skada eller störning som påverkar arternas eller livsmiljöernas gynnsamma bevarandestatus kan tillåtas endast av regeringen.⁹² Ett sådant steg tre förutsätter att åtgärden måste genomföras av tvingande orsaker som har ett väsentligt allmänintresse och att det saknas alternativa lösningar. Om det rör en prioriterad art eller livsmiljö får endast vissa allmänintressen beaktas, till exempel människors hälsa.⁹³

Skydd av Natura 2000-områden är alltid överordnat vad som gäller enligt en detaljplan och får därmed strida mot gällande detaljplan.⁹⁴ Pågående planerliga verksamheter som inte har tillstånd kan föreläggas att följa Natura 2000.⁹⁵ Även åtgärder som uppfyller gällande planer, och till exempel kan få marklov, kan ändå vara förbjudna till följd av Natura 2000.

8.3.3. ARTSKYDDSÄRENDEN

Till fridlysning av arter kopplas olika verktyg för att freda arten. Det kan till exempel vara förbjudet att ta bort delar från vilt levande växter eller att skada djurs bon eller fortplantningsområden och viloplatser. Vilka verktyg som aktiveras beror på vilken art det handlar om. Det finns ingen reglerad samrådsprocess inför prövning av en ansökan om dispens från förbuden. Om åtgärden betraktas som en väsentlig ändring av naturmiljön kan samråd enligt miljöbalken 12 kap 6 § åberopas (se nedan). För mindre åtgärder kan informella samråd hållas.

Flera kriterier måste uppfyllas för att dispens ska kunna ges.⁹⁶ En grundläggande fråga är om åtgärden verkligen behövs, till exempel för att undvika allvarlig skada på egendom eller av hänsyn till allmän hälsa och säkerhet.⁹⁷ Ett av flera kriterier för dispens är att det inte finns någon annan lämplig lösning. Slutligen får åtgärden inte försvåra upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde.

90. 7 kap 28a §, 6 kap 7 § fjärde stycket MB.

91. MÖD dom i juni 2012 i M 9438-11.

92. 7 kap 29 § MB.

93. 20 § områdesskyddsförordningen. Prioriteringen framgår av markeringen P i bilaga 1 till artskyddsförordningen (2007:845), eller bilaga 4 till områdesskyddsförordningen.

94. Prop. 2000/01:III s. 47.

95. Prop. 2000/01:III s. 51.

96. 14 § artskyddsförordningen.

97. Gäller endast dispenser enligt 14 § artskyddsförordningen. För dispenser enligt 15 § ställs inte dessa krav.

Lindalléer vid
Gäddholms herrgård,
Västmanlands län.
Foto: Fabian Mebus.

Dispensen kan kombineras med krav på att det allmänna intresset natur (eller andra allmänna intressen) kompenseras för det intrång som återstår när all rimlig hänsyn visats.⁹⁸

8.3.4. BIOTOPSKYDDSÄRENDEN AVSEENDE ALLÉER

Dispens från förbudet att genomföra åtgärder som kan skada naturmiljön kan ges om det finns särskilda skäl och en dispens är förenlig med skyddets syften.⁹⁹ Avgränsningen av ett biotopskyddsområde är avgörande för dispensplikten. Åtgärder utanför området kräver inte dispens men ska iaktta hänsyn enligt de allmänna hänsynsreglerna.¹⁰⁰

Inte skydd för allé i omedelbar anslutning till bebyggelse

Biotopskydd gäller inte allé i omedelbar anslutning till bebyggelse.¹⁰¹ Naturvårdsverket tolkar det så att åtgärder bör kunna vidtas som är nödvändiga för den pågående verksamheten i anslutning till byggnaden eller för byggnadens funktion – inklusive nödvändig utveckling och förhindrande av skada. Om en del av en allé står i omedelbar anslutning till bebyggelse kan även avverkning av träd vara motiverad. Eftersom det är en bedömningsfråga vad som är ”i omedelbar anslutning” kan det vara bra att samråda med länsstyrelsen innan åtgärderna vidtas. I delar av allén som inte står i omedelbar anslutning till bebyggelse krävs dock dispens.¹⁰²

98. 16 kap 9 § 4 p MB.

99. Sedan 2010 finns dispensmöjlighet även för speciellt beslutade biotopskydd, jämför SFS 2009:1322.

100. Prop. 1997/98:45 del 2 s. 81 f.

101. 8 § områdesskyddsförordningen.

102. Handbok 2012:1, Biotopskyddsområden, Vägledning om tillämpningen av 7 kapitlet 11 § miljöbalken, avsnitt 6.6.2.1 och 6.6.2.4.

Blandallé vid Ängsö,
Västmanlands län.
Foto: Karin Sandberg.

Åtgärder som genomförs enligt planer beslutade före 1994 behöver inte dispens

Verksamheter får bedrivas och åtgärder vidtas som behövs för att genomföra detaljplaner eller områdesbestämmelser som antogs innan biotopskyddet beslutades.¹⁰³ Biotopskydd för alléer gäller från 1994.¹⁰⁴ Dispens behövs inte för åtgärder som ingår i genomförandet av planer som är äldre än så.

För åtgärder som ingår i genomförandet av planer som antagits efter att biotopskyddet infördes finns ingen specialreglering. Det innebär att åtgärderna är dispenspliktiga under samma villkor som andra åtgärder. Dispens kan ha sökts i samband med att planen antogs men får annars sökas när åtgärden blir aktuell.

Skötsel är inte ett formellt begrepp

Normalt (löpande) underhåll av alléer har i rättstillämpningen godtagits utan dispens (domstolen prövade dock aldrig om allén i det aktuella fallet faktiskt var biotopskyddad eller inte).¹⁰⁵ Som underhåll betraktas att man tar bort döda grenar som utgör fara samt ersätter döda och döende träd med lämpliga nya träd. Detta kan emellertid inte tolkas som en generell acceptans för skötsel som innebär skadande åtgärder. Skötsel är inte ett rättsligt begrepp, utan den enda giltiga frågan är om en åtgärd innebär skada eller inte.

Akuta åtgärder

Brådsakande åtgärder får vidtas även om dispens inte har kunnat inhämtas. Det följer, enligt ett praxisavgörande, av allmänna rättsgrundsatser. Dispens söks istället efteråt.¹⁰⁶ Naturvårdsverket menar att biotopskyddet inte hindrar att ett

103. 8 a § områdesskyddsförordningen.

104. Ikraftträdande av SFS 1993:1086.

105. Miljödomstolens i Nacka dom den 22 december 2009 i M 6243-09.

106. Svea hovrätts dom den 13 juni 2011 i M 9341-10.

enstaka träd eller grenar får tas bort utan att dispens söks i förväg om de utgör en uppenbar risk för skada på människor eller egendom, och situationen är så akut att en dispensprövning inte kan inväntas.¹⁰⁷ Dispens får då sökas i efterhand.

Trädvårdsplaner och annat kunskapsunderlag

För många miljöer som kan innehålla alléer, bland annat begravningsplatser och statliga byggnadsminnen, finns en trädvårdsplan. Den visar hur förvaltningen planerar att arbeta metodiskt med trädbeståndet under en kommande tidsperiod, till exempel när det gäller väsentliga ändringar såsom trädfällning, återplantering eller omfattande beskärningar i alléer. Naturvårdsverkets tolkning är att en trädvårdsplan (alternativt en vård- och underhållsplan) kan vara ett särskilt skäl för dispens för åtgärder som kan skada naturmiljön, om åtgärderna vidtas i enlighet med planen.¹⁰⁸ Detta förutsätter att länsstyrelsen gjort bedömningen att biotopskyddsbestämmelserna och kontinuiteten för trädens biologiska värden har beaktats i planen.

Även i detaljplaner och områdesbestämmelser som berör den skyddade miljön kan det finnas kunskapsunderlag som ger stöd för bedömningar om hänsyn och dispens från biotopskyddet.¹⁰⁹ Översiktsplanernas skala gör dock att de sällan innehåller närmare underlag om biotoper.

Prövning av dispens

Dispens förutsätter att det finns särskilda skäl att godta skadan¹¹⁰ samt att dispensen är förenlig med skyddets *syfte*¹¹¹. Att biotoptypen allé omfattas av biotopskydd innebär inte att varje specifik allé har utpekats som värdefull. Det är biotoptypen som sådan som är det skyddsvärda och en enskild allé skulle således teoretiskt sett kunna avverkas utan att *syftet* med biotopskyddet förfelas.¹¹² Dispens får inte nekas om det vore oproportionerligt strängt för enskilda intressen.¹¹³

Särskilda skäl är en generell formulering vilket innebär att alla slags allmänna och enskilda intressen kan utgöra skäl för dispens. Begreppet ”särskilda” anger kvalifikationsgränsen, med andra ord handlar det om intressets tyngd. Prövningen innebär att tyngden hos omständigheterna utvärderas i varje enskilt fall. Den som beslutar avgör helt enkelt om motivet ska godtas eller inte. Sällan anses enskilda intressen ha tillräcklig tyngd för att motivera dispens, de som godtas handlar i första hand om hälsa och säkerhet, inte att utsikten skymms eller att det är besvärligt att ta hand om grenar och löv från träden. Det är tänkbart att ett kulturmiljöintresse kan ha tillräcklig tyngd för att motivera dispens.

107. Handbok 2012:1, avsnitt 6.5.4.1.

108. Handbok 2012:1 sid. 90.

109. 2 kap och 3 kap 2, 4 §§ PBL.

110. 7 kap 11 § andra stycket MB.

111. 7 kap 26 § MB.

112. MÖD 2005:73, Lyckåsallén, jfr Bengtsson m.fl., Miljöbalken – En kommentar, s. 67.

113. 7 kap 25 § MB.

Naturvårdsverket tar upp ett exempel på avvägningar mellan kulturhistoriska värden och naturvärden.¹¹⁴ En allé kan ha stora värden för naturvärden genom förekomst av gamla träd och vissa skyddade arter, och samtidigt ha höga värden för kulturminnesvärden genom att den står i en kulturhistoriskt viktig miljö där den har stor betydelse för upplevelsen. Ofta kan de båda intressena samverka, men om den kulturhistoriskt riktiga skötseln av allén inte går att förena med bevarandet av de särskilda naturvärden som är knutna till träden får en bedömning göras av vilket värde som väger tyngst i det enskilda fallet.

Särskilt skäl föreligger inte om det finns alternativa sätt att lösa ett problem. Trafiksäkerhetsintressen kan exempelvis inte motivera att alléträd fälls om samma syfte kan uppnås genom att man beskär träden.¹¹⁵

Villkor om utförande och om kompensation

Om det finns särskilda skäl för att medge dispens från biotopskyddsbestämmelserna får länsstyrelsen eller kommunen förena beslutet med villkor¹¹⁶ om hur åtgärderna ska utföras samt om så behövs kräva kompensation¹¹⁷. Naturvårdsverkets tolkning är att dispens kan kombineras med exempelvis förbud mot avverkning av vissa utvalda träd, krav på att högstubbar eller faunadepåer skapas samt krav på val av trädart vid nyplantering, tidpunkt för åtgärder, trädplantornas storlek, senaste tidpunkt för återplantering och utformning av växtbädd.¹¹⁸ Villkor som exempelvis kompensationsåtgärder kan också sättas upp mot bakgrund av kulturhistoriska värden.¹¹⁹

8.3.5. SAMRÅDSÄRENDEN OM VÄSENTLIG ÄNDRING AV NATURMILJÖN

Begreppet naturmiljö i lagtexten tolkas i praxis så att även kulturvärden i landskapet omfattas. Naturvårdsverkets råd¹²⁰ är att ”naturmiljö” inkluderar landskapsbild och kulturlandskap och naturmiljöer som också utgör naturmiljöer. Kulturmiljöer som *inte* utgör natur (till exempel byggnader) ingår däremot inte i begreppet naturmiljö och omfattas heller inte av samrådspplikt. ”Naturmiljö” kan finnas även i tätortsnära områden men normalt ingår inte bebyggda tätortsmiljöer, anlagda parker eller liknande.

Att åtgärder på byggnader inte utlöser samrådspplikten betyder dock inte att byggnader exkluderats från begreppet allmänna intressen. Vid formuleringen av villkor och eventuellt förbud är påverkan på kulturhistoriska värden en väsentlig del av bedömningen. Det gäller inte bara odlingslandskap utan också upplevelser av byggnader som kyrkor och fornlämningar.

114. Handbok 2012:1, avsnitt 9.4.2.2.

115. Miljödomstolens i Växjö dom den 6 maj 2010 i M 3157-09.

116. 16 kap 2 § MB.

117. 16 kap 9 § MB.

118. Naturvårdsverkets Handbok 2012:1, sid. 109 samt 167–168.

119. Mark- och miljödomstolens i Växjö dom den 31 juli 2012 i M 2677-11, Stenbrohults kyrka, Älmhults kommun.

120. Naturvårdsverkets Handbok 2001:6, avsnitt 3.1

Med tanke på att samrådsplikt inte kan antas omfatta anlagda parker och liknande har samrådskravet inte med självklarhet tillämpning för alla här aktuella offentliga miljöer. Det får göras en bedömning från fall till fall om de bör betraktas som ”vilda” natur- och kulturlandskap eller som anlagda landskap.

Prövningar i samrådet

Verksamheter som kan behöva anmälas är till exempel större schaktningar, omvandling av åker till skog och dikningar. Det skulle kunna tänkas gälla anläggningar för odling av parkträd, fröplantager och liknande.¹²¹

I praktiken är det vanligt med samråd om breddning av ledningsgator för träd-säkring av elledning. Det förekommer även samråd för röjning längs vattendrag.¹²²

Samrådsplikt kan eventuellt gälla redan vid nedtagning av ett enskilda träd om det står i en särskilt värdefull omgivning. Eftersom samrådsplikt enligt nuvarande tolkning bara handlar om den ”vilda” miljön är det emellertid svårt att hitta bra exempel som gäller offentliga miljöer med träd.

Kravet på samråd innebär att åtgärden måste avvakta högst sex veckor från anmälan för att länsstyrelsen ska ha möjlighet att svara. Om samrådsmyndigheten finner att kulturvärden kan äventyras ska den ansvarige för kulturmiljöfrågor underrättas.¹²³

Efter samråd kan myndigheten medge att verksamheten eller åtgärden sätts igång genast¹²⁴ samt ange villkor för att begränsa eller motverka skador på naturmiljön.¹²⁵ I så fall tillämpas de allmänna hänsynsreglerna. Om försiktighetsmåttan inte är tillräckliga kan länsstyrelsen också förbjuda verksamheten av hänsyn till naturmiljön.

8.3.6. KOMPENSATIONSÅTGÄRDER

Beslut om tillstånd eller dispens enligt miljöbalken¹²⁶ får förenas med krav på särskilda åtgärder för att kompensera för intrånget i allmänna intressen. I KML och PBL saknas motsvarande kompensationsregler. Modellens tillämpning kan bidra med underlag till utformning av kompensationsåtgärderna.

En kompensationsåtgärd bör i första hand avse just de biologiska värden som går förlorade och påverka de faktorer som den dispensökta åtgärden kommer att skada. Förlust av platspecifika värden och värden med mycket lång tillkomsttid kan dock sällan ersättas genom compensation. I första hand bör compensationen leda till skapande av nya naturvärden i samma slags naturmiljö och av minst samma omfattning i det område som berörs. Syftet är att påverka på de arter som är beroende av biotopen blir så små som möjligt. Om det inte är möjligt bör compensation ske i ett närliggande område med liknande bevarandevärden, både

121. Prop. 1997/98:45, del 2 s. 787. Jämför även Naturvårdsverkets allmänna råd NFS 2001:15 s. 21.

122. Samråd 12:6 Samsyn i hanteringen Länsstyrelserna, maj 2012.

123. Prop. 1997/98:45, del 2 s. 788.

124. Prop. 1997/98:45, del 2 s. 788.

125. 12 kap 6 § 4 st. MB.

126. 16 kap 9 § MB.

Faunadepå vid Charlottenlunds gods utanför Ystad. Stockarna kommer från en almsjuk allé som tagits ned. Länsstyrelsen krävde att bottenstockarna skulle läggas i en depå som kompensation för det intrång i naturvärdena fällning av allén orsakade.
Foto: Hans Åström.

Gamla ekar på Förkärla kyrkogård, Blekinge län. De gamla träden har höga biologiska, kulturhistoriska och sociala värden. För att träden kan hävdas utgöra del av det kyrkliga kulturmiljöminnet behöver deras kulturhistoriska värden specificeras.
Foto: Annika Lydänge.

kvalitativt och kvantitativt, som det som har påverkats eller i andra hand i en liknande naturtyp. Är inget av dessa alternativ lämpligt eller möjligt kan man analysera vilken typ av biotop det finns brist på i ett större landskapsperspektiv, och kompensera med att skapa en sådan. Ett naturvärde kan också kompenseras med åtgärder som gynnar kulturhistoriska värden, om det anses vara mer angeläget.

Som beställare/utförare kan man redan i ansökningsstadiet själv fundera på en lämplig kompensationsåtgärd och föreslå denna när dispens eller tillstånd söks. Fördelen är att man då kan föreslå kompensationsåtgärder man själv kan utföra, till exempel på grund av att man har egen utrustning eller lämplig mark. En kompensationsåtgärd kan dock i sig själv aldrig utgöra ett skäl för att dispens ska beviljas utan det måste alltid finnas ett särskilt skäl, till exempel säkerhetsaspekter eller höga kulturhistoriska värden.

Exempel på lämpliga kompensationsåtgärder är att plantera nya träd i samband med att gamla träd tas ned. Dessa träd bör planteras i eller i närheten av området, särskilt när en ansökan om dispens rör en art som är beroende av ett visst trädslag. En annan lämplig åtgärd kan vara att lämna högstubbar, sätta upp mulmholkar eller skapa faunadepåer i eller utanför området för att öka mängden död ved. Det kan även röra sig om andra åtgärder som att friställa träd i närliggande igenväxta områden. Förslag på sådana kompensationsåtgärder bör ske i samråd med handläggare på Länsstyrelsen så att rätt sorts åtgärd görs för att gynna de arter som finns just i denna trakt.

8.3.7. ÄRENDEN OM KYRKLIGA KULTURMINNEN

Träd på kyrkotomter och begravningsplatser kan ingå i de kulturhistoriska värdena, det vill säga vara en del av ett kyrkligt kulturminne. Träden omfattas i så fall av vårdplikten och åtgärder som påverkar dem kan kräva prövning. Det är dock inte självklart att alla träd i sådana miljöer har betydelse för de kulturhistoriska värdena. Det finns ingen praxis i frågan. En inledande uppgift är därför att klarlägga vad som utgör de kulturhistoriska värdena för det aktuella kulturminnet och vad som talar för och emot att träden är en del av detta.

Om träden inte har betydelse för det kulturhistoriska värdet men kan komma i konflikt med någonting som har kulturhistoriskt värde – till exempel en stenmur – kan åtgärder kräva prövning i förhållande till stenmurens betydelse för det kulturhistoriska värdet.

Vård- och underhållsplan

En plan för trädvård kan fördjupa kunskapen om vilka vårdbehov som finns och systematisera underhållet av de träd som ingår i kulturminnet. Planens historiska analyser samt inventeringar och nulägesbeskrivningar kan ge stöd för att bedöma trädens betydelse för det kyrkliga kulturminnet. Planering för trädvård kan ingå i kulturminnets vårdplan även om träden inte utgör en del av kulturvärdet.

Länsstyrelsen ska ges möjlighet att yttra sig över planen när den revideras (vilket ska ske minst vart tionde år). Myndigheten kan då väcka frågan om behov av fördjupat underlag om trädens vård. Möjligheten till yttrande betyder inte att myndigheten måste yttra sig utan kan ses som ett krav att informera myndigheten. Avsikten är att underlätta länsstyrelsens tillsyn. Eventuellt yttrande över planen utgör inget ställningstagande till framtida ansökningar om dispens, tillstånd med mera. Däremot kan länsstyrelsen – istället för att pröva varje enskild åtgärd separat – välja att vid ett och samma tillfälle pröva åtgärder som enligt planen ska fördelas över flera år.

Prövning

Skyddade kyrkliga kulturminnen får som huvudregel inte ändras på väsentligt sätt utan tillstånd från länsstyrelsen.¹²⁷ Vad som räknas som en väsentlig ändring bestäms inte av åtgärdens omfattning i till exempel tid eller resurser utan enbart av hur det kulturhistoriska värdet hos kyrkotomten eller begravningsplatsen påverkas.¹²⁸ (Eventuell påverkan på andra intressen, till exempel naturvärden och vissa arter, är inte relevant i detta sammanhang.) Det bör noteras att det kan vara tillåtet att genomföra åtgärden trots att den innebär en väsentlig ändring; nu är frågan endast om det behövs prövning eller inte.

Det krävs alltid tillstånd för att utvidga kyrkotomten, exempelvis för att där plantera träd och/eller för att uppföra murar, portaler eller andra fasta anordningar.¹²⁹ I denna situation krävs således inte att ändringen är väsentlig. För att ändra murar, portaler eller andra fasta anordningar på tomten gäller dock väsentlighetskriteriet.¹³⁰ Sådana ändringar kan behövas exempelvis för att behålla en allé.

När det gäller begravningsplatser krävs på motsvarande sätt tillstånd för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen eller riva fast anordning som till exempel en mur.¹³¹

Sedvanliga underhållsarbeten och brådskande reparation får utföras utan tillstånd. Hänsyn i åtgärderna kan visas genom val av material och metoder som är lämpliga i förhållande till det kulturhistoriska värdet.¹³² Det kan gälla exempelvis val av trädslag, omfattning av gallring och storlek på ersättningsträd. Underhållsarbete får inte tillföra nya egenskaper eller funktioner.¹³³ Det kan tänkas gälla nyplanteringar som påverkar siktlinjer mot byggnader och ljusinsläpp vid minneslundar och andra gravplatser. Brådskande reparation avser åtgärder som måste utföras omedelbart för att undvika akut skada.¹³⁴ Detta syftar på skada på den skyddade anläggningen (som en allé) men kan tänkas gälla även åtgärder

127. 4 kap 3 § första stycket och 4 § KML.

128. 7 § Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga kulturminnen, Statens kulturråds författningssamling 2012:2, KRFS.

129. 4 kap 3 § tredje stycket samt 4 § KML.

130. 4 kap 3 § tredje stycket sista ledet samt 4 § KML.

131. 4 kap 3–14 §§ KML.

132. 4 kap 5 § KML.

133. 8 § KRFS.

134. 8 § KRFS.

Gamla askar på Köpingsvicks kyrkogård på Öland.
Foto: Fabian Mebus.

för att minska risker för skada på besökande och de som arbetar på kyrkotomten eller gravplatsen.

Varken reglernas kriterier eller förarbetena säger någonting om förutsättningarna för att ge tillstånd.¹³⁵ Det finns heller ingenting som utesluter att åtgärden kan bygga på till exempel ekonomiska, miljömässiga eller sociala skäl. Frågan är endast vilken tyngd omständigheterna kan ge åt olika intressen. (Däremot kan dessa intressen inte anföras som argument för *avslag* av en ansökan. Ett avslag kan bara motiveras med en oacceptabel påverkan på det kulturhistoriska värdet.)

Prövningen är en avvägning mellan behovet av åtgärden och dess påverkan på det kulturhistoriska värdet.¹³⁶ Det skulle kunna tolkas som att ett stort behov kan leda till att en större påverkan godtas. Det bör dock – med tanke på skyddets syfte – finnas en gräns för vilken påverkan som kan accepteras. Med stöd av reglerna om underhåll kan man säga att metoder och materialval är prioriterade parametrar.

Länsstyrelsen får ställa skäligena villkor om hur ändringen ska utföras samt vilken dokumentation av de kulturhistoriska värdena som behövs.¹³⁷ Villkor om dokumentation ska ange både vilka slags dokument som ska tas fram och vad de ska innehålla.¹³⁸

¹³⁵. Prop. 1987/88:104.

¹³⁶. 9 § KRFS.

¹³⁷. 4 kap 4 § fjärde stycket och 13 § tredje stycket KML.

¹³⁸. 10 § KRFS.

8.3.8. ÄRENDEN OM BYGGNADSMINNEN

En park eller liknande anläggning behöver inte i sig vara ett byggnadsminne för att omfattas av skyddet av byggnadsminnen. Skyddet kan nämligen omfatta även ett omgivande område som är viktigt för byggnadsminnets utseende och karaktär. En park kan exempelvis skyddas som omgivning till en värdefull byggnad.¹³⁹ Det är på motsvarande sätt tänkbart att en skyddsvärd och byggnadsminnesförklarad park kan behöva ett omland med bestämmelser som tillgodoser siktlinjer, ljus etcetera.

Skyddsbestämmelser kan både ange hur en park eller en liknande anläggning ska vårdas och underhållas och i vilket avseende den inte får ändras.¹⁴⁰ Det innebär av tillämpningen av skyddet beror på hur bestämmelserna formuleras.

Det kan finnas dubbel skyddsreglering genom både en byggnadsminnesförklaring och en detaljplans bestämmelser om markanvändning och utformning. Detta kan medverka till bevarande från flera perspektiv. En detaljplan har dock inte laglig möjlighet att detaljerat reglera förhållandena och kan inte ersätta byggnadsminnets föreskrift med bestämmelser. Detaljplaner som syftar till att reglera skydd av byggnadsminnen ger dock ytterligare kunskapsstöd för bedömningar vid olika prövningar.

Vårdprogram

Vårdprogram, vård- och underhållsplaner och dylikt är inte formellt bindande, även om de grundas på krav i skyddsbestämmelserna. De fungerar som ett praktiskt stöd för förvaltare, myndigheter, entreprenörer, konsulter och hyresgäster genom att ge underlag för prioritering och planering av underhåll.

Prövning

Olika kriterier för prövning kan som nyss nämnts finnas i respektive skyddsbestämmelse och det är därför inte möjligt att dra allmängiltiga slutsatser om prövningen. Av lagstiftningen framgår dock att länsstyrelsen får lämna tillstånd till att ett byggnadsminne ändras i strid med skyddsbestämmelserna.¹⁴¹ Kriteriet för tillstånd är att det finns särskilda skäl vilket pekar på restriktivitet i prövningen. Länsstyrelsen får ställa villkor för tillståndet som ska vara skäliga med hänsyn till de bakomliggande motiven.¹⁴²

Liksom när det gäller kyrkliga kulturminnen saknas generella kriterier i regelverk eller förarbeten om förutsättningarna för att ge tillstånd. Det är inte förutbestämt vilka omständigheter som har särskild tyngd eller vilka intressen som får motivera en åtgärd som strider mot byggnadsminnets föreskrifter.¹⁴³ Frågan för prövningen är istället vilken tyngd omständigheterna kan ge åt olika intressen. Eftersom varje byggnadsminne och varje åtgärd är en unik kombination torde det vara svårt att dra generella slutsatser av tidigare givna tillstånd.

^{139.} 3 kap 2 § andra stycket KML.

^{140.} 3 kap 2 § första stycket KML.

^{141.} 3 kap 14 § första stycket KML.

^{142.} 3 kap 14 § andra stycket KML.

^{143.} Prop. 1987/88:104.

Skogskyrkogården
i Stockholm.
Foto: Fabian Mebus.

8.4. Risk för och ansvar för skada

En vanlig anledning till att förvaltare vill ta bort eller på annat sätt åtgärda träd är oron för att trädet kan orsaka person- eller sakskada och att fastighetsägare eller förvaltare kan bli skadeståndsskyldiga.

Skadestånd kan bli aktuellt om fastighetsägaren eller förvaltaren har gjort fel eller varit försumlig, det vill säga inte har förebyggt skada på ett rimligt sätt. Oförutsebara händelser eller olyckor, som att kraftig vind faller ett friskt träd, ska normalt inte leda till skadestånd.

Ju större sannolikheten är för skada och ju större skada som kan uppkomma, desto högre blir kravet på förebyggande åtgärder. Det innebär att högre kostnader måste accepteras vid hög risk i ett område som besöks ofta. Längs en vältrafikerad större bilväg som kantas av träd kan därför ställas högre krav på förebyggande åtgärder än i en park som har få besökare.

Risken för skada kan hanteras till exempel genom att man vidtar åtgärder med trädet så att risken minskas eller elimineras eller genom att man på andra sätt säkerställer att allmänheten inte utsätts för risk. Fysiska åtgärder på träden kan vara viktavlastning eller borttagning av farliga delar av trädet eller nedtagning av hela trädet. Om man bedömer att trädet är så värdefullt att det bör stå kvar trots att det utgör en säkerhetsrisk, kan området hägnas in eller vägar och stigar ledas om. Man kan också varna allmänheten om eventuella risker, till exempel genom att sätta upp skyltar. Skötsel för att förebygga skada kan också handla om underhåll av gångbanor, till exempel att ta bort nedfallna kvistar. (Underhållsansvar och krav på skyltning sträcker sig dock inte så långt att gångbanor ska kunna användas för att åka rullskridskor.¹⁴⁴)

¹⁴⁴. Skadestånd nekat av Hovrätten för Nedre Norrland, dom den 17 november 2006 i T 1346-05, RH 2007:15.

Ansvar att förebygga skada innebär en skyldighet att skaffa sig kunskap om träden. Det är ett rimligt krav att den som gör riskbedömning av träden har relevant utbildning, kunskap och erfarenhet. Då kan också bedömas hur ofta inspektioner behöver ske.

Det är den som begär skadestånd (den skadelidande) som ska bevisa dels skada och dels att fastighetsägarens eller förvaltarens oaktsamhet har orsakat skadan. Om fastighetsägaren eller förvaltaren kan bevisa att alla rimliga försiktighetsmått har vidtagits, så finns det normalt inte grund för skadestånd. En del av bevisningen kan gälla kontakter mellan parterna innan skadehändelsen. Exempelvis kan en besökande ha påpekat risker med ett träd. Om fastighetsägaren eller förvaltaren inte vidtar någon åtgärd efter påpekandet men trädet sedan orsakar en skada, så blir det svårt för denne att bevisa att rimliga försiktighetsmått har vidtagits i skötseln. Den skadelidande får samtidigt lättare att bevisa fastighetsägarens/förvaltarens oaktsamhet.

Om istället fastighetsägaren eller förvaltaren efter påpekandet har undersökt trädet, och åtgärder inte ansågs behövliga, kommer det att vara svårt för den skadelidande att bevisa oaktsamhet. Det kan exempelvis behövas en utredning som motbevisar den undersökning som fastighetsägaren gjorde eller bevis om nya omständigheter som kan utgöra oaktsamhet. Undersökningars bevisvärde beror på vem som utför dem, det vill säga vilken kompetens som finns, men också på vilken kompetens som behövdes för att göra en relevant bedömning i den aktuella situationen. Fastighetsägaren måste alltså själv bedöma om det vid ett påpekande finns anledning att skärpa sina förebyggande insatser, till exempel genom att gå vidare med en undersökning eller vidta en åtgärd. Om ingenting görs blir bevissituationen svårare vid en framtida skadehändelse.

Det är få fall om skadestånd kopplade till skador av träd som har prövats i domstol. Varje fall har specifika omständigheter. Det är därför svårt att dra generella slutsatser om vilka förebyggande åtgärder som måste vidtas för att inte bli skadeståndsskyldig.

Litteratur

Biotopskydd – bråkiga begrepp. 2010. Projekt-rapport. Miljösamverkan Sverige. Länsstyrelserna. <http://www.miljosamverkansverige.se/Sv/projekt-och-rapporter-/naturvard/Pages/biotopskydd.aspx>

Biotopskyddsområden - vägledning om tillämpningen av 7 kapitlet 11 § miljöbalken. 2012.

Handbok 2012:1. Naturvårdsverket, Stockholm. <http://www.naturvardsverket.se/978-91-620-0176-6>

Handbok för förvaltningsmyndigheter. 2000.

Länsstyrelsen i Västra Götalands Län.

Lerman, P. 2014. Regler om träd i offentliga miljöer. Underlag till "Fria eller Fälla". <http://www.raa.se/app/uploads/2014/10/Regler-om-trad-i-offentliga-miljor-Underlag-till-Fria-eller-falla.pdf>

9. Utformning av åtgärder

Utformning av åtgärder på träd i offentliga miljöer bör aldrig baseras på schabloner utan på de specifika förutsättningarna på varje enskild plats. Ett riskträd kan till exempel behöva hanteras på olika sätt beroende på om det står i en miljö med höga naturvärden, höga kulturvärden eller höga sociala värden. I vissa miljöer kan markägarens eller förvaltarens ekonomiska situation vara ett tungt och tillräckligt skäl för att till exempel ta bort gamla träd medan ekonomin sällan ensamt bör vara avgörande i områden med höga kulturhistoriska- eller naturvärden (i skyddade områden är det dock oftast reglerat hur skälen för att vidta en åtgärd ska bedömas). I dessa områden kan det istället vara motiverat att investera tid i att hitta lösningar där olika aktörer kan samverka för en skälig fördelning av kostnader. Till exempel är det här ofta motiverat att använda olika typer av statliga bidrag så som kyrkoantikvarisk ersättning för begravningsplatser i Svenska kyrkans förvaltning eller medel inom åtgärdsprogrammet för skyddsvärda träd, för att ha råd med alternativa metoder och därmed bevara träden och deras värden.

Vid val av utformning av åtgärder är det viktigt att tänka på värdena i ett större sammanhang, både i tid och i rum. Påverkas hela trädanläggningen av en åtgärd, eller endast en liten del av den? Kan värdena finnas kvar i anläggningen som helhet även om de påverkas negativt i den del av anläggningen där åtgärden genomförs? Kan värdena återskapas eller komma tillbaka av sig själv inom en överskådlig framtid?

9.1. Utformning av åtgärder i miljöer med höga kulturhistoriska värden

I miljöer med höga kulturhistoriska värden är det viktigt att bevara den ursprungliga tanken från anläggningsfasen och de element som är av kulturhistoriskt intresse. Både ”ursprungliga” element och sådana som har tillkommit och som visar på en viss historisk utveckling över tid kan vara kulturhistoriskt värdefulla. Ett enda träd kan förmedla information från flera hundra år. Ibland är det till exempel möjligt att avläsa spår av beskärningar från olika tidsperioder, där den senaste beskärningspunkten ligger högst upp på stammen eller längst ut i grenverket. En restaurering som återgår till anläggningsfasens beskärningshöjd sker i sådana fall på bekostnad av mer sentida spår. Här krävs det utöver en bedömning av hur stora ingrepp trädet klarar av också noggranna övervägningar om vad som är viktigast att bevara på den aktuella platsen.

Symmetrisk plantering av knuthamlade lindar på Östra kyrkogården i Lund. Här är symmetri, siktlinjer och likformighet en viktig del av det kulturhistoriska värdet.
Foto: Johan Östberg.

I vissa miljöer kan val av trädslag eller till och med genetisk härkomst vara viktigt. I andra fall har symmetri stor betydelse. Vidare kan trädens höjd, placering i landskapet eller inbördes avstånd vara avgörande för att förstå syftet med planteringen. Med andra ord behöver man ha goda historiska kunskaper om platsen och människorna som utformade den för att kunna bevara och förvalta trädens kulturhistoriska värde. Ibland saknas dock sådan kunskap och det kan också vara svårt att veta vad människorna egentligen hade för tankar om den framtida skötseln. Att i dessa fall enbart arbeta utifrån schabloner kan dock förfela sitt syfte. Alléeer har till exempel inte alltid varit symmetriska med träd av samma art eller i samma ålder och historiska parker har inte alltid rensats från döda träd.

Återkommande trädvårdsinsatser istället för fällning och nyplantering kan mycket väl vara motiverade i kulturhistoriskt värdefulla miljöer. Det kan vara motiverat att bevara enstaka träd med höga kulturhistoriska värden eller träd som utgör en viktig del av en arkitektonisk helhet även om de bedöms vara riskträd. Istället kan man om det är möjligt och lämpligt arbeta med beskärningar, borttagning av farliga delar eller andra åtgärder som ökar säkerheten på platsen.

Gammal ihålig äkta kastanj vid Krapperup, Skåne län. Trädet planterades någon gång i mitten av 1800-talet och blåste sönder i en storm på 1960-talet. Trädet är känt för att Edvard Persson satt i det i en scen i filmen *Livet på landet* från 1943. Trädet har beskrivits för att kunna vara kvar utan att utgöra risk för besökare. Förvaltaren avser att bevara trädet så länge som möjligt, även i form av en stubbe efter att det har dött.
Foto: Fabian Mebus.

Inslag av död ved och högstubbar saknar däremot ofta kulturhistorisk förankring i dessa miljöer och bör därför generellt undvikas eller styras till mindre besökta delar av området eller närliggande områden. I vissa historiska anläggningar, till exempel engelska parker, kan det dock ha funnits död ved som ett medvetet inslag.

Förnygring

Återplantering i kulturhistoriskt värdefulla miljöer bör normalt utgå från det trädmateriel som valdes när man skapade anläggningen eller som är representativt för den historiska utvecklingen i området. I vissa områden, till exempel äldre parker, har man endast använt inhemska sorter, hybrider eller en speciell sort av ett exotiskt trädslag. Här kan det vara olämpligt att plantera in andra trädslag än vad som redan finns på platsen. Andra områden, till exempel anläggningar från slutet av 1800-talet och framåt eller nyare delar av begravningsplatser, innehåller redan många olika typer av exotiska trädslag och här kan det vara lämpligt att fortsätta på den inslagna vägen.

Många av lindarna i Norrköpings promenader har skadats av gräv- och underhållsarbeten på gatu- och spårvägsnätet och kompaktering av tung trafik. Promenaderna är förklarade som byggnadsminne och har höga kulturhistoriska värden. Inför den planerade förnyringen har sticklingar från träden i promenaden tagits och vuxit till sig i en plantskola (högra bilden).

Foto: Cecilia Österholm.

Det är viktigt att inte återplantera arter som känns främmande och som skapar en annan upplevelse än den som från början skulle förmedlas eller som är karakteristiskt för områdets utveckling. I vissa värdefulla kulturmiljöer kan det vara motiverat att dra upp kloner av exakt samma träd som står på platsen och plantera dessa i de luckor som uppstår eller använda dem när hela trädrader ska förnyas. När man använder kloner vet man att plantmaterialet har beprövade egenskaper och trivs på den aktuella växtplatsen. Kloning görs vanligtvis genom att använda sticklingar, det vill säga en avskuren stam-, gren- eller rotdel som sticks ned i jorden för att slå rot och bilda en ny planta. Förfarandet kräver dock lång framförhållning och är kostsamt. En fördel med metoden är att man med god och långsiktig planering har relativt stora träd till hands och på så sätt snabbare kan återskapa platsens stämning.

Ett annat sätt att behålla samma genetiska material på platsen är att dra upp stubbskott. Detta innebär att man sågar ned ett levande träd som ska ersättas och sparar och vårdar några av de skott som kommer upp från stubben. Efter några år väljer man ut vilket av dessa skott som ska vara kvar beroende på skottens placering och form. De övriga skotten avlägsnas. Att arbeta med stubbskott är ett billigt förnyringssätt och resulterar i en mycket snabb återväxt. Ett tredje sätt är att dra upp avläggare, det vill säga böja ned ett rotskott mot marken för att låta skottet utveckla nya rötter. Denna metod har använts åtminstone sedan 1600-talet och är lämpligt både för att ersätta den befintliga moderplantan och för att ersätta en lucka genom att ta avläggare från trädet bredvid.

Även i kulturhistoriska miljöer bör man vara försiktig med att schablonmässigt återplantera samma trädslag på samma plats. Man bör alltid ställa sig frågan varför det ursprungliga växtmaterialet har dött eller tagits bort. Var det av ålder,

sjukdom, fel växtval för sitt sammanhang eller något annat? Bara för att en viss trädart använts tidigare behöver ju inte denna art vara rätt för platsen. Även i historisk tid har det planterats olämpligt material i förhållande till jordmån och hårdighet och i relation till omgivningens skala och funktion. I många anläggningar med höga kulturhistoriska värden kan det dessutom vara viktigare att bevara formspråket och karaktären än ett specifikt trädslag eller en specifik klon. I de fall marken har drabbats av jordtrötthet kan en ny trädart vara det enda sättet att få tillbaka träd på platsen.

I områden där man kan anta att symmetri var en viktig tanke vid gestaltningen av anläggningen måste man noga tänka igenom hur enstaka träd eller hela träd-rader ska förnygras. Symmetri behöver inte nödvändigtvis likställas med likald-righet. I anläggningar med formbeskurna, hamlade eller på annat sätt beskurna träd är det oftast möjligt att inom loppet av några år återskapa symmetri i kron-taket, i alla fall om man använder något äldre individer vid återplantering och om de nya träden ges bästa möjliga förutsättningar för tillväxt. I anläggningar med stora friväxande träd är det svårare att återskapa symmetri utan att förnygra hela träd-rader eller sammanhängande delar av dem.

I många historiska miljöer, till exempel begravningsplatser och parker kring herrgårdar eller slott, har man medvetet använt trädplanteringar för att skapa en viss stämning eller upplevelser av olika slag. Här är det viktigt att ha en långsiktighet i trädvården för att kunna bibehålla stämningen. Till exempel kan det vara viktigt att successivt förnygra trädbeståndet för att det hela tiden ska finnas äldre karaktärskapande träd kvar på platsen. Här sammanfaller ofta de kulturhisto-riska intressena med de biologiska och sociala.

T. v.: Förnygring av lind från stubbskott i Göteborg.
Foto: Johan Östberg.

T. h.: Förnygring av lind med avläggare vid Skokloster slott, Uppsala län.
Foto: Anders Glassel.

Kronstabilisering av
Blekinge läns grövsta
ek vid Elleholm.
Foto: Annika Lydänge.

9.2. Utformning av åtgärder i miljöer med höga naturvärden

I miljöer med höga naturvärden är det oftast motiverat att bevara de gamla träden så länge som möjligt. Beskärning, skyltning och flyttning av en stig är exempel på alternativ till nedtagning av riskträd om man vill gynna naturvärdena. I vissa situationer kan det vara rimligt att göra kraftiga beskärningar med stora snittytor, till exempel återhamling av träd som fått stå orörda flera decennier, om alternativet är att ta bort trädet helt eftersom kronan blivit för stor och instabil. Om man ändå anser sig tvungen att ta bort ett gammalt

värdefullt träd, till exempel av säkerhetsskäl, kan man istället skapa högstubbar som kan stå kvar på platsen i många år utan att vara farliga för besökare.

Det är även viktigt att i största möjliga mån behålla den döda ved som redan finns eller att skapa ny död ved. Därför bör träd som dött eller som man av annan anledning vill ta bort sparas. Det är bäst om man kan spara stående död ved, det vill säga att man låter det döda trädet stå kvar på platsen. Det näst bästa alternativet är att spara liggande död ved så odelad som möjligt på den plats där trädet togs ned. Det tredje bästa alternativet är att kapa träddelarna och sprida ut dem eller lägga upp dem i en hög på eller i närheten av platsen i en så kallad faunadepå. I vissa offentliga miljöer är inte ens detta möjligt och här kan man flytta träddelarna till en lämpligare plats längre bort. I undantagsfall kan man flytta träddelarna till en offentlig faunadepå eller skapa en faunadepå på ett annat lämpligt ställe utanför området. Död ved upplevs av besökare ofta som skräpiga men acceptansen ökar om man förstår anledningen till att den sparats. Detta kan uppnås genom tydlig information.

Motiv som estetik och undvikande av konkurrens mellan träden är normalt mindre prioriterade ur naturvårdssynpunkt. Ibland gynnas dock den biologiska mångfalden av att träden står fria och solbelysta vilket kan motivera friställning av exempelvis ekar genom att de konkurrerande träden fällt.

Även inom naturvärden är det viktigt att alltid basera sina åtgärder på god kunskap och att undvika schabloner, särskilt i situationer där naturvärden måste vägas mot andra intressen. Valet av åtgärd bör därför utgå ifrån kunskaper om växt- och djurarters förekomst på en viss plats och de krav arterna ställer på sin livsmiljö. Vissa rödlistade arter är exempelvis beroende av död ved medan andra kräver ett specifikt trädslag eller träd av en viss ålder.

Grov gammal högstubbe av bok i Ronneby Brunnspark, Blekinge län. Området är kulturresevat, ingår i Natura 2000 och har många besökare. Genom att skapa högstubbar minskar risken för fallande grenar eller vältande träd samtidigt som naturvärdena knutna till död ved finns kvar. Högstubbar som denna kan dessutom ses som ett spännande inslag i brunnsparken och ligga i linje med områdets kulturhistoria.
Foto: Fabian Mebus.

Denna döende gamla alm i centrala Halmstad (vänstra bilden) gjordes om till en högstubbe (högra bilden). En informationsskylt om den döda vedens betydelse för biologisk mångfald sattes upp. Tidigare har man avlägsnat all almved för att begränsa spridningen av almsjukan men numera har man övergivit denna strategi på de flesta håll i landet (utom på Gotland).
Foto: Lena Alness.

När ett antal stora almar som drabbats av almsjuka skulle tas ned vid Skarhults gods utanför Eslöv, Skåne län, ställde Länsstyrelsen krav på att stockarna skulle grävas ned stående. De står nu i en mindre skogsdunge i godsets närhet.
Foto: Hans Åström.

Föryngring

Återplantering i biologiskt värdefulla miljöer är viktigt för att skapa kontinuitet och se till att det hela tiden finns gamla träd som arterna kan flytta vidare till. Eftersom man gärna vill spara gamla träd så länge som möjligt kan det ibland vara svårt att hitta plats för de yngre träderna som ska ta över när de äldre dör. I dessa fall kan man försöka plantera eller spara ersättningsträd i närheten av området. Sedan bör hela området (ursprungsområdet och det område där ersättningsträden finns) hanteras som en och samma lokal för de arter som lever på träden.

I likhet med områden med höga kulturhistoriska värden bör plantering av nya trädslag och sorter, bland annat exoter, generellt undvikas i områden med höga naturvärden. Arter av exempelvis insekter som specialiserat sig på specifika trädslag kan ha svårt att nyttja de nya trädarterna eller sorterna. Å andra sidan kan det tänkas att främmande växter kan medföra en längre blomningstid och fruktsättning vilket kan gynna biologisk mångfald och kanske även sällsynta arter som är beroende av nektar. Det behövs dock mer forskning innan man med större säkerhet kan uttala sig om vilka arter/sorter som gynnar respektive missgynnar biologisk mångfald och vilka exotiska arter/sorter som kan ersätta inhemska arter/sorter. Ett fåtal exotiska trädslag kan vara invasiva vilket innebär att de trivs så bra i sin nya miljö att de sprider sig okontrollerat och därmed påverkar den inhemska biologiska mångfalden. Sådana arter bör generellt undvikas, särskilt i miljöer med höga naturvärden.

Om det finns specialiserade arter inom området som är beroende av ett visst trädslag bör dessa trädslag prioriteras vid återplantering. Ibland kan dock vissa trädslag ersättas av trädslag med liknande struktur, till exempel när det ursprungliga trädslaget inte kan återplanteras på grund av trädjukdomar.

Prydnadskörsbärsträden vid Kungsträdgården i Stockholm attraherar en stor mängd besökare under blomningstiden. Foto: Anders Ohlsson Sjöberg.

9.3. Utformning av åtgärder i miljöer med höga sociala värden

I miljöer med höga sociala värden är utöver säkerhetsaspekter ofta upplevelsen av träden och stämningen i området det viktigaste. Man bör skaffa sig god kunskap om vad det sociala värdet består av. Ibland kan enskilda trädindivider och deras utseende vara viktiga för människor. I andra fall är det stämningen, speciella färger, blommande träd eller förhållandet mellan ljus och skugga som är viktigt. Ibland utgör träden insynsskydd. Generellt bör man vara försiktig med snabba förändringar. Mer omfattande åtgärder kan behöva genomföras i etapper så att besökare kan vänja sig vid förändringen.

I socialt värdefulla områden bör säkerhetsaspekten ges större vikt än inom områden med höga kulturhistoriska- eller naturvärden, även om säkerheten aldrig får åsidosättas. Områdena ska kunna användas och det är därför mindre lämpligt att till exempel spärra av delar av området för att kunna bevara riskträd. Det är även befogat att i större utsträckning ta hänsyn till trygghetsaspekter och till exempel ta ned träd för att få god sikt genom området. Det kan även vara berättigat att åtgärda träd för att hålla en utsiktspunkt öppen eller röja fram ett speciellt element. Framkomlighet och användbarhet bör sättas framför strävan att bevara träd som är värdefulla ur natur- eller kulturmiljövårdssynpunkt. Omfattande beskärningar med grova snittytor som kan leda till att trädet förlorar sitt upplevelsevärde eller snabbare utvecklas till riskträd bör undvikas helt. Istället bör man överväga nedtagning och nyplantering. Samtidigt måste man komma ihåg att många besökare uppskattar gamla träd med säregna former. På flera håll i landet har fällning av gamla träd – som av experter bedömts vara allvarligt skadade – lett till omfattande protester.

I områden med höga sociala värden som denna park i centrala Köpenhamn är det viktigt att arbeta med god genomsikt för att öka tryggheten för besökare.
Foto: Fabian Mebus.

Birger jarls ek vid Essingeledens trafikplats i Stockholm. Eken sägs vara uppmot 800 år gammal och har en diameter på drygt två meter i brösthöjd. Gamla träd som denna ek har ofta stora sociala värden och kan engagera många människor.
Foto: Leif Gren.

Förnygring

Vid åter- och nyplantering i områden med främst höga sociala värden är det normalt inte lika viktigt att utgå från de ursprungliga trädarterna i området eller trakten. Istället kan man lägga störst fokus på trädens praktiska funktioner, lämplig storlek för platsen, färg och andra upplevelsevärden etcetera. I områden med i första hand höga sociala värden – till exempel i många städer, nybyggda stadsdelar och stadsparker – kan det vara mera lämpligt att använda sig av exotiska trädslag än i områden med höga natur- eller kulturvärden. Förutom att exoter i sådana områden kan bidra med estetiska värden kan de också användas för att skapa mer långsiktigt hållbara trädbestånd med större riskspridning. Ett flertal undersökningar har visat att det urbana trädbeståndet domineras av ett fåtal trädarter vilket kan få stora konsekvenser om en eller flera av dessa dominerande arter skulle drabbas av en allvarlig sjukdom. Många exotiska trädslag klarar också det varmare och periodvis torrare mikroklimatet i städer bättre än flera av våra inhemska trädslag gör. Vissa exotiska trädslag kan också vara användbara i områden som har besvärlig hydrologi där de flesta inhemska trädslagen fungerar sämre.

Litteratur

- ”Drottningholms lindar – om arbetet med förnyelsen av alléerna i ett världsarv” i *ICOMOS Sweden Nyhetsbrev*, februari 2008:14-19. http://www.icomos.se/wp-content/uploads/2013/05/nyhetsbrev_feb_08.pdf
- Ancient and other veteran trees: further guidance on management*. 2013. D. Lonsdale (red.). The tree council, London.
- Andersson, K., Jonsell, M. & Othzén, Y. 2010. *Mälardalens unika parklindor – en skötselvägledning*. Länsstyrelserna, Stockholm. <http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/Sv/publikationer/2011/Pages/malardalens-unika-parklindor.aspx>
- Annerstedt, M. 2011. *Nature and public health. Aspects of promotion, prevention, and intervention*. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Historiska parker och trädgårdar – ett arv att värda och sköta*. Rapport från ett seminarium på Alnarp 21–23 september 1994. 1996. A. C. Bonnier & K. Lundquist (red.). Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Höjer, O. & Hultengren, S. 2004. *Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet*. Rapport 5411. Naturvårdsverket, Stockholm. <http://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Publikationer/ISBN/5400/91-620-5411-2/>
- Parken på Grönsö. Om bevarande och utveckling av en historisk park*. 2012. K. J. Eklund (red.). Institutionen för stad och land, SLU, Uppsala.
- Qiu, L. 2014. *Linking biodiversity and recreational merits of urban green spaces. Methodological development*. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Read, H. 2000. *Veteran Trees: A guide to good management*. English Nature, Peterborough. <http://publications.naturalengland.org.uk/publication/75035>
- Tenngart Ivarsson, C. 2011. *On the use and experience of a health garden. Exploring the design of the Alnarp rehabilitation garden*. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.

Bilaga 1: Ordlista

Allé: I denna vägledning avses med allé oftast en formation av en eller två rader med träd (vanligtvis lövträd) utefter en väg (se avsnitt 2.3). Det förekommer flera olika definitioner av ordet och i många sammanhang omfattas till exempel även enkelsidiga trädrader i anslutning till vattendrag eller längs olika typer av gränser. En särskild definition gäller för det generella biotopskyddet för alléer enligt miljöbalken (se avsnitt 4.2.8). Ordet kommer från franskans *aller* – att gå.

Antikvarisk medverkan: Medverkan av antikvarisk expertis vid restaurering eller ändring av en kulturhistoriskt värdefull byggnad eller anläggning under hela planerings- och byggprocessen. Mer information finns på Riksantikvarieämbetets hemsida www.raa.se.

Arborist: Yrkesperson med utbildning och/eller certifiering i trädvård, vars kunskap är dokumenterad. Det finns ingen svensk certifiering för arborister utan vem som helst kan kalla sig för arborist. Däremot finns det internationella certifieringar, till exempel European treeworker enligt E.A.C. (European arboriculture council) och Certified Arborist enligt I.S.A. (International Society of Arboriculture).

Biologiskt kulturarv: Ekosystem, naturtyper och arter som uppstått, utvecklats eller gynnats genom människans nyttjande av landskapet och som därmed också förmedlar berättelser om människans närvaro på platsen. Det biologiska kulturarvets långsiktiga fortlevnad och utveckling förutsätter eller påverkas positivt av brukande och skötsel.

Biologisk mångfald (biodiversitet): Variationsrikedomen bland levande organismer och de ekologiska komplex i vilka dessa organismer ingår. Begreppet innefattar mångfald inom arter, mellan arter och av ekosystem.

Biotop: En naturligt avgränsad omgivning där vissa växt- eller djursamhällen hör hemma, till exempel en äng eller lövskog.

Biotopskydd/Generellt biotopskydd/biotopskyddsområde: Se avsnitt 4.2.8 och 8.3.4.

Byggnadsminne: Se avsnitt 4.2.12 och 8.3.8.

Ekologisk funktionalitet: Se avsnitt 7.7.1.2 (parameter 5).

Ekosystemtjänster: Tjänster som ekosystemen förser oss med, det vill säga direkta och indirekta bidrag till människors välbefinnande. Se avsnitt 7.7.1.3 (parameter 7).

Engelsk park/landskapspark: Se avsnitt 2.1.

Exoter/exotiska trädslag: Begreppet används i denna vägledning för icke inhemska trädslag, det vill säga trädslag som lever utanför sitt naturliga utbredningsområde. Synonyma begrepp kan vara främmande eller introducerade trädslag.

Faunadepå: Tillvaratagna delar av ett fällt eller beskuret träd som utplaceras för att gynna den biologiska mångfalden som är beroende av död ved. Ibland används också begreppet naturvårdsdepå eller biodepå eftersom upplaget av ved inte bara gynnar insekter och andra djur utan även kan användas av bland annat svampar. Se även avsnitt 9.2.

Formträdsbeskärning: Beskärning av träd där alla skott regelbundet sågas av så att en förutbestämd form bibehålls.

Fri höjd: Avstånd från marknivå till trädets lägsta grenar. Den höjd som krävs för att trafikanter ska kunna passera säkert under till exempel en trädskrona (se ruta Säkra trädmiljöer i kapitel 4).

Fridlysning/fridlyst art: se avsnitt 4.2.4 och 8.3.3.

Gatuträd: Träd i stadsmiljö som växer i eller i nära anslutning till en gata (se avsnitt 2.4).

Geotextil: En vävd duk eller matta av polyester med eller utan glasfiberförstärkning. Geotextil fungerar som barriär mellan olika material och kan också användas för förstärkning och dränering.

Habitat: En miljö där en viss växt- eller djurart kan leva.

Hamling: Beskärning av hela eller delar av kronan med regelbundna intervall, på ett sådant sätt att nya skott bildas till kommande år (se avsnitt 3.2.4).

Honungsdagg: Ett klibbigt sekret, rikt på socker, som utsöndras av bland annat bladlöss, sköldlöss och mjölk-löss medan de suger i sig växtsaft.

Högstubbe: Avbruten eller avsågad trädstam där en minst två meter hög stubbe står kvar.

Hybrid: Avkomma genom sexuell reproduktion mellan individer som är genetiskt olika. Oftast handlar det om individer av två olika arter.

Indikatorart: En art som visar på vissa omständigheter i en viss miljö. I denna vägledning menas arter som indikerar att miljön har höga naturvärden och att det kan finnas rödlistade arter.

Jordtrötthet: Ett fenomen som kan uppstå om man planterar arter från samma familj på samma plats under en längre tid. Jordtrötthet leder ofta till dålig etablering och/eller dålig vitalitet hos växterna. Det är vanligast att arter inom familjen Rosaceae drabbas av detta fenomen.

Juridisk prövning: I denna vägledning avser termen främst ärendehandläggning som innehåller ett beslut om tillstånd, dispens eller lov.

Klon: Genetisk kopia av en individ.

Knuthamling: Regelbunden beskärning av samtliga skott tillbaka till tidigare beskärningspunkter i kronan så att på sikt förtjockningar, så kallade knutar, bildas i grenändarna (se avsnitt 3.2.4).

Kompakt zon: Förtätning i mark efter tryck eller kemisk påverkan.

Kompensationsåtgärd: Se avsnitt 8.3.6.

Kyrkligt kulturminne: Se avsnitt 4.2.11 och 8.3.7.

Kyrkoantikvarisk ersättning: Se avsnitt 5.8.

Kyrkotomt: Den mark som är närmast en kyrkobyggnad och som inte används för gravsättning.

Lövgång: Två rader av lövträd som planterats och formats så att de bildar en tunnel.

Lövtäkt: Skörd av löv, grenar eller sly som användning för lövfoder. Traditionell hamling är en typ av lövtäkt.

Marklov: Se avsnitt 4.2.1 och 8.3.1.

Miljömål: Sverige har ett eget miljömålssystem som består av ett generationsmål, 14 etappmål och 16 miljö kvalitetsmål. Oftast avses miljö kvalitetsmålen när man talar om miljömål. Miljö kvalitetsmålen beskriver det tillstånd i den svenska miljön som miljöarbetet ska leda till, till exempel Ett rikt odlingslandskap eller God bebyggd miljö.

Mulm: Löst material inuti ihåliga träd som består av rester av svampinfekterad ved, insekter, gamla fågelbon, döda djur, löv, med mera.

Mulmholk: Holk som fylls med till exempel sågspån och organiskt material för att efterlikna mulm som förekommer i naturlig form i ihåliga träd.

Områdesbestämmelse: Se avsnitt 4.2.1.

Paraplyart: En art vars förekomst i en viss livsmiljö indikerar att andra (skyddsvärda) arter kan finnas i samma miljö. Förekomsten av en paraplyart innebär med stor sannolikhet även förekomst av en mängd andra arter.

Restaurering (av träd): Beskärning eller annan trädvård i syfte att återställa/efterlikna ett träds tidigare tillstånd. En vanlig restaureringsåtgärd är att minska kronomfånget av träd som förr regelbundet hamlades men nu har fått utvecklas fritt under många år.

Riskträd: Träd som vid riskutvärdering visat sig innebära risk som ej är godtagbar/acceptabel av trädets förvaltare/ägare (se avsnitt 3.1).

Rotinträngning: Process där trädrotter växer in i markförlagda ledningar (se avsnitt 3.3).

Rödlistade arter: Se avsnitt 7.7.1.2 (parameter 8).

Röta: Svampangrepp på levande träd eller i virke som orsakar nedbrytning av vävnaden. Trädslagets motståndskraft mot röta varierar. Olika svamparter orsakar röta i träden på olika sätt.

Savflöde: Sav är näringsvätska som finns i träd. Sav innehåller främst vatten och olika sockerarter. Savflöde avser transport av denna näringsvätska i och ur träd. Savflöden kan uppstå på skadade grenar och stammar.

Spridningskorridor: Se avsnitt 7.7.1.2 (parameter 6).

Särskilt skyddsvärt träd: se avsnitt 5.7.

Toppkapning: Avlägsnande av större stam eller gren till en förutbestämd höjd utan hänsyn till trädets kronvolym och struktur. Ett synonymt begrepp kan vara stympning (se avsnitt 3.2.4).

Trädanläggning: En sammanhållen och avgränsad trädformation, till exempel en allé, en trädkrans på en kyrkogård eller ett trädbestånd i en park.

Trädkontinuitet: Begreppet avser i detta sammanhang att det funnits äldre träd på en viss plats under lång tid (flera trädgenerationer) utan avbrott. Trädkontinuiteten kan sägas vara bruten om alla äldre träd avverkas på en gång.

Trädkrans: Se avsnitt 2.2.

Trädportalen: En samlingsplats för uppgifter om skyddsvärda träd på webben. Trädportalen har utvecklats och drivs av ArtDatabanken på uppdrag av Naturvårdsverket. Trädportalen öppnades i november 2008 och är fri att använda för alla. www.tradportalen.se

Uppbyggnadsbeskärning: Se 3.2.4.

Vitalitet: Trädets livskraft.

Vägträd: Träd i vägområdet som inte innefattas av definitionen för alléer, men som Trafikverket ändå bedöms ha ansvar för. Sådana träd kan ha höga kultur- och naturvärden. Det kan till exempel röra sig om grövre träd i grupp eller solitärer längs en allmän väg.

Värde trakt: Se avsnitt 7.7.1.2 (parameter 3).

Växtbädd: Samlingsnamn för den jordvolym som växten kan tillgodogöra sig.

Vårdprogram: Se avsnitt 5.1.

Vårdträd: Dominerande träd på gård som givits starka symboliska värden. I svensk folketro förknippades trädet med släktens lycka och välgång. Trädet kunde också skydda mot blixtnedslag.

Litteratur

SS 990000:2014 *Trädvård – Termer och definitioner*. 2014. Swedish Standards Institute (SIS), Stockholm.

Bilaga 2: Checklista för upprättande av en trädvårdsplan

Innan du beställer en trädvårdsplan

Trädvårdsplaner kan upprättas för många olika typer av trädmiljöer och innehållet i en plan kan naturligtvis variera utifrån områdets förutsättningar, beställarens ekonomiska resurser, syftet med upprättandet av trädvårdsplanen och så vidare. En trädvårdsplan behöver därför inte nödvändigtvis innehålla samtliga de punkter som listas nedan.

En trädvårdsplan bör alltid ha en tydlig koppling till övergripande dokument och riktlinjer som finns för området, till exempel en vård- och underhållsplan eller skötselplan. En trädvårdsplan bör med andra ord inte utgöra ett separat dokument utan snarare ses som ett kompletterande dokument med en fördjupning om träd.

Det är alltid beställaren som bestämmer målbilden och ambitionsnivån i trädvårdsplanen. Innan planen tas fram bör beställaren ha rätt ut vilka värden området har och vilka av dem som bör prioriteras, till exempel genom att använda sig av modellen som presenteras i denna vägledning. Samråd med företrädare för olika intresseområden bör hållas innan planen beställs. Beskrivningar av värden och prioriteringar bör finnas med redan i uppdragsbeskrivningen. Den anlitate konsulten ska sedan anpassa sitt arbete till beställarens anvisningar. För att säkerställa att så sker bör beställaren kalla till ett uppstartsmöte i fält och gärna även avstämningsmöten under planens framtagande.

Följande punkter kan vara extra viktiga att ha i åtanke:

- En föryngring av hela områden eller sektioner kan ha stora konsekvenser för natur-, kulturhistoriska och sociala värden och är oftast kostsam. För att göra en sådan åtgärd bör det finnas särskilda skäl.
- Vid nyplantering och ersättning av träd bör val av sort och klon tydligt motiveras. Utöver att man måste välja en sort som klarar av platsens förutsättningar bör man också fundera på om det finns natur- eller kulturvärden att ta hänsyn till.
- Nedtagning och nyplantering behöver inte vara en billigare åtgärd än fortsatt vård av de befintliga träden. Det medför vanligtvis stora kostnader att ta ner de gamla träden, fräsa stubbar, gräva, nyplantera samt ge extra skötsel de första åren. Många så kallade riskträd kan göras säkra genom god trädvård och bättre skötsel av omgivningen.

Hur länge är en trädvårdsplan aktuell?

En trädvårdsplan är en färskvara som behöver uppdateras vart femte till tionde år.

Vem bör anlitas?

En trädvårdsplan bör upprättas av en konsulterande arborist eller annan sakkunnig med dokumenterad utbildning och referenser från liknande uppdrag i relevanta miljöer. Vilken kompetens som fordras kan variera utifrån varje miljöns specifika förutsättningar. Man kan inte förvänta sig att en och samma person har kompetens inom samtliga områden som berör trädvård. Ytterligare specialkompetens, till exempel inom kulturmiljö- eller naturvård, kan därför behöva involveras i uppdraget.

Det är lämpligt att inhämta referenser från konsultens senaste uppdrag. Den anlitate får gärna vara medlem i en branschorganisation och/eller vara certifierad enligt E.A.C. (European arboriculture council) eller I.S.A. (International Society of Arboriculture).

Man bör vara försiktigt med att anlita samma konsult för upprättande av trädvårdsplan och för genomförande av åtgärder. I annat fall kan det finnas en risk att praktiska aspekter om genomförande av åtgärden påverkar den övergripande inriktningen av trädvårdsplanen eller att onödiga och kostsamma åtgärder föreslås.

Vad bör en trädvårdsplan innehålla?

Det är både dyrt och krångligt att komplettera en trädvårdsplan i efterhand. Därför är det viktigt att ha med alla väsentliga parametrar redan från början. De viktigaste punkterna i en trädvårdsplan beskrivs nedan.

- Om det inte redan är utrett bör planen innehålla en genomgång av vilka eventuella lagskydd som rör området och vilka dispenser man måste söka innan man påbörjar åtgärder.
- Redovisning av områdets historia och anläggningens och trädens olika värden. I normalfallet finns en sådan beskrivning i redan befintliga dokument, till exempel i ett vårdprogram, en övergripande skötselplan eller andra utrednings- eller beslutsdokument. I så fall bör trädvårdsplanen hänvisa till dessa dokument. Om det bedöms som nödvändigt kan trädvårdsplanen innehålla uppgifter som kompletterar de befintliga dokumenten.
- Karta med placering av de olika träden.
- En individuell beskrivning av varje träd med uppgifter om ett antal parametrar. Val av parametrar beror på syftet och ambitionsnivån med trädvårdsplanen. Parametrar som normalt bör finnas med är:

- Trädart, svenskt och vetenskapligt namn (gärna även sort/klon)
- Träd ID (ett individuellt nummer)
- Koordinater
- Stamdiameter mätt vid 1,3 meters höjd
- Trädets vitalitet
- Skador och angrepp av skadegörare och sjukdomar
- Risk för personskada eller materiella skador
- Skötsel- och åtgärdsbehov (akuta åtgärder, underhållsåtgärder och särskilda skötselåtgärder)

Exempel på ytterligare parametrar är trädets biologiska, kulturhistoriska, sociala och estetiska värden, trädets höjd, stamhöjd och fri höjd under kronan, kron-diameter, ålder, trädets funktion på platsen, marktäckning runt trädets stam, markanvändning kring trädets, beskrivning av växtbädd, avstånd till närmaste byggnad, ledningar med mera.

Dessa och andra lämpliga parametrar beskrivs mer utförligt i *Standard för trädinventering i urban miljö*. Standarden kan även användas utanför urbana miljöer. Om man vill kunna jämföra olika inventeringar och göra relevanta återinventeringar är det bra om man använder sig av standardiserade inventeringsparametrar.

- Beskrivningen av varje enskilt träd får gärna kompletteras med fotografier.
- Beskrivning av hur de träd som ska tas bort ska ersättas. Beskrivningen bör innehålla val av trädslag, utformning av växtbädd och marktäckning, framtida skötselåtgärder (till exempel beskärning) med mera.
- Tidplan för åtgärderna
- Kostnadsberäkning för planerade åtgärder
- Planen får gärna innehålla en beskrivning av målbilden för trädanläggningen, med till exempel en karta som visar trädslag och placering av de olika träden efter genomförda åtgärder och ersättningsplanteringar.

Litteratur

Östberg, J., Delshammar, T., Fransson, A.-M. & Busse Nielsen, A. 2012. *Standard för trädinventering i urban miljö*. Rapport 2012:7. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp. [www.inventering.nu](http://pub.epsilon.slu.se/9038/7/ostberg_et_al_120913.pdf)
http://pub.epsilon.slu.se/9038/7/ostberg_et_al_120913.pdf

Bilaga 3: Checklista för modellen

Denna bilaga utgör en förenklad checklista för den modell för avvägning mellan olika intressen som presenteras i kapitel 7.

Steg 1: Beskrivning av problem- och målbild. Beskriv problembilden och de bakomliggande motiven för att vilja genomföra en åtgärd samt målbilden för området.

Steg 2: Beskrivning av platsens egenskaper och förutsättningar för förvaltning. Beskriv trädens och platsens fysiska egenskaper samt förutsättningar för förvaltning på platsen.

Checklista steg 2: Platsens egenskaper och förutsättningar

Trädanläggningens egenskaper

Beskriv trädslag och hur träden är placerade (till exempel i en allé, trädkrans eller som solitärer), trädens ungefärliga ålder, storlek och grovlek och andra uppgifter som kan ha betydelse.

Infrastruktur över och under mark

Beskriv vatten-, avlopps- och elledningar samt andra dragningar under mark samt närliggande vägar, gångytor, byggnader och andra anläggningar.

Markförhållanden och annat som har betydelse för träden

Beskriv tillgång till vatten och dränering, tillgänglig växtbädd, förekomst av trädssjukdomar, kompaktering och effekt av tidigare skötsel eller utebliven skötsel.

Drift och skötsel

Beskriv praktiska skötselaserpekter som framkomlighet med maskiner, förutsättningar för beskärning och annan trädvård, klippning och omhändertagande av löv och så vidare.

Ekonomi

Beskriv förvaltarens ekonomiska förutsättningar och kostnader för att ha kvar och vårda träden eller för nyplantering. Här kan man också ta upp kostnader för säkerhetsåtgärder som kan krävas vid arbete i vägmiljöer och liknande.

Arbetsmiljö och säkerhet

Beskriv trädens betydelse för arbetsmiljön och för säkerheten på platsen (se ruta *Säkra trädmiljöer* i kapitel 4 och avsnitt 3.1).

Observera att detta är en "bruttolista". Ta endast upp de punkter som är relevanta i det enskilda fallet, antingen som anledningar för att träden ska åtgärdas eller som anledning för att en specifik metod/åtgärd har föreslagits.

Steg 3: Beskrivning av planerad åtgärd och alternativa lösningar. Beskriv hur en planerad åtgärd skulle kunna genomföras. Beskriv vad som ska göras, hur, när och var det ska göras och hur åtgärden bidrar till att uppfylla målbilden. Beskriv även varför den åtgärd som valts är den mest lämpliga av de olika tänkbara lösningarna.

Steg 4: Behov av juridisk prövning. Ta reda på vilka bestämmelser som gäller i området och om den planerade åtgärden kan kräva dispens, tillstånd eller lov.

Checklista steg 4: Lagstiftning att beakta

- Områdesbestämmelser och marklov
- Riksintressen
- Natura 2000
- Artskydd och fridlysning
- Naturreservat och kulturresevat
- Naturminne
- Biotopskydd
- Strandskydd
- Samråd om väsentlig ändring av naturmiljön
- Kyrkligt kulturminne
- Byggnadsminne

Observera att denna checklista inte är heltäckande. Ytterligare bestämmelser kan beröra området.

Steg 5: Översiktlig beskrivning och värdering av miljön. Området inklusive trädanläggningen beskrivs och värderas översiktligt, i huvudsak utifrån redan befintlig kunskap om kulturhistoriska, biologiska och sociala värden.

Checklista steg 5: Översiktlig beskrivning

- Kulturhistorisk bakgrund och historisk markanvändning
- Syftet med att miljön skapades
- Landskap och sammanhang (till exempel avstånd till liknande miljöer och biotoper)
- Planerad framtida utveckling av området (till exempel i översiktsplaner, detaljplaner eller vårdprogram)

Checklista steg 5: Översiktlig värdering/prioritering

Kulturhistoriska värden

- Har områdets kulturhistoriska karaktär förändrats i mycket liten utsträckning i förhållande till den tidsperiod området representerar?
- Har området beståndsdelar från många olika tidsskeden, vilka tydliggör områdets kulturhistoriska utveckling genom tiden?
- Är området ett av de mest typiska i sitt slag eller är det förebildligt och/eller präglat av en viss händelse, person eller grupp av personer som är av stor betydelse för den kulturhistoriska utvecklingen?
- Utgör träden genom sin placering, form, art eller karaktär en viktig del av den kulturhistoriska helhetsmiljön?
- Ligger området i eller i anslutning till ett utpekade område för kulturmiljövård (till exempel områden av riksintresse för kulturmiljövård eller områden som är listade i länets eller kommunens program för kulturmiljövård)?

Naturvärden

- Har området lång kontinuitet med avseende på biototyp på platsen?
- Har området en avgörande funktion för spridningen av rödlistade eller andra sällsynta trädlevande arter?
- Innehåller området många särskilt skyddsvärda träd (till exempel gamla, grova eller ihåliga träd)?

värda träd (till exempel gamla, grova eller ihåliga träd)?

- Finns det kända förekomster av ett flertal rödlistade arter i området?
- Ligger området i eller i anslutning till ett utpekade område för naturvård (till exempel en värde-trakt, område av riksintresse för naturvård eller områden som är listade i länets eller kommunens program för naturvård)?

Sociala värden

- Är området en viktig plats för kontemplation, sorgearbete, eftertanke och psykisk eller mental återhämtning?
- Är området en viktig plats för sociala möten, rekreation eller motion?
- Innehåller området spännande eller märkvärdiga träd eller andra element, har många konstnärliga inslag eller utmärker sig genom en framstående arkitektonisk gestaltning?
- Är området lättillgängligt och tryggt att vistas i?
- Ligger området i eller inom en kilometers avstånd från en stad eller större tätort och/eller har i förhållande till den lokala befolkningens mängd ett stort antal besökare eller förbipasserande?

Observera att denna lista endast är tänkt att användas för att enkelt kunna bedöma om ett område främst har höga natur-, kulturhistoriska eller sociala värden. I tveksamma fall eller om höga värden står på spel hänvisas till checklistorna i steg 7.

Steg 6: Ställningstagande om miljöns värden. I många fall räcker den översiktliga beskrivningen och värderingen (steg 5) med efterföljande dialog för att man ska bli överens om vilka värden som bör ges högst prioritet. Därmed har man också tillräckligt underlag för att gemensamt utforma åtgärder och man kan gå direkt till steg 9 och 10. Vid ärendehandläggning med rättslig prövning görs först en kontroll av tillämplig lagstiftning (steg 8).

Steg 7: Fördjupad bedömning

Checklista steg 7: Miljöns kulturhistoriska värden

Parametrar	A	B	C	D	Motivering
	stämmer helt.....stämmer inte alls				
1. Stor informationspotential					
2. Stor pedagogisk potential					
3. Låg grad av förändring					
4. Lång läsbar kontinuitet					
5. Hög grad av representativitet					
6. Hög grad av förebildlighet eller annan betydelse för kulturhistorisk utveckling					
7. Hög grad av sällsynthet (prioriteringsparameter)					
8. Hot mot kulturmiljön (prioriteringsparameter)					
9. Annan parameter (beskriv vilken)					

Checklista steg 7: Miljöns naturvärden

Parametrar	A	B	C	D	Motivering
	stämmer helt.....stämmer inte alls				
1. Stor informationspotential					
2. Stor pedagogisk potential					
3. Området ligger i en värdetrakt					
4. Området har lång kontinuitet					
5. Långsiktig ekologisk funktionalitet					
6. Området är viktigt för spridning av arter					
7. Stor förekomst av särskilt skyddsvärda träd					
8. Stor förekomst av/förutsättning för rödlistade arter					
9. Brist och minskning av biotoptypen					
10. Annan parameter (beskriv vilken)					

Checklista steg 7: Miljöns sociala värden

Parametrar	A	B	C	D	Motivering
	stämmer helt.....stämmer inte alls				
1. Skydd från omgivningen					
2. Plats för kontemplation, sorgearbete, eftertanke och återhämtning					
3. Möjlighet till rekreation, motion och sociala möten					
4. Möjlighet till upplevelse					
5. Potential att ge känsla av identitet och samhörighet					
6. Upplevelse av trygghet					
7. Leverans av viktiga ekosystemtjänster					
8. Närhet till tätort och avsaknad av andra grönområden					
9. Hög grad av tillgänglighet					
10. Stort antal besökare och/eller förbipasserande					
11. Brist på liknande miljöer					
12. Annan parameter (beskriv vilken)					

Checklista steg 7: Trädens kulturhistoriska värden

	ja	nej	Motivering
1. Trädet eller trädanläggningen är arkitekturhistoriskt betydelsefull och utgör på så sätt en viktig del av den kulturhistoriska helhetsmiljön. Det kan exempelvis röra sig om alléer, trädkransar, vårdträd eller rumsbildande planteringar.			
2. Träden eller trädanläggningen visar på ett visst historiskt utvecklingsförlopp och har därför betydelse för förståelsen av den historiska utvecklingen av miljön. Träden kan också representera andra generella samhällsförändringar under en viss tidsperiod.			
3. Trädet eller trädanläggningen är ursprunglig i miljön, det vill säga från tiden när miljön anlades (träden har inte ersatts av nya träd i ett senare skede).			
4. Trädet eller trädanläggningen har en sägen eller tradition knuten till sig.			
5. Träden är av en speciell art eller klon som är knuten till platsen.			
6. Trädet eller trädanläggningen har en koppling till en specifik kulturhistoriskt betydelsefull händelse (det kan exempelvis vara beskrivet av Linné, planterat vid ett kungabesök eller särskilt omnämnt i litteratur).			
7. Trädet eller trädanläggningen har präglats av en typisk historisk skötsel (exempelvis hamling eller formträdsbeskrning).			
8. Annan parameter (beskriv vilken)			

Checklista steg 7: Trädens naturvärden

	ja	nej	Motivering
1. Trädet har stamhåligheter, mulmhål eller innehåller mycket död ved.			
2. Trädet har grov bark, barklös ved eller omfattande savflöde.			
3. Trädet är ovanligt grovt (jätteträd) eller är mycket gammalt.			
4. Trädet är en högstubbe.			
5. Trädet har tickor eller andra vedsvampar.			
6. Trädet är av en rödlistad art eller av en sällsynt sort eller klon.			
7. Trädet utgör eller har goda förutsättningar att utgöra livsmiljö för rödlistade arter, indikatorarter eller paraplyarter.			
8. Annan parameter (beskriv vilken)			

Checklista steg 7: Trädens sociala värden			
	ja	nej	Motivering
1. Trädet eller trädanläggningen är känt och välbesökt.			
2. Trädet har ett stort symboliskt eller identitetsskapande värde (till exempel en så kallad sparbankssek).			
3. Trädet eller trädanläggningen är viktigt för den rumsliga uppfattningen av platsen (exempelvis en stor solitär mitt på en öppen yta eller en allé som utgör en siktlinje).			
4. Trädet eller trädanläggningen är en viktig del av utsikten för många människor (exempelvis från sjukhus, vårdhem, skola, boende).			
5. Trädet eller trädanläggningen är del av en viktig lek- eller rekreativ miljö (exempelvis ett klätterträd).			
6. Trädet eller trädanläggningen har stora estetiska värden (exempelvis säregen form och färg eller vacker blomning) eller är av en ovanlig art eller sort.			
7. Trädet eller trädanläggningen levererar viktiga ekosystemtjänster som också kan vara viktiga för platsens betydelse för sociala möten (exempelvis vind-, sol- eller insynsskydd och dränerande egenskaper).			
8. Trädet är ovanligt stort eller mycket gammalt (sådana individer har visat sig väcka särskilt starka känslor och ger också upplevelsen av platsens ålder och kontinuitet).			
9. Annan parameter (beskriv vilken)			

Steg 8: Kontroll av utrymme i lagstiftningen. Vid ärendehandläggning behöver man innan sammanvägningen i steg 9 ta hänsyn till vilket utrymme lagstiftningen ger att väga in olika intressen vid prövning.

Steg 9: Sammanvägning. Gör en sammanvägning av den fördjupade bedömningen av området och trädens olika värden (steg 7) och de förutsättningar för förvaltningen som tidigare beskrivits (steg 1–3).

Steg 10: Ställningstagande om åtgärd eller beslut om tillstånd, dispens eller marklov.

Träd i offentliga miljöer orsakar ibland konflikter mellan olika intressen. *Fria eller fälla* ger stöd och förståelse för hur olika värden kan synliggöras och vägas in när man planerar åtgärder på träd. Den behandlar även frågor som rör lagstiftning och handläggning av ärenden samt presenterar en modell som visar hur man kan gå till väga om olika värden kolliderar.

Fria eller fälla vänder sig i första hand till handläggare på exempelvis länsstyrelser och kommuner men även till beställare av trädvårdsåtgärder och nyplanteringar och konsulter inom branschen.

***Fria eller fälla* är ett resultat av ett samarbete mellan följande myndigheter och organisationer:**

Riksantikvarieämbetet www.raa.se

Naturvårdsverket www.naturvardsverket.se

Trafikverket www.trafikverket.se

Länsstyrelserna www.lansstyrelsen.se

Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation www.svenskakyrkan.se/arbetsgivare

Sveriges lantbruksuniversitet www.slu.se

Föreningen Sveriges kyrkogårdschefer www.fsk.hemsida.eu

Föreningen Sveriges stadsträdgårdsmästare www.stadstradgardsmastare.org